

Zlatko Matijević

REFORMNI POKRET DIJELA NIŽEGA
KATOLIČKOG SVEĆENSTVA U HRVATSKOJ
(1919 — 1924. GOD.)

UDK 261.6(497.13)•1919—1924•
Izvorni znanstveni rad

Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919—1924. god.)*

ZLATKO MATIJEVIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Pojava reformnog pokreta u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj pokazala je da u redovima te vjerske zajednice postoji određeni broj svećenika koji nisu bili zadovoljni tadašnjim ustrojstvom katoličke crkvene organizacije i svojim položajem u njoj.

Vremenski raspon djelovanja toga pokreta bio je relativno kratak — otprilike pet godina. Premda se neki nagovještaji i počeci reformnog pokreta mogu pratiti sve do godine neposredno prije izbijanja prvoga svjetskog rata, njegova najintenzivnija djelatnost bila je u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1919—1924. god.).

Radi što potpunije slike o samom reformnom pokretu i njegovu značaju, potrebno je ukazati na njegove glavne preteče i njihov rad prije 1919. Isto tako, bit će riječi i o nekim drugim, istodobnim pokušajima provođenja reformi u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.

Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj prošao je kroz nekoliko faza razvoja u težnji za ostvarenjem svojih ciljeva, da bi na kraju završio potpunim raskolom s Katoličkom crkvom. Budući da unutar Katoličke crkve nisu mogli ostvariti ništa od onoga za čim su težili, reformni su svećenici odlučili osnovati starokatoličku crkvu u Hrvatskoj, odnosno Kraljevini SHS.¹ Zato je ovaj rad ujedno i pokušaj da se ocrtta geneza Hrvatske starokatoličke crkve (HSC).

* Zahvaljujem dru Mirku Valentiću, znanstvenom savjetniku Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, na izuzetnoj kolegijalnoj pomoći bez koje bi ovaj tekst, u nekim svojim dijelovima, bio krnj i nedorečen.

¹ Nastanak starokatolicizma vezan je uz Prvi vatikanski koncil (sabor), održan 1869/70. godine. Kada je na tom saboru prihvaćena konstitucija »Pastir vječni« koja je sadržavala nauk o primatu i papinskoj neprevrtljivosti, tj. da je papa nepogrešiv kada kao službena osoba (»ex cathedra«) donosi za svu Crkvu neku konačnu odluku o vjeri i moralu, došlo je do otvorenog nezadovoljstva manjeg dijela katoličkih svećenika i laika. Ignaz Döllinger (1799—1890) bio je prvi koji je iznio misao o tzv. »staroj katoličkoj Crkvi« koju je Prvi vatikanski sabor potpuno izmijenio. U Münchenu je održan prvi »Starokatolički kongres« (22—24. IX 1871) u prisutnosti više od 300 delegata iz više tadašnjih evropskih država. Najvažniji zaključak kongresa bila je odluka da se osnuje samostalna crkvena organizacija — Starokatolička crkva. Njemačka država, na čijem je teritoriju udaren temelj toj crkvi, podijelila je staroka-

I

PRVI POKRETAČI REFORMNOG POKRETA U HRVATSKOJ
(DO 1919. GOD.)

Kao što je već spomenuto, neki nagovještaji budućega reformnog pokreta nižega katoličkog klera u Hrvatskoj mogli su se primijetiti u godinama neposredno prije početka prvoga svjetskog rata. Pojedini katolički svećenici počeli su održavati tajne sastanke i na njima raspravljati o aktualnim crkvenim problemima i o mogućnostima za njihovo rješavanje. Među prvim pokretačima tih sastanaka bili su svećenici Stjepan Menzinger, Rikard Korytnik, Stjepan Zagorac i Stjepan Haberstock. Ti potpuno neformalni sastanci budućih reformaša održavani su u Rasinju, mjestu gdje je S. Menzinger bio župnik.²

Izbijanje ratnog sukoba nije pogodovalo nastavku vođenja započetih razgovora među nezadovoljnim nižim katoličkim svećentvom.³

Prividan mir u svećeničkim redovima vladao je sve do 1917. godine. Tek u toj pretposljednjoj ratnoj godini počinju se javljati izvjesni znaci da među svećentvom postoje previranja i to u vezi s moralnim, disciplinarnim, ekonomskim i socijalnim pitanjima.⁴

Šutnju nezadovoljnog svećenstva prekinuo je solinski natpop don Niko Petrić. On je knjižicom *Rane u katoličkoj Crkvi* (Split 1917) uznemirio mnoge duhove. Još prije nego što je Petrićeva knjižica ugledala svjetlo dana, tadašnji splitski biskup dr Antun Đivoje pismenim je putem zatražio (18. I 1917) od autora da mu predloži njezin tekst. Navodno se biskup Đivoje složio sa svim onim što je Petrić napisao, ali je ipak bio protiv toga da se brošura tiska i daje na uvid javnosti. Petrić se pokorio svom ordinariju i povukao tekst. Biskup Đivoje je umro u veljači 1917. godine, a nedugo zatim (2. IV 1917) Petrić je u Solinu pred skupinom od deset svećenika pročitao cijeli tekst rukopisa *Rane u katoličkoj Crkvi*. Okupljeni svećenici podržavali su sve njegove stavove. Osokoljen tom podrškom Petrić se odlučio na tiskanje brošure, tako da je ona objavljena već na početku svibnja 1917. godine.⁵

U knjižici su obrađene tri »rane« koje su prema Petrićevom mišljenju najviše štetile Katoličkoj crkvi: farizeizam ili formalizam, klerikalizam i celibat.⁶ Misli o »ranama« izazvale su buru negodovanja među višim

tololicima 1875. godine zakonsko priznanje. Austro-Ugarska Monarhija učinila je to isto dvije godine kasnije (1877) (v. *Juraj Kolarić*, Kršćani na drugi način, Zagreb 1976, 160—162).

² Starokatolička crkva u Jugoslaviji, Beograd 1960, 30.

³ Jedan od glavnih organizatora predratnih tajnih svećeničkih sastanaka S. Menzinger proveo je gotovo cijeli rat u austro-ugarskoj vojsci kao vojni svećenik (Isto).

⁴ *Viktor Novak*, Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, Zagreb 1948, 85.

⁵ *Niko Petrić*, Uspomene iz reformnog pokreta, Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski (dalje: *Grgur Ninski*) (Zagreb), za god. 1934, 46.

⁶ Pišući o klerikalizmu Petrić je napisao: »Talijanskoromanski klerikalizam ne samo što je prisvojio vodstvo u katoličkoj crkvi, već je suzio biskupske vlasti tako, da sada biskupi nemaju one punine vlasti koju im je dao sam Gospod Isukrst« (navedeno po: Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 19).

katoličkim klerom. Crkvene su vlasti u splitsko-makarskoj biskupiji pokrenule protiv Petrića kanonski proces koji je u vrlo kratkom roku završio njegovom suspenzijom.

U Petrićevu obranu javno je istupio jedino tadašnji kanonik splitskog kaptola don Marko Kalogjera koji je kasnije postao prvi biskup HSC.⁷ Nakon uzaludnog prizivanja na više crkvene instance, čak i na Svetu stolicu, Petrić je istupio iz svećeničkog staleža i odselio u Rijeku gdje se počeo baviti svjetovnim zanimanjem.⁸ Na zahtjev crkvenih vlasti velik dio naklade Petrićeve brošure zaplijenili su nadležni državni organi.

Odjek te brošure u tadašnjoj hrvatskoj javnosti bio je dvojak. Katolička javnost, s izuzetkom potajnih simpatizera Petrićevih nazora na probleme u Katoličkoj crkvi, prihvatila je osudu crkvenih vlasti, a liberalni dio hrvatskog društva sa simpatijama je gledao na *Rane u katoličkoj Crkvi*. Ipak, u tom času liberalni krugovi nisu bili uvjereni da bi Petrić i njegove ideje mogle biti dužega vijeka te su i njega i brošuru ocijenili kao »prosti dnevni kuriozitet«.⁹

Iako nema dvojbe da je N. Petrić bio ne samo jedan od preteča reformnog pokreta katoličkoga nižeg klera, nego i jedan od njegovih aktivnih sudionika u razdoblju 1919—1924. godine (premda tada ne više kao svećenik), iz redova starokatoličke crkve, u kojoj je nakon njezina osnutka bio konzultor za Dalmaciju, stigla je ocjena koja ga potpuno isključuje iz preteča reformnog svećenstva.¹⁰ Negiranje Petrićeva udjela u ranoj fazi reformnog pokreta zasigurno ima svoj uzrok u kasnijim cijepanjima i sporovima koji su često potresali ionako malobrojnu starokatoličku vjersku zajednicu u Hrvatskoj.

Petrićeva razmišljanja o suvremenim problemima Katoličke crkve nisu bila usamljen slučaj. Gotovo istodobno s objavljivanjem njegove knjižice katolički svećenici iz bakarskog kotara i samog grada Bakra, u Hrvatskom primorju, održali su sastanak (27. IV 1917). Po mjestu održanja sastanka njegovi su ga protivnici nazvali »Svetokuzmanska sinoda«. Na sastanku je jednoglasno usvojena spomenica (objavljena 12. V 1917. u sušačkim *Primorskim Novinama*). U spomenici je posebno naglašena teška materijalna situacija u kojoj se nalazi niži kler. Isto je tako istaknut zahtjev da biskupi iz crkvene imovine pomognu svoje siromašno svećenstvo.¹¹ Iako je spomenica, prema tvrdnjama svećenika—potpisnika, upućena senjsko-modruškom ordinarijatu pod čijom je jurisdikcijom bio kler

⁷ Dr M. (ilijoj) B. (arbarić), U povodu desetogodišnjice smrti prvog biskupa Hrvatske starokatoličke Crkve Marka Kalogjera, *Glasnik Hrvatske starokatoličke Crkve* (Zagreb), XIX/1966, br. 6, 9.

⁸ Dokumente i tijek kanonskog procesa Petrić je prikupio i objavio pod naslovom: Kad rimska crkva progoni (Povijest moje suspenzije), Zagreb 1920. N. Petrić, *Uspomene iz reformnog pokreta*, 47. *Isti*, Reformacija katoličkog klera, *Jugoslavenska Njiva* (Zagreb), III/1919, br. 12, 185.

⁹ *Hrvatska Njiva* (Zagreb), II/1917, br. 18, 322.

¹⁰ »Niti ta brošura (tj. *Rane u katoličkoj Crkvi*) kao i njezin pisac nisu utjecali na reformni pokret. [...] (Petrić) je bio pasivan cijelo vrijeme reformnog pokreta« (Vladimir Vučić, *Reformni pokret, Starokatolički glasnik* (Zagreb), II/1963, br. 6, 7).

¹¹ V. Novak, n. dj., 86—87.

bakarskog kotara, on je za nju, navodno, saznao iz novina.¹² Uslijedila je brza akcija tadašnjeg senjsko-modruškog biskupa dra Josipa Marušića. Potpisnici »Svetokuzmanske spomenice« bili su, pod prijetnjom suspenzije, prisiljeni povući svoje potpise i potpisati izjavu u kojoj žale svoj korak.¹³ Dr Andrija Rački, sušački župnik, začetnik svećeničkog sastanka i »Svetokuzmanske spomenice«, najduže se opirao biskupu Marušiću, ali se na kraju, nakon suspenzije i novčane kazne, pokorio.¹⁴

Spomenica svećenstva bakarskog kotara nije predstavljala samo zahtjeve za poboljšanje materijalnog položaja nižega katoličkog svećenstva, nego je uz to sadržavala i prilično jasan stav o demokratizaciji unutrašnjih odnosa u Katoličkoj crkvi.¹⁵

Iako se sastanak u Sv. Kuzmu podudara s izlaskom brošure *Rane u katoličkoj Crkvi*, ta dva događaja nisu bila rezultat zajedničke akcije nezadovoljnoga katoličkog svećenstva. Upravo u toj neorganiziranosti i nepovezanosti treba tražiti jedan od glavnih razloga neuspjeha tih akcija koje predstavljaju rani nagovještaj budućih zbivanja u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.¹⁶

Do kraja 1917. godine nije se više u javnosti čuo niti jedan svećenički glas koji bi doveo u pitanje tadašnje odnose u Katoličkoj crkvi.

U posljednjoj ratnoj godini (1918) pojedini katolički svećenici počeli su objavljivati svoje tekstove u tadašnjim liberalno orijentiranim novinama i časopisima. Iz straha da ih ne bi zadesila sudbina N. Petrića i potpisnika »Svetokuzmanske spomenice«, nezadovoljni svećenici nisu potpisivali te članke svojim punim imenima i prezimenima, nego su ih ostavljali ili nepotpisane ili su se služili raznim pseudonimima.¹⁷

Akcija usmjerena na to da se pomoću liberalnog tiska upozna javnost s problemima dijela nižega katoličkog klera bila je dogovorena u ljeto 1918.

¹² *Katolički List* (Zagreb), LXVIII/1917, br. 23, 265.

¹³ Isto, 268.

¹⁴ *Josip Gunčević*, Godišnjica pokreta nižeg klera u Jugoslaviji, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (dalje: *Glasnik*) (Djakovo), XLVIII/1920, br. 3-4, 12.

¹⁵ V. Novak, n. dj., 87.

¹⁶ Premda je kasnije A. Rački i sam osudio osnutak HSC i posebno njezinu aktivnost na vrbovanju novih vjernika (v. *Katolički List*, LXXV/1924, br. 26, 309-310), njegova uloga, kao jednog od preteča reformnog pokreta, nije bila sporna za predstavnike Katoličke crkve (v. *J. Gunčević*, n. dj., 12). Ipak, V. Vučić u navedenom djelu (v. bilješku 10) osporava važnost sastanka i spomenice svećenstva bakarskog kotara. »No ni taj pokret nema ništa zajedničkog s reformaškim pokretom, koji je nastao 1919. godine. Učesnici na tom sastanku (u Sv. Kuzmu) su samo tražili, da se poboljša materijalni položaj zbog siromaštva poznatog svećenstva senjsko-modruške biskupije. Krivi su bili jedino radi toga, što su se sastali na Sv. Kuzmu, a da nijesu tražili dozvolu biskupskog ordinarijata u Senju.«

¹⁷ Autorstvo za većinu tih članaka danas više nije moguće pouzdano utvrditi. Za sada se zna da je autor nekih napisa (Ispovijest jednog svećenika, *Hrvatska Njiva*, II/1918, br. 40; Moj grijeh, *Jugoslavenska Njiva*, III/1919, br. 6; Apostazije katoličkih svećenika, isto, br. 29.) bio tadašnji kapucin iz Rijeke o. J. Tomac (korespondencija Tomac-Petrić, Zagreb 23. IX. 1937, Arhiv Hrvatske, Zagreb, Fond akvizicije, br. 26, Osobna ostavština dra Dragutina (Jerka) Tomca, (dalje: AH, Ostavština dra Tomca), kut. 2, fasc. 6. N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1918. i 1919, *Grgur Ninski*, za god. 1938, 44).

godine u župi Dekanovci u Međimurju. Tri svećenika — Vinko Žganec,¹⁸ Đuro Vilović¹⁹ i Jeronim (Dragutin) Tomac²⁰ — raspravljali su o potrebi reformi u cijeloj Katoličkoj crkvi, a posebno o nužnosti provođenja reformi u katoličkoj crkvenoj organizaciji u Hrvatskoj. U tom su smislu Vilović i Žganec nastojali poduzeti korake u cilju organiziranja pokreta u užoj Hrvatskoj koji bi po svojim ciljevima bio sličan onome što je u Dalmaciji htio pokrenuti N. Petrić, a u senjsko-modruškoj biskupiji A. Rački i njegovi istomišljenici. Tada im je jedno od glavnih pitanja bio celibat i zavjet čistoće katoličkih svećenika. Konačni rezultat njihovih rasprava bio je dogovor da svaki u svom užem krugu razvija i promiče ideju o reformi i da uz to nastoji u tisku objaviti što više članaka koji bi mogli podjednako pripremiti i svećenike i svjetovnjake za pokret usmjeren na reformu Katoličke crkve.²¹

Hrvatska Njiva (nakon osnutka Kraljevine SHS promijenila je ime u *Jugoslavenska Njiva*) pokazala se kao najpogodnije mjesto za objavljivanje anonimnih svećeničkih članaka. Središnje mjesto u tim člancima zauzimalo je pitanje celibata katoličkog svećenstva (N. Petrić je celibat smatrao jednom od triju rana na tijelu Katoličke crkve). S tim u vezi karakterističan je tekst »Ženidba katoličkih svećenika«. ²² Zahtjev za ukinuće

¹⁸ Osim što je bio aktivan sudionik reformnog pokreta, V. Žganec je u svom dugom životu (Vratišnica u Međimurju 22. I. 1890 — Zagreb 12. XII 1976) bio poznat kao zaslužni etnomuzikolog. Prvi je u Hrvatskoj počeo znanstvenim metodama proučavati strukturu narodnih melodija. Glavno mu je djelo Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja (u tri sveska). Bio je redoviti član JAZU (Leksikon JLZ, Zagreb 1974. Muzička enciklopedija, Zagreb 1977, sv. 3 /dodatak/).

¹⁹ Đuro Vilović (11. XII 1889. u Brelima kod Makarske — 22. XII 1958. u Bjelovaru) svojom prozom zauzima vidno mjesto u hrvatskoj beletristici. Njegov je životni put od đaka sjemeništa, katoličkog župnika do apostata, od liberalnog novinara do pripadnika četničkog pokreta Draže Mihajlovića. Poslije rata osuđen je na vremensku kaznu. Važnija su mu djela: *Estetika* (1919), *Međimurje* (1923), *Hrvatski sjever i jug* (1930), *Majstor duša* (1931) (u romanu je izložen psihološko-moralni problem celibata), *Tri sata* (1935), *Zvono je oplakalo djevicu* (1938) (*Književni godišnjak*, Zagreb 1961).

²⁰ Tomac je 21. VIII 1918 (koristeći se pravom na ljetni dopust) iz Rijeke došao u Dekanovce gdje je Žganec tada bio župnik (korespondencija Tomac-Petrić, AH, Osvatčina dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

²¹ Isto kao i bilj. 17.

²² Autor, kratko potpisan sa »Svećenik«, između ostalog, piše: »Javna se rasprava o ovom pitanju (tj. celibatu) uvijek mimoilazi. Sudeći po šutnji naših katoličkih i nekatoličkih novina o tome pitanju, zaključili bismo, da ga i nema. Zaključili bismo, da je sve zadovoljno i sretno sa sadašnjom disciplinom katoličke crkve, po kojoj se njezinim svećenicima ne dopušta zakonita ženidba. Ali to nije tako. Prilično poznam naše svećenstvo [...] i mogu da smjelo ustvrdim, da je velika, upravo golema većina svega interesiranoga katoličkoga klera odlučno protivna prisilnom celibatu katoličke crkve. Protivni su pače i oni, koji za sebe tvrde, da su neinteresirani [...] i oni žele reformu, ukinuće celibata. A da je i dobro prosvjetljen narod protivan toj instituciji, i to će poznavaćima naroda biti znano. Protiv svijui ovih stala je službena crkva i odlučno zastupa status quo, za prisilno beženstvo svojih svećenika. Ešofira se pače tako silno za celibat, da o njem ne da nikakove javne raspre pred svojim forumima, ide pače tako daleko, da ovu čistu ljudsku uredbu uzdiže na božansku, koja niti se više mijenja niti može mijenjati. Pojedinci iz slobodounnog klera, kao reprezentanti svojih supatnika, digoše se češće protiv ove institucije, ali crkva ih je znala uvijek ušutkati bilo snagom svojih 'duhovnih' argumenata bilo svojim disciplinarnim kaznama. [...] Po sudu goleme većine samog suvremenoga klera celibat je *štetan* za pojedince i crkvu. [...] Kad bi se ukinuo celibat, riješilo bi se uglavnom i pitanje nestašice

ustanove celibata predstavljao je jednu od onih točaka oko kojih se lomilo najviše kopalja za vrijeme trajanja reformnog pokreta. Pitanje celibata, koji je Katolička crkva zahtijevala od svoga klera zapadnog obreda (unijatsko svećenstvo nije u cjelini podlijegalo pod taj crkveni zakon), nije bilo raspravljano samo u Hrvatskoj i isključivo od katoličkih svećenika. Izvjesna anticelibatska inicijativa zabilježena je i u posljednjoj godini postojanja austro-ugarskog parlamentarnog života. Tako su, npr., u bečkom parlamentu Stanek i Zahradnik, jedan od budućih vođa reformnog pokreta češkog svećenstva, podnijeli interpelaciju u vezi s celibatom. U Hrvatskom saboru pitanje celibata pokrenuo je Stjepan Radić, predsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS).²³ Veze koje su postojale između nekih od glavnih zagovornika reformnog pokreta i predsjednika HPSS ukazuju na to da njegov saborski angažman protiv celibata nije bio slučajan.

Reakcija službenog i poluslužbenog katoličkog tiska bila je sasvim shvatljiva i predvidljiva — obrana i opravdavanje celibata katoličkih svećenika po svaku cijenu.

Nestanak Austro-Ugarske Monarhije i okončanje ratnog sukoba predstavljali su, u određenom smislu, povoljnije uvjete za djelovanje onih svećenika koji su težili provođenju reformi u Katoličkoj crkvi. Bivša Monarhija i vladarska dinastija (Habsburgovci) važili su kao tradicionalni zaštitnici Katoličke crkve i njezinih institucija. Povremeni žestoki sukobi, pa čak i jednostrano otkazivanje konkordata sklopljenog 1855. godine, nisu mogli umanjiti značenje koji je Austro-Ugarska Monarhija imala za Katoličku crkvu. S obzirom na to, može se s prilično velikom sigurnošću pretpostaviti da bi austro-ugarske vlasti, da se to od njih tražilo, pružile odgovarajuću asistenciju crkvenim vlastima za slamanje eventualnoga svećeničkog pokreta koji bi ugrožavao organizacijsku strukturu Katoličke crkve. Pljenidba Petrićeve knjižice *Rane u katoličkoj Crkvi* ulazi u kontekst međusobnih odnosa Katoličke crkve i austro-ugarske države.

Prvu konferenciju jugoslavenskoga katoličkog episkopata (Zagreb, 27—29. XI 1918) iskoristilo je i svećenstvo »reformnog duha«. Ono je biskupima uputilo svoje želje u pogledu reforme Katoličke crkve. U tim se željama osobito isticalo ukidanje celibata i obligatnog moljenja brevijara. Biskupi su te želje svoga podređenog klera stavili *ad acta*.²⁴

Takav »odgovor« katoličkih biskupa nije pokolebao reformno orijentirano niže svećenstvo. U sklopu akcije provođenja u život namjeravanih reformi, najagilniji predstavnici nezadovoljnog klera održali su potkraj 1918. godine sastanak s prvacima HPSS. Sastanku su prisustvovali S. Radić, dr Vladko Maček i Josip Predavec te svećenici Ante Donković i Č. Korytnik.²⁵ Zajednički razgovor političara iz Seljačke stranke i pred-

svećenstva. Današnja praktična teorija o zvanju svećeničkom traži od svećenika prvo i glavno da se odrekne familije. Sve je drugo sporedno« (*Hrvatska Njiva*, II/1918, br. 22—23, 382—385).

²³ V. Novak, n. dj., 88.

²⁴ J. Gunčević, n. dj., 13.

²⁵ Ante Donković, Stjepan Radić, *Starokatolik* (Zagreb), IV/1928, br. 8, 34.

stavnik nezadovoljnog svećenstva bio je znak da je Korytnik, vjerojatno, uspio za sebe i svoje istomišljenike pridobiti (barem privremeno) vođe hrvatske političke stranke koja će uskoro igrati dominantnu ulogu u političkom životu hrvatskog naroda. Taj Korytnikov potez nije bio slučajan. On je, naime, uz braću Radić bio jedan od članova utemeljitelja HPSS.²⁶ Tim za reformni pokret važnim događajem završava razdoblje u kojem su dani prvi nagovještaji da se u redovima nižeg klera u Hrvatskoj priprema pokret kojem je cilj provođenje reformi u Katoličkoj crkvi. Od ostvarenja reformi zainteresirano je svećenstvo očekivalo da će se njihov, u prvom redu materijalni i socijalni, položaj bitno izmijeniti.

II

»BOLJŠEVIČKA SINODA« REFORMNOG SVEĆENSTVA I OSTALI DOGAĐAJI OKO REFORMNOG POKRETA S POSEBNIM OSVRTOM NA DJELATNOST o. J. TOMCA (1919. GOD.)

Pripremni radovi učinjeni u prethodnoj godini (1918) omogućili su da reformni svećenici krenu u akciju za ostvarenje svojih ciljeva. Sve do stvaranja Kraljevine SHS, javne akcije reformatorski orijentiranih svećenika odvijale su se na području splitsko-makarske i senjsko-modruške biskupije. U novoj državi, rad dijela nižega katoličkog svećenstva locirao se na teritorij zagrebačke nadbiskupije. Inače, usput rečeno, zagrebačka nadbiskupija ubrajala se u to vrijeme, i po svojoj veličini i po broju vjernika, u najveće na svijetu.

Na poziv S. Menzigerera i R. Korytnika održan je u Zagrebu (10. II 1919) sastanak nezadovoljnoga nižeg katoličkog klera u Kraljevini SHS.²⁷ U radu je na tom sastanku sudjelovalo 20, prema nekim izvorima 25, svećenika. Glavnu su riječ vodili R. Korytnik,²⁸ J. Cenkić, S. Menziger,²⁹ S.

²⁶ *Nova Reforma* (Zagreb), I/1919, sv. 2, 11.

²⁷ Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 30. N. Petrić navodi kao sazivače zagrebačkog sastanka R. Korytnika i dra Juraja Cenkića. (N. Petrić, Hrvatski reformni pokret, Uspomene iz godine 1918. i 1919, 45.)

²⁸ Uskoro nakon zagrebačkog sastanka R. Korytnik umire (9. IV 1919).

²⁹ S. Menziger bio je prvi reformni svećenik u Hrvatskoj koji je prešao u starokatoličku vjeru koja tada na teritoriju Kraljevine SHS nije imala ni jednu svoju župu ili kakvu drugu organizaciju. Točno šest mjeseci nakon održavanja sastanka u Zagrebu (10. VIII 1919) on je iz Pančeva, gdje je živio, uputio N. Petriću pismo ovog sadržaja: »Ostavio sam svećeničku službu [...]. Tvrdo sam uvjeren, da mi u borbi proti celibata legalnim putem ne možemo postići nikakav uspjeh. Katolička crkva imade duh imperijalistički, koji je u nju ucijepio sv. Augustin sa svojom 'Civitas Dei'. Taj će 'božji grad' biti tada, kad će na mjesto civilnog klera zavladati redovnički, što neosporno opažamo na svim linijama katoličke administracije. Borba je naša ne sa papom i crkvom, već sa fratrima i drugim parazitima socijalnog poretka, kojima kao takovima konvenira današnja hijerarhija i organizacija katoličke crkve. Nama ne preostaje drugo, već se prilagoditi toj organizaciji ili segnuti za drugom. Ta druga bila bi po mojem uvjerenju *Starokatolička Crkva*, koja tačno odgovara našim pravednim zahtjevima. Ona je katolička, ali nije imperijalistička, ona je iskrena narodna, ona mora biti prava« (N. Petrić, Hrvatski reformni pokret, Uspomene iz godine 1919, *Grgur Ninski*, za god. 1939, 45).

Haberstock i Stjepan Horvat. Cilj sastanka je bio da se od crkvenih vlasti zatraži »sanacija socijalnih nepravdi koje pritišću sav niži kler«. ³⁰ Na sastanku su prihvaćeni rezolucija i saopćenje o pokretu među nižim katoličkim klerom. Prihvaćena rezolucija potpisana je u ime »Užeg odbora jugoslavenskog katoličkog svećenstva«. ³¹ Autorstvo rezolucije i saopćenja obično se pripisuje J. Cenkiću ili R. Korytniku i S. Menzigeru. ³² Ipak, vrlo je vjerojatno da je njihov konačni oblik rezultat kolektivnog rada reformiranih svećenika iz užeg odbora izabranog na zagrebačkom sastanku. Oba teksta objavljena su nešto kasnije pod zajedničkim naslovom *Savremene želje katoličkog nižeg klera države SHS* (Bjelovar 1919). ³³ Rezolucija, koja je predstavljala smjernicu za daljnji rad pokreta sastojala se od četiri osnovne skupine »savremenih želja«, odnosno zahtjeva nižega katoličkog klera.

Zahtijevalo se: 1. da se normiraju budući pravni odnosi između Katoličke crkve i Kraljevine SHS; 2. da se uredi katolička autonomija i bogoštovne općine; 3. da se precizira odnos nižega klera naprama biskupu, i 4. da da se nižem kleru daju neke povlastice u pogledu discipline. ³⁴ U četvrtoj točki prvenstveno se mislilo na uvođenje fakultativnog moljenja časoslova i fakultativne obveze celibata. Sastavljači rezolucije bili su svjesni da će ta dva posljednja zahtjeva (tj. časoslov i celibat) izazvati najviše sporova. U nastojanju da se to izbjegne, oni su relativno oprezno formulirali ta, za katoličku crkvenu organizaciju, važna pitanja. ³⁵

Uz te postavljeni su još neki zahtjevi: jamčenje slobode staleškog udruživanja, tj. osnivanje sindikata nižeg klera; zbliženje katoličke i pravoslavne crkve, posebno na Balkanu; uvođenje staroslavenskog jezika u bogoslužje, a narodnog u obrede; ukidanje obvezatnog nošenja talara izvan službe i nošenje građanskog odijela u privatnom životu; slobodno nošenje brade; upliv laika na crkvene poslove i konačno, plediranje za kršćansku demokraciju. ³⁶ Shvaćajući da njihovi zahtjevi nisu takvi da bi ih crkvene vlasti prihvatile kao nešto samo po sebi razumljivo, autori rezolucije formulirali su stav koji je već na samom početku pokazivao da budući raskol između dijela reformnog svećenstva i Katoličke crkve nije bio događaj koji bi trebalo da previše iznenadi. Naime, pri samom kraju obrazloženja rezolucije stoji: »Ovaj naš korak neka se ne smatra, da se mi dižemo proti crkvi i proti biskupa; *ne*, mi želimo sa biskupom ujedno raditi, ako je moguće. Ako ne, a mi ćemo i *mimo* biskupa.« ³⁷ Sastavljači rezolucije nisu smatrali da su ti zahtjevi isključivo plod njihova razmišljanja o aktualnim problemima nižega katoličkog klera. U tom smislu jako je važan završetak »Savremenih želja«: »Mi nastavljamo

³⁰ Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 20.

³¹ V. Novak, n. dj., 89.

³² V. Vučić, Isto, 6, Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 20.

³³ Zbog žutih korica, u koje je bila opremljena, brošura je prozvana »žuta knjižica«, a cijeli pokret okršten kao »žuti«.

³⁴ Savremene želje katoličkog nižeg klera države SHS, Bjelovar 1919, 10.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, 3—4; 7.

³⁷ Isto, 24.

rad † Stoosa, stubičkog arcidakonata od g. 1848, i drugova ako i na široj bazi.³⁸

Budući da su sami reformni svećenici poslali *Savremene želje* na relativno velik broj adresa — i to prije svega na svećeničke i one crkvenih vlasti, a potom na laičke i na vodstva više političkih stranaka, moglo se očekivati da će vrlo brzo uslijediti odgovarajuće reakcije. No, prije nego što je brošura dospjela do javnosti (na sredini ožujka 1919) nadbiskup zagrebački dr Antun Bauer osudio je svojom prezidijalnom okružnicom održavanje svećeničkog sastanka bez njegovog znanja i privole. Svoju osudu sastanka temeljio je na propisima crkvene discipline i posebno na »Motu proprio« Pija X (1903—1914) *Sacrorum Antistitum*.³⁹ Bauerovo pozivanje na odredbu pape Pija X. smatralo se u redovima reformnog klera i liberalne javnosti, koja je na taj pokret gledala s neskrivenim simpatijama, kao deplasirano s obzirom na to da je novi *Codex iuris canonici* (Rim 1917) nije recipirao.

Ta nadbiskupova osuda sastanka i izlaska *Savremenih želja*, ali su se zato vode pokreta brzo snašli. S obzirom na to, J. Cenkić⁴⁰ u svome pismu (22. III 1919) piše N. Petriću: »Zadnja okružnica Bauerova malo nam je prodrmla redove. Tko pozna Dr. Bauera, taj zna, da bi on bio kadar sve nas uništiti. On naime prema gore puze, a prema dolje gnjete i gnjavi. Takav je i Marušić i većina biskupa. Za sada se mi zadovoljavamo, da dobijemo što više tajnih pristaša, a nas nekoliko, koji smo materijalno neovisni, pripravnici smo uhvatiti se u koštac. Svi popovi — gotovo bez iznimke — pristaju uz nas, samo treba oprezno voditi cijelu stvar.«⁴¹

Nakon nadbiskupove osude sastanka i izlaska *Savremenih želja*, oglasila su se i katolička službena i poluslužbena glasila. U njima je odmah uočeno da je glavna opasnost u mogućnosti organiziranja nižeg svećenstva i to neovisno o crkvenoj hijerarhiji. Da bi se takvo što onemogućilo bilo je potrebno stvoriti svećeničku organizaciju koja će biti podložna crkvenim vlastima. U tom je pogledu važna uloga bila namijenjena »Svećeničkoj Zajednici«.⁴² Reformni su svećenici s velikom rezervom gledali na osnivanje te svećeničke organizacije čija je pravila potvrdio nadbiskup Bauer (4. IV 1919). O konačnom uspjehu te odozgo pokrenute akcije

³⁸ Isto.

³⁹ »Motu proprio« Pija X *Sacrorum Antistitum* zabranjivao je svećenstvu, pod prijetnjom teških crkvenih kazni, sastajanje bez prethodnog dopuštenja biskupa i vijećanje o staleško-crkvenim pitanjima (*Jugoslavenska Njiva*, III/1919, br. 22, 349).

⁴⁰ Petrićeva brošura Rane u katoličkoj Crkvi nije ostala bez utjecaja ni na dra J. Cenkića. U pismu od 24. VI 1917. on piše Petriću: »Pročitao sam Vašu brošuru. Uglavnom je sve dobro izvedeno. Da sam cenzor napisao bi: Nihil Obstat. Ipak ja bi Vas savjetovao da se pokorite i opozovete, jer lijepo je i karakterno trpjeti za svoje ideje, ali nije vrijedno da se izložite za kler. Oni sve u potaji odobravaju, ali svi će se veseliti ako nastradate« (*N. Petrić*, Uspomene iz godine 1917, *Grgur Ninski*, za god. 1937, 56—57).

⁴¹ N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1918. i 1919, 45.

⁴² U sklopu akcije suzbijanja reformnog pokreta u zagrebačkoj, i nešto kasnije u vrhbosanskoj nadbiskupiji, osnovane su u proljeće 1919. godine »Svećeničke Zajednice« koje su imale zastupati staleške interese nižeg klera, ali tako da nikad ne dođu u sukob sa crkvenim vlastima (*Katolički List*, LXX/1919, br. 30, 357).

pustili su da presudi vrijeme koje je moglo najbolje pokazati njezinu opravdanost.⁴³ U svrhu diskreditiranja organizatora zagrebačkog sastanka i njihovih zahtjeva, i to prvenstveno u očima katoličkog svećenstva, a zatim i ostale javnosti, katolički je tisak pisao da je on »neka vrst boljševičke sinode, jer se sve radilo krišom bez prethodnoga znanja ordinarijeva, te se nipošto ne može reći, da je taj sastanak reprezentirao objektivno mišljenje svekolikog jugoslavenskog katoličkog klera, što prisutnici toga sastanka sebi svojataju, jer glavnih rezolucija toga sastanka ne samo da ne odobrava pretežni dio našega svećenstva, već ih upravo osuđuje i zabacuje.«⁴⁴ Iz redova katoličke inteligencije reformni su pokret najoštrije osudili i aktivno sudjelovali u njegovom gušenju članovi Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS)⁴⁵ predvođeni drom Petrom Roguljom, koji je tada bio predsjednik, na kršćanskim, odnosno katoličkim načelima zasnovane, Hrvatske pučke stranke (HPS).

Prvi udarac crkvenih vlasti, potpomognutih katoličkim tiskom i organizacijama, donekle je uspio oslabiti započetu akciju reformnog pokreta u Hrvatskoj. Osim toga, smrt R. Korytnika⁴⁶ i nepostojanje vlastitog glasila bili su dodatni elementi koji su nepovoljno utjecali na početnu fazu pokreta. Podrška koju su reformni svećenici dobili od liberalnih novina u Hrvatskoj (npr. »Riječ SHS«, »Obzor«, »Hrvat«, »Novosti«, »Jutarnji List« i dr.) nije im bila dovoljna, barem što se ticalo mogućnosti obrane i daljnjeg širenja vlastitih zahtjeva putem tiska.

Uz privatne razgovore, koji su se vodili u svakom dekanatu zagrebačke nadbiskupije, naredni važan korak što su ga reformni svećenici poduzeli bio je sastanak u Dugom Selu kraj Zagreba (20. V 1919). Sastanak je održan u župnom dvoru S. Horvata (predsjednik užeg odbora reformnog klera). Osim njega bili su još prisutni J. Cenkić, Davorin M. Ivanović i N. Petrić. Najvažniji zaključak sastanka bila je odluka o pokretanju časopisa »Reforma«. To je glasilo reformnog pokreta trebalo biti potpuno neovisno od nadbiskupa A. Bauera. Za financijsku stranu toga pothvata brinuo se N. Petrić (za početak je osigurao 10.000, a obećao je da će dati još 20.000 kruna). Uređivanje »Reforme« povjereno je J. Cenkiću.⁴⁷ Svrha časopisa je bila da unutar reformnog pokreta omogući izmjenu misli i intenzivnije provođenje njegove organizacije.

Prvi broj »Reforme« izašao je u lipnju 1919. godine. Pojava toga časopisa izazvala je prilično veliko zanimanje i u svećeničkim i u laičkim redovima. Posebnu je pažnju javnosti na sebe skrenuo Cenkićev članak »Na okup!«. Autor piše: »Naš pokret (nije) naperen samo proti celibata i brevijara. Mi smo po svom uvjerenju iznesli čitav kompleks crkveno-

⁴³ *Reforma* (Zagreb), I/1919, sv. I, 17.

⁴⁴ *Katolički List*, LXX/1919, br. 23, 269.

⁴⁵ Hrvatski katolički seniorat bio je organizacija katoličke laičke inteligencije i dijela mlađih katoličkih svećenika. Ova ekskluzivno katolička organizacija stajala je na čelu Hrvatskoga katoličkog pokreta čiji je inicijator, na samom početku XX stoljeća, bio krčki biskup dr. Antun Mahnić.

⁴⁶ Od R. Korytnika reformno je svećenstvo mnogo očekivalo. Uzdaajući se u njegove organizatorne sposobnosti, nadali su se da će on provesti organizaciju svećenstva na staležkim osnovama (*Nova Reforma*, I/1919, sv. II, 11-12).

⁴⁷ N. Petrić, *Uspomene iz reformnog pokreta*, 48.

-političkih i staleških svojih pitanja. Zadaća našeg lista bude, da o tom raspravlja; da se stvore nove rezolucije ili naše poprave, da izradimo čitave osnove; da za njih činimo propagandu; da ih gledamo ostvariti kako kod svjetovnih, tako kod crkvenih vlasti. Mi ne ćemo biti krivi, ako kod toga posla dođemo u sukob sa biskupom. Mi znademo, da su biskupi autokrati, da će nas oni svojom velikom vlasti htjeti silom ili milom ušutkati, ali mi toj vlasti suprotstavljamo drugu vlast, koja se zove *staleška organizacija i pravo*.⁴⁸

Iako ti, u osnovi samo ponovljeni zahtjevi, već ranije izloženi u *Savremenim željama*, nisu dirali u dogme, dakle ono temeljno za svaku vjersku zajednicu, dirali su u disciplinarna pitanja na koja je Katolička crkva, odnosno poglavito njezin viši kler bio prilično osjetljiv. Uz pitanja celibata i brevijara problem staleške organizacije nižega klera izbijao je sve više u prvi plan borbe za reformu i modernizaciju Katoličke crkve u Hrvatskoj.

U skladu s očekivanjima »Reforma« je doživjela izraze podrške od istih onih krugova koji su sa zadovoljstvom prihvatili *Savremene želje*, a oštre napade i osporavanje od službenih i poluslužbenih organa Katoličke crkve.

Premda su se imena članova užeg odbora reformnog klera i, naravno, mogućnosti ostalih pristaša, koliko je to god bilo moguće čuvali u tajnosti, J. Cenkić je odmah bio prepoznat kao jedan od vodećih ljudi u pokretu nižega katoličkog svećenstva. Zbog izlaska »Reforme« bio je od ovlaštenih, crkvenih organa zapisnički saslušan (16. VI 1919). Po naređenju nadbiskupa Bauera bilo mu je zapovijedeno da pod prijetnjom suspenzije »ab officio et beneficio« izade iz užeg odbora reformnog klera i napusti uredništvo »Reforme«. Cenkić se tome nije odmah pokorio.⁴⁹

Druga po redu konferencija jugoslavenskog episkopata (Zagreb, 15—20. VII 1919) raspravljala je, među ostalim pitanjima, i o mjerama koje su neophodne da se suzbije reformni kler. Za donošenje odgovarajućih odluka episkopatu je bilo nužno mišljenje Svete stolice. Informaciju o držanju centra Katoličke crkve donio je izaslanik nadbiskupa Bauera dr Svetozar Rittig. On je okupljene biskupe izvijestio o tome kako su papa Benedikt XV (1914—1922.) i državni tajnik kardinal Pietro Gasparri primili izaslanstvo češko-moravskog klera i njihov memorandum sa zahtjevima za provođenje reformi u Katoličkoj crkvi.⁵⁰ Nadbiskup Bauer i knez-škof

⁴⁸ *Reforma*, I/1919, sv. I, 2.

⁴⁹ N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1918. i 1919, 47.

⁵⁰ Reformni pokret nižega katoličkog svećenstva u Kraljevini SHS nije bio usamljen pojava. Neposredno nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije došlo je među češkim katoličkim svećenstvom do reformnih gibanja. U tom se pokretu osobito isticao i ministar Republike Čehoslovačke Zahradnik. U Pragu je održana skupština svećeničkog udruženja »Jednota« (25. I 1919). Tada je usvojeno više rezolucija sa ciljem potpune reforme Katoličke crkve. Nekoliko su dana nakon skupštine češke »Jednote« i mađarski svećenici održali svoj sastanak u svrhu reformiranja Katoličke crkve. Reformni pokret u Hrvatskoj bio je samo dio širih gibanja u Katoličkoj crkvi nakon završetka prvoga svjetskog rata. Na temelju trenutno dostupnih izvora ne može se sa sigurnošću utvrditi značaj i intenzitet veza između pojedinih reformnih pokreta i njihovih predstavnika. Za sada je izvjesno da su postojale određene veze između čehoslovačkih i hrvatskih reformnih svećenika i njihovih pristaša. U kontekstu je tih veza i sastanak održan 16. VII 1919. u Zagrebu. Naime, sastanku užeg odbora reformnog

ljubljski dr Anton Bonaventura Jeglič zagovarali su primjenu strogih mjera, a biskup splitski dr Juraj Carić zalagao se za nešto blaži postupak.⁵¹ Episkopat, na čelu s A. Bauerom, na kraju konferencije izdao je okružnicu (datirana u Zagrebu, 18. VII 1919) u kojoj se u dvije točke izričito naređuje: »1. da svi članovi užega odbora, i oni koji nisu poznati, ako u roku od 14 dana od proglašenja ove okružnice ne istupe iz odbora i ne prekinu svaku svezu sa 'Reformom', padaju ipso facto u censuru suspenzije 'a sacris ordinibus' — koja je gledom na odrješenje ordinariju pridržana. 2. Zabranjujemo svim svećenicima 'Reformu' izdavati, u njoj saradivati, pretplaćivati je, kupovati i čitati.«⁵²

Znajući da je J. Cenkić jedan od najaktivnijih vođa reformaa, nadbiskup ga je osobno pozvao da napusti uredništvo »Reforme«. Naređeno mu je, isto tako, da javno osudi svoje pisanje. Cenkić, kalnički župnik, nije uspio dulje vrijeme odolijevati nadbiskupovu pritisku te je na početku 1920. godine istupio iz reformnog pokreta. Zajedno s njim na taj su se korak odlučili i drugi manje istaknuti svećenici. Jedan od razloga za donošenje takve odluke treba tražiti i u strahu da će daljnjim ostajanjem u reformnom pokretu izgubiti relativno siguran društveni status i materijalne beneficije koje iz nje proizlaze. Sve slučajeve napuštanja reformnog pokreta nije moguće vezati samo uz materijalnu stranu problema.

Premda su se pojedini reformni svećenici pokolebali i istupili iz pokreta, biskupska okružnica nije spriječila njegovo daljnje širenje. Jedna od vidljivih promjena bila je izmjena imena »Reforma« u »Nova Reforma«. Prvi broj toga starog časopisa s novim imenom uredio je J. Cenkić.⁵³

Nema nikakve dvojbe da je »Reforma« promijenila ime samo zato da bi se tako izigrala Bauerova prijetnja koja se odnosila na J. Cenkića, a i na one svećenike koji su je podržavali i u njoj suradivali. Do kraja 1919. god. izići će dva broja »Nove Reforme«.⁵⁴ U istu je svrhu časopis reformnog pokreta promijenio vlasnika i izdavača (do tada je to bio uži odbor reformnog klera). Naime, dvanaest građana iz Rijeke i Sušaka, pristalica reformnog pokreta, održalo je u gradskoj vijećnici u Sušaku (29. VII 1919) sastanak na kojem je osnovano društvo »Reformator«.

klera u Hrvatskoj prisustvovao je i Adam Pašek, jedan od glavnih pobornika češkog reformnog pokreta. (O tome vidi: N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 44.) O razvoju i sudbini češkoga reformnog pokreta vidi: *Kamilo Dočkal*, Udio srpske crkve u češkom reformnom pokretu, Zagreb 1942/43, posebni otišak iz *Zivot*, (Zagreb), 1942, br. 2, 260—293; 1943, br. 1, 46—65; br. 2, 134—143.)

⁵¹ V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak 5), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 11—12, 8.

⁵² *Glasnik*, XLVII/1919, br. 15, 114.

⁵³ Prije nego što se pokorio crkvenim vlastima Cenkić je, 13. VIII 1919, pisao Petriću: »Već je dekret o mojoj suspenziji ab officio et beneficio uručen vicearhiđakonu. Ako nećeš i dalje uzdržati 'Novu Reformu', onda mi odmah to javi, pak ćemo likvidirati. Za izbjegnuti progonima i kaznama, odbor se je tobože razišao, a redakcija se je raspustila. To je sve formalno, dočim ja stvarno ostajem i dalje urednikom, a poslove administracije za sada će u Zagrebu voditi naš pristala kateheta Nikola Cerjak. Glasilo će i dalje izlaziti, ali pod drugim imenom.« Petrić je osigurao novčana sredstva za izlaženje *Nove Reforme* (N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 46—47).

⁵⁴ V. Novak, n. dj., 95—96. J. Gunčević, n. dj., 12.

Društvo je sebi postavilo zadatak pomaganje stradajućega katoličkog svećenstva u Kraljevini SHS »koje dolazi radi svojih kulturno-naprednih ideja ili radi domoljubnog narodnog rada, te staleških interesa u sukob sa crkvenim poglavarstvom, pa im se oduzimlje nadarbina ili služba«. Osim toga, »potpomaganje 'Reforme' smotre za crkveno-politička te staleška pitanja katol. crkve i njezinog nižeg klera«. ⁵⁵ Na tom je sastanku bio pročitana i odobren proglašen (objavile su ga »Primorske Novine«) i izabran »promicateljni odbor«. Za predsjednika odbora izabran je dr Đ. Supilo, za tajnika N. Petrić, a za blagajnika P. Ljubić. ⁵⁷ Iako je relativno kratko djelovalo, društvo je prikupilo oko 20.000 kruna (od te svote nešto je dano za financiranje izlaženja »Nove Reforme«). Naredne godine (1920) društvo je bilo prinuđeno obustaviti svoj rad, jer su se predsjednik, tajnik i blagajnik morali zbog političkih razloga (talijanska okupacija) iseliti iz Rijeke i Sušaka. ⁵⁸

Borba biskupa s nepokornim reformnim klerom nastavila se u tijeku cijele 1919. godine. Na konferenciji mirovinskog zavoda katoličkog svećenstva (Zagreb, 7. X 1919) prihvaćena je rezolucija (formalno ju je predložio Franjo Forko, namjesnik podarhidakon i župnik u Selima kod Siska) koja je imala još više pocijepati redove nižeg klera, koji bi eventualno naginjao reformnom pokretu. ⁵⁹ »Katolički List« je u svome komentaru posvetio veliku pažnju toj rezoluciji, čiji je duhovni tvorac bio A. Bauer. Po riječima komentatora ona je bila od »Velike važnosti« jer je »odraz mišljenja cjelokupnoga nižeg kat. klera nadb. zagrebačke«. ⁶⁰

Mjere koje su crkvene vlasti primijenile protiv reformnog svećenstva nisu ostale bez rezultata. Pri samom kraju 1919. god. došlo je do određenog podvajanja među reformnim klerom. Mogle su se jasno uočiti dvije skupine. Većina, koju je do svog povlačenja predvodio J. Cenkić, još uvijek se nadala da će legalnim putem i u granicama Katoličke crkve postići

⁵⁵ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49. *Nova Reforma*, I/1919, sv. 2, 36. Privremeni odbor »Reformatora« činili su: dr Đivo Supilo, odvjetnik; Andro Knez, općinski bilježnik; N. Petrić; Maksim Mrzljak, novinar i svršeni pravnik; Peroslav Ljubić, vlasnik i urednik *Primorskih Novina*; Srećko Kovačević, trgovac i posjednik; Ivo Brgić, profesor; Vladimir Dečak, profesor; dr Ante Kraljić, odvjetnik; Ivan Krznarić, svršeni pravnik; dr Mate Kević, profesor (Isto).

⁵⁶ Proglaš društva »Reformator« objavljeno je 31. VII 1919. O. J. Tomac je još istog dana pročitao tekst proglašenja i za svoje privatne potrebe sačinio opaske o nekim stavovima društva »Reformator«. Među ostalim, Tomac je našao i stav koji je sugerirao potpuno otcjepljenje Katoličke crkve u Hrvatskoj, odnosno Kraljevini SHS od Rima, tj. Svete stolice. Prema svom tadašnjem shvaćanju (bio je još uvijek kapucin u Rijeci), a i kasnije, on nije bio za osnivanje nove vjerske zajednice neovisne o papi i ostaloj crkvenoj hijerarhiji u Vatikanu (AH, Ostaviština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4).

⁵⁷ Ostali članovi »promicateljnog odbora« društva »Reformator« bili su I. Brgić, V. Dečak i A. Kraljić (*N. Petrić*, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 44—45).

⁵⁸ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49.

⁵⁹ Rezolucija glasi: »Mi svećenici [...] osuđujemo pokret neke braće svećenika, koji su se okupili oko izdavanja mjesečnika 'Reforma' odnosno 'Nova Reforma', i koji su našli utočište u laičkom društvu 'Reformator', a nameću se zastupnicima cjelokupnoga kat. nižeg klera u državi SHS, te izjavljujemo, da ih ne priznajemo svojim zastupnicima. I mi tražimo i želimo reformu, ali ju očekujemo od zakonitih crkvenih poglavara« (*Katolički List*, LXX/1919, br. 43, 511—512).

⁶⁰ Isto, 512.

zatražene reforme.⁶¹ Za razliku od njih, Petrićevi istomišljenici, premda tada još ne dovoljno snažni da bi se mogli nametnuti kao dominantan pravac, smatrali su da je nužno napuštanje Katoličke crkve ako se žele postići konkretni rezultati. Drugim riječima, to je značilo da Petrićev krug teži osnivanju posebne autokefalne hrvatske kršćanske crkve s vlastitim ustavom, hijerarhijom i crkvenom organizacijom.⁶²

Borba reformnog svećenstva u 1919. godini, usprkos početnom primjenjivanju nekih crkvenih kazni, još uvijek se zapravo pretežno odvijala u okvirima Katoličke crkve budući da najstroža kazna — ekskomunikacija — zasada nije bila izrečena. Borba za ostvarenje reformi u Katoličkoj crkvi 1920. godine prelazi u novu fazu, a jedna je od manifestacija i privremeno premještanje sjedišta djelovanja reformnih svećenika — umjesto Zagreba sada to postaje Koprivnica.

Svećenici okupljeni oko »Reforme/Nove Reforme« nisu bili jedini nezadovoljnici u redovima Katoličke crkve u Hrvatskoj. Činjenica je da su oni bili najbrojniji i najbolje organizirani te da je stoga akcija jugoslavenskog episkopata bila ponajprije usmjerena na njihovo razbijanje, no osim njih javile su se i neke druge grupe i pojedinci koji su težili promjenama u Katoličkoj crkvi ili čak osnivanju novih crkava.

Otprilike u isto doba kada se pojavio prvi broj »Reforme«, u Otišiću, kod Sinja u Dalmaciji, održan je sastanak katoličkih i pravoslavnih svećenika (2. VI 1919).⁶³ U cilju provođenja reformi u obje kršćanske crkve i njihova ujedinjavanja odlučeno je da se u Splitu sazove prvi sastanak jugoslavenskih svećenika. Nakon sastanka u Otišiću, taj se pokret katoličkog i pravoslavnog nižeg klera ugasio.⁶⁴

U Dalmaciji je nastao još jedan reformni pravac — pokret za osnivanje »narodne crkve«. Njegov je začetnik bio dalmatinski franjevac Božo Milošević (isključen iz Franjevačkog reda 12. VI 1919). U početku je pokret imao stanovitog uspjeha među dalmatinskim franjevcima i svjetovnim svećenstvom u Dalmaciji.⁶⁵ Prešavši iz Splita u Zagreb, Milošević

⁶¹ U tom smislu Cenčić, 2. IX 1919, piše Petriću: »Braća iz Dalmacije i naši iz Banovine ne misle ni na kakovu skizmu ili na osnuće Starokatoličke Crkve po predlogu Mencigera, već misle unutar katoličke Crkve ishoditi neke polakšice. Stoga razloga — i ako Te svi u velike poštuju — savjetuju mi, da Ti ne bi preuzeo uredništvo 'Reforme', jer bi iz toga ultramontanci izbijali stanoviti kapital. Mi moramo ostati u službi i na nadarbini, a nesmiemo se dati izagnati na polje« (N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 47).

⁶² Isto, 47—48.

⁶³ Paralelno s reformnim pokretom katoličkog svećenstva javio se pokret i među pravoslavnim nižim klerom. Pokret se najjače razvio na Baniji u Hrvatskoj. Od svih točaka koje je pokret postavio posebno je isticano pitanje sklapanja drugog braka obudovjelih svećenika. Uskoro je taj pokret bio likvidiran, a da nije iza sebe ostavio gotovo nikakav trag (V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak 1), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 7, 7).

⁶⁴ N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 44. V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak 5), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 11 i 12, 9.

⁶⁵ U sklopu svoje akcije oko uspostavljanja »narodne crkve« B. Milošević »vjenčao je znatan broj rimokatoličkih svećenika i redovnika. Od ovih neki su se kasnije priključili starokatoličkoj crkvi, a velika većina vratila se je u rimokatoličku crkvu, gdje su nastavili s vršenjem svećeničke službe« (V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak 1), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 7, 7).

je zajedno s eks-fratrom Antom Ivelićem nastavio širiti svoje ideje osnivanjem glasila »Novi Rod« i biblioteke »Narodna Crkva«. Osim toga, Milošević je često držao predavanja na kojima je nastojao pridobiti što više pristalica. Program borbe za »narodnu crkvu« iznio je taj bivši franjevac u osam, ne baš sasvim razumljivih, točaka.⁶⁶ Tadašnji tisak liberalne orijentacije pružao je široku podršku Miloševićevim idejama, a državne vlasti u Hrvatskoj nisu sprečavale pokušaje za osnivanje »narodne crkve«. Ta nedefinirana »crkva« bila je uperena protiv svih vjerskih zajednica, a na svojim agitacionim putovanjima B. Milošević je napadao i reformni pokret. Sami reformni svećenici (grupa oko »Reforme/Nove Reforme«) ograđivali su se opravdano od njega smatrajući da im takvi reformatorski zahvati samo štete i ne doprinose jačanju njihova ugleda u javnosti. U vezi s Miloševićevim glasilom »Novi Rod« (izlazio dvomjesečno u Zagrebu) isusovci su tvrdili da je ono potpuno zastupalo masonske ideje. Iz redova Katoličke crkve i inače se moglo često čuti da se iza akcija reformno orijentiranih svećenika kriju jugoslavenske masonske lože. Da te tvrdnje nisu bile sasvim proizvoljne, nego da su donekle odgovarale istini, može se zaključiti na temelju pisanja samih slobodnih zidara.⁶⁷

Akcija oko osnivanja »narodne crkve« nije imala uspjeha u Hrvatskoj te stoga B. Milošević odlazi u Ameriku (1921. god.). Tu je počeo izdavati sličan list kao i ranije u Hrvatskoj. S vremenom se njegova djelatnost ugasila, a njemu se izgubio svaki trag.⁶⁸

Slučaj o. Tomca i njegov pokušaj provođenja reformi u Katoličkoj crkvi zaslužuje pažnju ne samo zbog zastupanih ideja, nego i zbog načina na koji je vodio cijelu akciju. RijECKI kapucin Tomac želio je provesti reformu Katoličke crkve — s dopuštanjem i u suradnji sa samim papom i najvišom crkvenom hijerarhijom. Tomčeva aktivnost u pravcu provođenja reformi otpočela je 1918. godine (sastanci u župi Dekanovci s V. Žgančem i Đ. Vilovićem). Uz pisanje u »Hrvatskoj/Jugoslavenskoj Njivi« i usmenu agitaciju u svome samostanu, on je potkraj god. 1918. u kapucinskoj tiskari u Rijeci tiskao tekst *Načela za uvođenje i reformu života u našim samostanima*.⁶⁹

⁶⁶ »1. Odsada treba vjerovati u Boga i velikog Krista, a na stranu gospodstvo i trgovina vjere.

2. Dolje s neprirodnim crkvenim zakonima.

3. Crkve se imadu ujediniti na temelju vjere u Krista i naravnog ćudoređa.

4. U crkvu se imade uvesti narodni jezik.

5. Narod si bira župnike i biskupe.

6. Crkve se imadu proglasiti narodnim crkvama i njima ima da gospodari sam narod.

7. Svećenici se žene.

8. Narodna crkva mora da bude iskreni drug svim crkvama, koje šire ljubav i univerzalno bratstvo« (*Katolički List*, LXX/1920, br. 3, 23).

⁶⁷ *Voj.(islav) Knjandžić*, Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu, Beograd 1940, 119—120.

⁶⁸ *Preporod* (Zagreb), II/1921, br. 1, 5; V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak I), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 7, 6—7.

⁶⁹ Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6. N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1918. i 1919, 44—45 (V. prilog I.).

Petrićeva brošura *Rane u katoličkoj Crkvi* ostavila je jak dojam na Tomca te ju je on nazvao »Peto Evanđelje«. ⁷⁰ Do prvog susreta između Tomca i Petrića došlo je u ljeto 1919. god. u Rijeci (tadašnje Petrićevo mjesto boravka i rada — »Reformator«).

Tomac je, u pratnji dvojice kapucina, tom prilikom saopćio da se on i još šest mladih redovnika iz riječkoga kapucinskog samostana bore (prema vlastitom mišljenju na »legalnoj bazi«) za reformu Katoličke crkve, ali da će istupiti iz redovničkog staleža ukoliko ne uspiju ostvariti svoje zahtjeve. ⁷¹

Petrić je na Tomca i još neke riječke kapucine imao velik utjecaj ne samo kao pisac *Rana u katoličkoj Crkvi*, nego i svojim usmenim poticajima. On je uslijed toga uvelike zaslužan za razvoj svih kasnijih događaja u pokretu za reformu u kapucinskom samostanu u Rijeci. ⁷²

U vrijeme svoga boravka u Rijeci (prvo polovica 1919. god.) Tomac, jedan od uglednijih seniora, nastojao je pridobiti HKS za reformni pokret. U provođenju te namjere nije ga obeshrabrio ni sukob s P. Roguljom koji je Senioratu namijenio ulogu jednog od glavnih zatiratelja reformnih svećenika. ⁷³ Mjesec dana kasnije (25. IV 1919) na jednoj od sjednica pokrajinskog primorskog kluba Seniorata Tomac je pročitao svoj »Nacrt reforme svećenika i redovnika«. Njegove su ideje naišle na razumijevanje, posebno od predsjednika kluba dra Augustina Juretića. U svom nastojanju Tomac se nije ograničio samo na riječke seniore. Posredovanjem zagrebačkih seniora Milana Ivšića i Pavla Jesiha (od njega je bezuspješno zahtijevao da mu objavi »Nacrt reforme« u »Seniorskom Vijesniku«) nastojao je prodrijeti sa svojim idejama u centralu HKS, odnosno pomoću nje u cijeli Hrvatski katolički pokret. Tomčevu aktivnost i namjere crkveni su krugovi brzo opazili te su A. Juretića i M. Ivšića poslali na daljnje studije — prvoga sociologije u Belgiju, a drugoga ekonomskih znanosti u Francusku. Uklanjanje potencijalnih Tomčevih suradnika omogućilo je P. Rogulji da nametne svoje ideje i nazore o Senioratu i njemu podložnim organizacijama te se dosljedno tome i akcija protiv reformnih svećenika mogla provesti s većom odlučnošću. ⁷⁴

⁷⁰ Brošuru *Rane u katoličkoj Crkvi* Tomac je dobio posredno preko svoga sudruga kapucina Marka Uroića koga je poslao Petriću u njegov riječki stan. Brošuru su Tomac i mladi kapucini, koji su se slagali s njegovim reformatorskim idejama, čitali u samostanu na svojim tajnim sastancima (Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dr Tomca, kut. 2, fasc. 6). N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 44).

⁷¹ Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6. N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49.

⁷² Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6. O uspjehu provođenja reformi (u prva četiri mjeseca 1920) »per viam facti« u kapucinskom samostanu u Rijeci mogu djelomično poslužiti tekstovi Alfonsa Nedletzskog, jednog od sudionika zbivanja, objavljeni u: *Preporod* (Koprivnica), I/1920, sv. 2, 15—22; sv. 3, 20—22.

⁷³ Do sukoba između Rogulje i Tomca došlo je 26. III 1919. na sjednici Seniorata i to zbog stajališta *Narodne Politike* (glavno glasilo HPS) u pitanju reforme klera i svećenika reformista (AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

⁷⁴ Isto.

Da bi se oslobodio kontrole, kojoj je bio podvrgnut u riječkom samostanu, Tomac je iskoristio dvotjedni dopust i otputovao u Varaždin gdje se smjestio u kapucinski samostan (24. VIII 1919). Promjena političke situacije u Rijeci (talijanska okupacija) onemogućila je njegov povratak sve do početka naredne godine (4. I 1920). Nemogućnost povratka Tomac je iskoristio za djelovanje u reformnom pokretu. Prije svega, nastojao je održavati što uže veze s vodstvom reformnog pokreta, odnosno redakcijom »Nove Reforme« sa sjedištem u Zagrebu. U to su vrijeme u redakciji glavnu riječ vodili svećenici D. M. Ivanović i Nikola Cerjak.

Budući da je postojala neprestana opasnost da se reformni pokret (u širem smislu) raspline u više raznih pravaca — Petrić s »Reformatorom«, B. Milošević i A. Ivelić s akcijom oko osnivanja »narodne crkve«, J. Cenkić i njegovi istomišljenici, Stjepan Zagorac i dr. Stjepan Vidušić u Koprivnici, V. Žganec i Đ. Vilović u Međimurju i dr. — Tomac se angažirao na iznalaženju zajedničke platforme koja bi bila prihvatljiva za sve nezadovoljno katoličko svećenstvo željno reformi i poboljšanja svoga položaja. U tu je svrhu u Zagrebu (29. VIII 1919) predao D. M. Ivanoviću nacrt (tj. memorandum u sedam točaka) platforme zajedničke akcije svih pravaca reformnog svećenstva. Taj je nacrt ostao bez ikakvog značenja za daljnji razvoj reformnog pokreta u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.⁷⁵

Osim što je često putovao na svećeničke sastanke i propagirao reformne ideje u raznim mjestima (Koprivnica, Vojni Križ, Dekanovci, Ivanić Kloštar itd.), Tomac je i dalje nastojao pridobiti za reformni pokret uglednije vođe HKS u Zagrebu te i tako paralizirati rad P. Rogulje.⁷⁶ U tom nastojanju nije uspio, ponajprije zbog odlučnoga Roguljinog držanja.

Uvidjevši da su svi njegovi pokušaji na pridobijanju HKS za suradnju s reformnim svećenicima uzaludni, Tomac je odlučio istupiti iz te organizacije. Nakon što je usmeno najavio istup iz Seniorata (6. X 1919) poslije tri dana i u pisanoj je formi obrazložio svoj postupak.⁷⁷ Središnje mjesto u obrazloženju zauzima odnos prema P. Rogulji. Tomac je izričito naglasio da se protivi »idejnom despotizmu« toga prvaka Hrvatskoga katoličkog pokreta.⁷⁸ Taj je istup riječkom kapucinu, prema njegovim vlastitim riječima, omogućio »rad za (njegove) najkršćanske ideje,

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Za svog boravka u Zagrebu, Tomac i (možda) još neki predstavnici reformnog pokreta u pisanoj su se obliku obratili HKS i to s namjerom postizanja suradnje u provođenju reforme Katoličke crkve (v. prilog II).

⁷⁷ A. Juretić je sa simpatijama gledao na Tomčeve reformističke ideje, no smatrao je da njegov istup iz HKS nije posve opravdan (Korespondencija Juretić-Tomac, Louvain, 6. III 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

⁷⁸ Među ostalim, Tomac je u obrazloženju napisao: »Sistem koji zastupa P. Rogulja, nije [...] dobar, nego je naprotiv štetan Crkvi i katoličkom pokretu. [...] (Rogulja) zastupa i podupire u Senioratu i preko Seniorata sistem ekstremne klerikalne tjesnogradnosti, konzervativizma i farizejskog formalizma. [...]« Za sebe je Tomac tvrdio da je: »Kušao [...] da u [...] redove (Seniorata) [...] unose šire shvaćanje nekih važnih problema i da zadobije potpunu slobodu raspravljanja o problemima, koji nam se silom prilika nameću i o reviziji (seniorskih) nazora [...], programa [...] i taktike, na koju nas sili iskustvo zadnjih godina. [...]« (Korespondencija Tomac — Središnji odbor HKS u Zagrebu, Vojni Križ, 9. X 1919, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1).

za reformu Crkve i napose naših (t.j. jugoslavenskih) crkvenih prilika u duhu Evangjelja i prvih vjekova kršćanstva». ⁷⁹

Na sredini studenoga iste godine Tomac je odlučio da za reformni pokret zainteresira najviše službene predstavnike Katoličke crkve u Vatikanu. Iz te se njegove odluke jasno vidi da on još nije pomišljao na raskid s Katoličkom crkvom i njezinom hijerarhijom. Štoviše, u jednom od razgovora koji je vodio s V. Žgancem (Dekanovci, 18. IX 1919) obojica su se složili da njihov reformni pokret mora osuditi sve one svećenike koji hoće raskol i osnutak »Narodne samostalne Crkve«. ⁸⁰ Time se najvjerojatnije mislilo na akciju B. Miloševića i A. Ivelića. Dakle, tu je još uvijek bila riječ o pokušaju provođenja reformi u okviru Katoličke crkve.

Prije nego što je radi putnih isprava otputovao u Beograd, Tomac (tada već poznat kao propagator reformnog pokreta) pozvan je na razgovor kod nadbiskupa Bauera. Iako iznenađen njegovim razlozima za odlazak u Vatikan, nadbiskup je, navodno, odobrio Tomcu što sve to radi na »legalnoj bazi«. ⁸¹

U Beogradu je Tomac stupio u kontakt s drom Antonom Korošcem, predsjednikom Slovenske ljudske stranke i tada ministrom u kraljevskoj vladi. Pošto je obrazložio svoju nakanu, dobio je od Korošca preporuku ⁸² za dra Tugomira Alaupovića, tadašnjeg ministra vjera, koji mu je omogućio dobivanje putnice i stavio u izgled određenu novčanu svotu za pokrivanje putnih troškova. Obćani je novac, prema Tomčevoj želji, uistinu i stigao na adresu varaždinskoga kapucinskog samostana. ⁸³

Tomac je stigao u Rim 2. XII 1919. Već sutradan (3. XII) primljen je u audijenciju kod generala kapucinskog reda kojemu je rastumačio svrhu svoga dolaska. ⁸⁴ Od njega je dobio preporuku za državnog tajnika kardinala P. Gasparrija. U audijenciju kod Gasparrija riječki je kapucin primljen dva puta (4. i 7. XII). Za vrijeme prve audijencije Tomac je državnom tajniku predao tekst svojih teza o reformi Katoličke crkve. ⁸⁵ (Taj je tekst bio napisan još za Tomčeva boravka u samostanu u Varaždinu, gdje je on ujedno pripremao teren za provođenje reforme »per viam facti« slično kao što je ranije bio radio u riječkom kapucinskom samostanu.)

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

⁸¹ D. (vagutin) Tomac, Jedan pokušaj reforme u katoličkoj Crkvi, *Nova Europa* (Zagreb 1923), knj. VII, br. 8-9, 265.

⁸² Original Korošćeve preporuke čuva se u AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1.

⁸³ N. Petrić, Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919, 46 (Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

⁸⁴ Osim zbog svoga nastojanja da dobije odobrenje za propagiranje ideje reforme Katoličke crkve Tomac je otputovao u Rim i zbog nekih aktualnih redovničkih pitanja. U uredovnoj potvrdi (datirana u Varaždinu 12. XI 1919), koju mu je osobno, u svrhu dobivanja putnih isprava, izdao o. Ćiril Juzbašić, gvardijan varaždinskoga kapucinskog samostana, piše: »[...] P. Jeronim Tomac mora kao izaslanik ovoga samostana putovati u Rim, da o vrlo važnim pitanjima, što se tiče samostana i uopće jugoslavenske kapucinske Provincije (položaja na Rijeci, združivanja sa slovenskom kapucinskom Redodržavom, okupacije osječkoga samostana i t.d.), vijeća s našim najvišim crkvenim i redovničkim Poglavarima u Rimu« (AH Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1).

⁸⁵ D. Tomac, Jedan pokušaj... 272 (v. prilog III)

Mnoge od tih teza sadržavale su, prema mišljenju samog autora, vrlo smione zahtjeve (npr. ukinuće crkvenih cenzura i indexa; ukinuće zakona o postu i nemrsu; ukinuće kanonikata te uopće svih titula i crkvenih pojaseva; uvođenje bogoslužja na narodnom jeziku; široku demokratizaciju u Katoličkoj crkvi i dr.). Među zahtjevima nije se nalazio onaj, od drugih reformaša obavezno zahtijevan, o ukinuću celibata. Tomac je to pitanje izbjegao znajući da je ranije, iste godine, izaslanstvo češkog reformnog svećenstva dobilo na taj zahtjev negativan odgovor. Ali u nadoknadu za to zahtijevao je radikalnu reformu u odgoju svećenstva i mogućnost prelaženja u svjetovnjački stalež. On, zapravo, od pape nije zatražio odobrenje svojih teza nego »samo dozvolu da se o njima slobodno raspravlja, da se pretresaju razlozi za i protiv, da bi postalo jasno što je shodno, a šta nije«. ⁸⁶ Prilikom druge audijencije bilo je jasno da Tomčevi zahtjevi nisu naišli na razumijevanje. To je istodobno značilo da je put do audijencije kod tadašnjeg pape Benedikta XV zatvoren. ⁸⁷

Prilikom svog boravka u Rimu Tomac je dva puta posjetio A. Mahnića koji se tada kao internirac nalazio u Italiji. ⁸⁸

Potpuno razočaran držanjem kardinala Gasparrija, jednoga od najviših crkvenih predstavnika, prema pitanjima vezanim za provođenje reformi, za koje je Tomac smatrao da su neophodne za daljnji život Katoličke crkve, on je napustio Rim i vratio se u domovinu (9. XII 1919). Poslije povratka u Varaždin Tomac je ministru Alaupoviću uputio pismo u kojem ga je obavijestio o rezultatima svog boravka u Rimu. ⁸⁹

Za Tomca se 1919. godina završila uvjerenjem da se ne može računati na to da će službeni predstavnici Katoličke crkve ili organizirani katolički pokret u Hrvatskoj pristati na *kooperaciju* u svrhu provođenja reformi, pa je stoga ili trebalo napustiti daljnji rad u tom pravcu ili tražiti druge mogućnosti za ostvarenje reformnih ideja.

⁸⁶ D. Tomac, Jedan pokušaj . . . , 271—272.

⁸⁷ Isto, 275.

⁸⁸ Tomčeve posjete biskupu Mahniću nisu bile slučajne ili samo kurtoaznog karaktera. On je od biskupa, glavnog vođe čitavoga katoličkog pokreta u Hrvatskoj, nastojao dobiti odobrenje za svoje ideje, reforme Katoličke crkve i podršku u slamanju Roguļjinih stavova. Prilikom prvog posjeta (3. XII 1919) bio je u društvu dra Antuna Slamčića, člana HKS i isusovca Stjepana Sakača pa se ograničio samo na najavu drugog posjeta koji je uslijedio već za nekoliko dana (5. XII). Mahnić je već prilikom prve posjete stavio Tomcu na znanje da je od dra Rogulje primio obavještenja koja ga prikazuju kao jednog od glavnih zagovornika reformnog (»žutog«) pokreta i otpadnika od HKS. Ipak, saznajući za drugog posjeta da je Tomac već bio u audijenciji kod kardinala Gasparria (4. XII), pažljivo ga je saslušao i zainteresirao se za propozicije o reformi Crkve i, navodno, odobrio njegovu namjeru da pođe k papi te uz to obećao, eventualno potrebnu, pomoć u ostvarenju toga nauma. Mahnić je, prema Tomčevom svjedočenju, »potpuno priznavao potrebu temeljite reforme, i srdio se na svoje kolege biskupe, koji neće nikakove demokratizacije, neće da sazivaju crkvene sinode i da saslušaju želje klera [. . .]«.

Uza sve to biskup je Tomca poticao da se u pitanju svojih propozicija o reformi Katoličke crkve podvrgne sudu Sv. stolice te da se vrati u redove Seniorata. Premda je pristao da se pokori odluci Sv. stolice, kao najvišoj crkvenoj instituciji kojoj pripada pravo konačne presude, odbio je svaku pomisao o mogućnosti povratka u seniorske redove, a to je bilo i razumljivo s obzirom na ulogu seniora u suzbijanju reformnog pokreta u Hrvatskoj (D. Tomac, Jedan pokušaj . . . 267, 275. Korespondencija Tomac-Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

⁸⁹ V. prilog IV.

Uskoro (27. IV 1920) Tomac je dobrovoljno, zajedno s nekoliko drugih kapucina,⁹⁰ napustio samostan u Rijeci u koji se na poziv redovničkih poglavara morao vratiti nekoliko mjeseci ranije.⁹¹ Do toga koraka, koji je imao biti samo privremena — a ne kako je to na kraju ispalo trajna — mjera, došlo je sporazumno s kapucinskim generalnim komisarom o. Paternijanom, a nakon brojnih sukoba s tadašnjim redovničkim vlastima (o. Bernardinom Škrivanićem, gvardijanom riječkog samostana i o. Odorikom Ožegom, provincijalom Hrvatske kapucinske provincije). U taj je sukob bio upleten i talijanski pjesnik Gabriele D'Annunzio, tadašnji pravi gospodar u okupiranoj Rijeci. Iako su se Tomac i njegovi drugovi branili od optužbi da su dobrovoljno stupili u službu talijanskih vlasti, taj je slučaj bio više puta korišten od katoličkog tiska u cilju diskreditiranja reformnog pokreta.⁹²

Nakon kraćeg zadržavanja u Rijeci, a nakon presude najviših redovničkih vlasti kojom je vraćen u laički stalež, Tomac se preselio u Koprivnicu. (Prema nekim izvorima talijanske su ga vlasti protjerale iz Rijeke.) Odmah nakon svoga dolaska u novo središte reformnog pokreta, bivši o. Jeronim aktivno se uključio u borbu za provođenje reformi u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.

III

KOPRIVNICA — SREDIŠTE REFORMNOGA POKRETA KATOLIČKOG SVEĆENSTVA (1920. GOD.)

Poslije 1919. godine, koja je obilovala događajima u i oko reformnoga pokreta katoličkog klera u Hrvatskoj, odnosno Kraljevini SHS, cijela akcija prelazi u novu fazu.

Podvajanje do kojega je došlo među svećenstvom, na osnovama Petrićeva i Cenkićeva shvaćanja problema provođenja reformi u Katoličkoj crkvi,

⁹⁰ Poimence to su: Filip Ziger, Herman Benko, Aleksander Smerdel i Stjepan Ferenda. Alfons Nedletzki je napustio samostan 23. II 1920 (*Riječ*, (Zagreb), II/1920, br. 149, 3, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1).

⁹¹ *D. Tomac*, Jedan pokušaj..., 264. AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1.

⁹² Vidi, npr, napis: »Reformni« svećenici u službi D'Annunzija, *Narodna Politika* (Zagreb), III/1920, br. 72, 2. Tekstove koji su govorili u njihovu obranu riječki su kapucini objavljivali u zagrebačkoj *Riječi* i koprivničkom *Preporodu*. Kuriozitet radi navest ćemo odlomak iz djela *Viktora Cara Emina* Danuncijada, romansirana kronika riječke tragikomedije 1919—1921, Zagreb 1956. Odlomak se nalazi na stranici 213—215, a ovdje je naveden prema V. Vučić, *Reformni pokret, Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 6, 8.

»Njih petorica (tj. riječki kapucina na čelu s Tomcem) traže nekakve dalekosežne reforme [...]. Išli su D'Annunziju za pomoć, pa im je rekao: Čuo sam vaša opravdanja i uvažio razloge, što mi ih iznesoste. U ime sv. Franje [...] ja vas rješavam dužnosti posluha prema vašim starješinama i dopuštam vam, da i dalje boravite u našem gradu (tj. Rijeci). D'Annunzio je ovu petoricu ostavio da nastave razorno djelovanje u samostanu.«

Tekst memoranduma upućenog Narodnom vijeću na Sušaku u kojem Tomac i njegovi kapucinski sudrugovi opravdavaju svoje doticaje s talijanskim okupacijskim vlastima i samim D'Annunzijem v. u prilogu V.

nužno je postavilo pred vođe pokreta nova pitanja koja je trebalo riješiti ako se željelo ostvariti postavljene ciljeve. Kolebanje (i odustajanje) dijela svećenika od daljnje borbe za provođenje reformi učinilo je da Zagreb, barem privremeno, postane nepodesan za središte toga pokreta. Njegove vođe, stoga, pronalaze rješenje tako da za novo središte svoga djelovanja izabiru Koprivnicu. Tamošnji župnik Stjepan Zagorac⁹⁵ i njegov kapelan dr Stjepan Vidušić bili su otprije zagrijani za reformne ideje, ali do tada nisu imali neki značajniji udio u samom pokretu. Ujedno S. Zagorac (potpomognut svojim »glavnim štabom« — Vidušić, Haberstock, Stemberger, Jiroušek i Zličar) preuzima vodstvo u reformnom pokretu katoličkog svećenstva.⁹⁴

Prvi je konkretni korak bio sazivanje sastanka privremenog odbora »Udruženja hrvatskog katoličkog klera« za zagrebačku dijecezu (Koprivnica, 5. II 1920).⁹⁵ Na sastanku je zaključeno da se, usprkos odlučnoj protuakciji nadbiskupa Bauera i započetom procesu djelomičnog osipanja reformaških redova, ustraje u daljnjoj borbi. Također je prihvaćena inicijativa da se, nakon što su izašla tri sveska časopisa »Reforma/Nova Reforma«, pokrene nova edicija pod imenom »Preporod« (prvi svezak izašao je 20. II 1920. u Koprivnici, a do svibnja/lipnja iste godine izlaze još dva). Za urednika novoga reformaškoga časopisa izabran je S. Zagorac.⁹⁶

Prisutni svećenici, raspravljajući o položaju u kojem se u tom trenutku nalazio njihov pokret, zauzeli su stajalište da ne treba prekidati veze sa službenim predstavnicima katoličke crkvene organizacije ni u Hrvatskoj ni općenito, nego da je potrebno obratiti se spomenicom nadbiskupu Baueru i pokušati mu temeljivo razložiti motive svoga pokreta i ciljeve kojima teže. Od nadbiskupa se očekivalo da će tu spomenicu (nakon što mu bude uručena) poslati u Rim, odnosno Vatikan. (Bauer to, prema tvrdnjama reformnih svećenika, nije nikada učinio.) Kada okupe oko sebe pristaje iz cijele zemlje, reformni su svećenici namjeravali poslati papi svoje odaslanstvo: »Uvjereni smo naime, da će sv. Otac prije uslišati naše želje, kada mu ih mi direktno i autentično saopćimo a ne budemo se ni mi ni glava kršćanstva oslanjali samo na izvještaje biskupske [...]«⁹⁷ (Uzor svojim nakanama nalazili su članovi »privremenog odbora« u akciji čehoslovačkoga reformnog klera i njegovu odlasku u Rim.)

⁹⁵ S. Zagorac (Karlovac 12. XII 1868 — 1. VIII 1936). Teološke studije završio u Zagrebu. God. 1892. zaređen za svećenika. Župnikovao u Jakuševcu i Koprivnici (od 1905. god.). U Velikoj Gorici izabran kao narodni zastupnik Hrvatske stranke prava (1904. god.). Od 1907. do 1918. god. — koprivnički narodni zastupnik. U Sisku osnovao i izdavao listove *Radnički Glas*, *Sisački Glas*, a u Zagrebu *Glas Naroda*. U Koprivnici je izdavao list *Hrvatska Podravska Straža*. Godine 1921. postaje načelnik Karlovca. Sekretar biskupa starokatoličke crkve Marka Kalogjerá (1925. god.) (Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb 1925; *Grgur Ninski*, za god. 1937. 70—72).

⁹⁶ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49; D. Tomac, Preteče organizacije Hrv. Staro-katoličke Crkve u Zagrebu, *Grgur Ninski*, za god. 1934, 43.

⁹⁷ V. Novak, n. dj., 98; *Preporod*, I/1920, sv. I, 36.

⁹⁸ V. Novak, n. dj., 98; Reformni pokret Hrvata-katolika. Od god. 1917. do god. 1923; *Grgur Ninski*, za god. 1931, 60.

⁹⁹ *Preporod*, I/1920, sv. I, 36.

Novoosnovano »Udruženje hrvatskog katoličkog klera«, koje je sada na sebe preuzelo vodstvo reformnog pokreta, trebalo je biti »početak organizacije katol. klera za sve jugoslav. zemlje«. ⁹⁸

U tijeku akcije okupljanja svećeničkih potpisa za spomenicu (veljača 1920. god.) S. Zagorac stupio je u neposredni kontakt sa zagrebačkim nadbiskupom Bauerom i podrobno ga obavijestio o svemu što će se u spomenici zatražiti. ⁹⁹ (Bauer je, najvjerojatnije, tom prilikom sačinio i odgovarajuće pribilješke o svim zahtjevima sebi podređenog svećenstva.) Razložio mu je »kategoričku nuždu, koju diktiraju izvanredne prilike« u Kraljevini SHS da svi zahtjevi reformnog svećenstva budu ispunjeni. ¹⁰⁰ Ujedno je zamolio nadbiskupa neka te zahtjeve zagovara kod Sv. stolice (razgovor je vođen neposredno prije Bauerova polaska u Rim — već 9. II 1920. nadbiskup je primljen u audijenciju kod pape Benedikta XV), a »Udruženje hrv. kat. klera« neka prizna i dozvoli mu javni rad. Nakon svog povratka u Zagreb (na sredini veljače), a nakon što je obavio razgovore i konzultacije u Vatikanu, Bauer je k sebi pozvao župnika Zagorca. Tom mu je prilikom saopćio da papa smatra da je za Katoličku crkvu u Hrvatskoj, odnosno Kraljevini SHS, mjerodavno isto ono, što je sadržano u njegovu dva pisma upućena praškom nadbiskupu dru Korđaču, a u vezi sa slamanjem reformnog pokreta češkoga katoličkog svećenstva. ¹⁰¹ Nezadovoljan takvim odgovorom, Zagorac je izjavio da su »jugoslavenske prilike daleko različite od onih u Češkoj, pa zato, da si [...] udruženje (hrvatskoga katoličkog klera) pridržaje pravo podnijeti sv. Ocu (osobno) temeljito obrazloženu predstavku o [...] pokretu i [...] zahtjevima (reformnih svećenika u Hrvatskoj)«. ¹⁰² Na to je, na-

⁹⁸ Isto, 1. Osnivanjem te organizacije nastojalo se parirati oficijelnoj »Svećeničkoj Zajednici«.

⁹⁹ »Tražimo,

1. Sjedinjenje svih kršćanskih crkvi.

2. Samostalnu crkvenu pokrajinu sa primasom za Jugoslaviju na čelu.

3. Autonomiju crkve na demokratskim načelima, ali uz priuzdržanje njezine monarhijsko-hijerarhične konstitucije.

4. Narodni živi jezik u sv. misi, sakramentima i svim obredima.

5. Fakultativno molenje brevijara.

6. Reformu teoloških studija.

7. Ukinuće obvezatnog celibata. (U pogledu rješenja ovog pitanja reformaši su izjavili da će se pokoriti konačnoj odluci Sv. Stolice.)

8. Materijalno obezbeđenje klera uređenjem fonda za uzdržavanje istoga prodajom ili otkupom biskupskih, kaptolskih, župskih i crkvenih posjeda, koji nadmašuju t. zv. minimum gospodarstva a uz doprinos države ili vjernika« (Isto, 2).

¹⁰⁰ Isto, 4.

¹⁰¹ Ta dva papina pisma, od 3. i 29. I 1920, sadrže prema Bauerovom tumačenju ova tri glavna načela:

»1. Sv. je Otac sam i pred nadbiskupom praškim i pred izaslanstvom čehoslovačkoga klera još mjeseca juna prošle godine (1919) najodlučnije osudio pokret protiv celibata te izjavio 'da se ne će nikada dogoditi, da ga apost. Stolica ukine ili ublaži' [...].

2. Sv. Stolica izjavlja, kako je 'suvišno isticati, da ne će nikada pristati na to, da se crkva preustroji na pučku' tj. demokratskim načelima.

3. Sv. Stolica [...] odobrava, što je čehoslovački episkopat raspustio udruženje klera, zvano 'Jednota', te dopušta osnutak udruženja klera samo u pojedinim biskupijama i to tek uz uvjet, da su u njima zajamčena prava biskupske vlasti. [...]« (*Glasnik*, XI.VIII/1920, br. 7—8, 25).

¹⁰² *Preporod*, I/1920, sv. I., 1.

vodno, nadbiskup izjavio da »nema protiv toga ništa«. ¹⁰³ Pozivajući se na dva, već spomenuta, pisma Bauer je izjavio da on ne može ni odobriti ni priznati organizaciju »koja ide za svrhom, da se dokine celibat (i brevijar), da se provede demokratizacija Crkve i da se u sv. misi uvede narodni jezik«. ¹⁰⁴ Organizacija koju bi on eventualno mogao priznati morala bi biti isključivo pod njegovom jurisdikcijom. Takvo bi rješenje za reformne svećenike zapravo implicite značilo odustajanje od zatraženih reformi. (Bauer, barem prema Zagorčevu tvrdjenju, nije odbijao mogućnost sporazuma o preostalim zahtjevima reformnog klera.) Nedugo poslije toga razgovora (između Bauera i Zagorca) nadbiskup je objavio okružnicu u kojoj je osudio nastojanja reformnih svećenika. ¹⁰⁵

Sakupivši osamdeset i tri svećenička potpisa, ¹⁰⁶ članovi privremenog odbora »Udruženja hrv. kat. klera« odlučili su da u prvom broju »Prepo-

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto. Te za crkvenu hijerarhiju neprihvatljive zahtjeve Zagorac je branio ovim argumentima:

»Mi ne tražimo posvemašnje odstranjenje celibata u katol. crkvi, već tražimo — kako je kod braće unijata — fakultativni brak. Glede demokratizacije crkvene uprave ne diktiramo sv. Stolici ništa, već savjetujemo i preporučamo, da se u tome dade riječ i svećenstvu i narodu, koji najviše doprinosi za uzdržavanje crkve i svećenstva. To nam diktiraju prilike, koje postoje u crkvi naše braće pravoslavnih sa kojima smo tako pomiješani i u jednoj državi ujedinjeni. U njihovoj crkvi će se to pravo sve više proširivati, a u našoj se još teže. Osim toga ova načela potpuno odgovaraju duhu današnjega vremena, koje to apodiktički zahtjeva. Nerazumijemo nadalje, zašto ne bi uz latinski jezik mogao biti dopušten i narodni u bogoslužju tim više što pravoslavna braća svojim novim pokretom to isto traže (umjesto staroslavenske)« (Isto).

¹⁰⁵ U svojoj okružnici br. 44 Pr. od 25. II 1920. Bauer je, pozivajući se na pisma Benedikta XV upućena praškom nadbiskupu Kordaču (v. bilješku 101) i dekret kongregacije sv. Oficija koji izriče ekskomunikaciju za one svećenike koji su u Čehoslovačkoj osnovali »narodnu crkvu«, naveo:

»1. [...] Sada (se) ne može više nitko usuditi agitirati za zahtjeve čehoslovačkoga klera, kao da oni nijesu od nikoga osuđeni [...] Osuđen je svakako zahtjev o dokinuću celibata i o demokratskoj uredbi crkvene autonomije.

2. Pokret nižega klera ide za organizacijom kat. klera, te želi, da tu organizaciju proširi na čitavo kraljevstvo. Budući da se ta organizacija provadja bez svake sveze s biskupima, dapače očito protiv biskupa, nema sumnje da je takva organizacija sasvim nedopuštena, sasvim protivna biti Crkve.

Organizacija ova hoće da izdaje i svoje glasilo, i to dva puta na tjedan. Na to izjavljam jasno i otvoreno: I ja želim, da se kler u našoj nadbiskupiji organizira, da bude jedna i čvrsta falanga u obrani sv. vjere, sv. crkve i svojih staleških interesa. Ali da ovakva organizacija bude u skladu sa crkvenim zakonima i duhom sv. Crkve, mogu je samo onda dopustiti i priznati, ako pravila organizacije budu od ordinarijata odobrena, i upravnici organizacije od ordinarijata potvrđeni, da se tako uzdrži ono, što sv. Otac kaže riječima: 'da kler, ma bio i udružen ostane pod vlašću i nadzorom biskupa, koji mora s njim vladati i ravnati'. Zato ja proglašujem sadašnju organizaciju nižega klera kao nedopuštenu i osuđenu od vrhovne crkvene vlasti« (*Glasnik*, XLVIII/1920, br. 7—8, 25).

¹⁰⁶ Poimence to su bili: Karlo Andres, Fran Bahorić, Julije Bišćan, Ivan Bočkaj, Dragutin Boršić, Julije Bozeti, Franjo Brdarić, Tomo Capara, Tomo Carić, J. Cenkić, N. Cerjak, Stjepan Cerovac, Eduard Cirkvenčić, Matija Crnković, dr. Franjo Duh, Ferdo Ehrenreich, Ivan Erjavac, Julije Fabijan, Andrija Fischer, Mato Gaži, Ciril Göszl, Antun Gold, Ivan Haban, S. Haberstock, Gjuro Hanževački, S. Horvat, Ivan Hrdjok, Karlo Josip Iskra, M. D. Ivanović, Karlo Ivšić, Ivan Jakopec, Franjo Jakupček, Gabriel Janković, Dragutin Juretić, Janko Kasunić, Mihovil Kedmenec, Alojzije Klobouček, Josip Kocković, Mihovil Kolarić, Jerko Kollay, prof. Zlatko Kolander, Vlatko Kopun, Franjo Korenić, Josip Kovačić, Ivan Kuhar, Mijo Lamot, Juraj Lajtman, dr. Karlo Legin, Hinko Lesić, Ignatije Lipnjak, Ivan Lovreček, Dragutin Ma-

roda« istupe u javnost sa spomenicom (datiranom u Zagrebu s početka veljače 1920) naslovljenom na »Presvjetlog gospodina nadbiskupa« (dra A. Bauera).¹⁰⁷

Sadržajno donekle u vezi s rezolucijama donesenim na »Boljševičkoj sinodi« (10. II 1919), ali otklanjajući po vlastitom priznanju pogreške »i u metodi i u taktici«, reformni su svećenici inzistirali da je sada pokret potpuno stavljen na »legalnu bazu«, jer, kako su izjavili, »molimo, a ne uzimamo, savjetujemo i stavljamo prijedloge a ne zapovijedamo, tim je potpuno isključen svaki razlog da nas se može progoniti, (a) ako bi se to ipak dogodilo ma i jednom članu našeg pokreta, izjavljujemo, da ostajemo solidarni, a takav bi postupak morali smatrati nepravednim i nezakonitim«. ¹⁰⁸

Program svoga rada, tj. svoje zahtjeve, iznijeli su u osam točaka (v. bilješku 99).

Spomenica i u njoj izloženi zahtjevi bili su popraćeni Zagorčevim tekstom (datiran u Koprivnici 20. II 1920) u kojem su dana dodatna objašnjenja, što su ih on i ostali vođe reformnog pokreta držali potrebnim da bi se pokret shvatio onako kako je zamišljen te da se privuče što više pristaša.¹⁰⁹ Sličnu funkciju imao je i tekst »Naša taktika i naš program«,

tijašić, Franjo Milić, Josip Milunić, Josip Mihaljević, Ivan Miškulin, Stjepan Murk, Julije Nemeč, Mijo Nejak, Josip Orlić, Aleksandar Petek, dr Franjo Resman, Lav pl. Rubelli-Sturmfest, Ivan Sambolek, Stjepan Sanić, Karlo Sattler, Pero Sivijanović, Nikola Skukan, Mihovil Skočen, Ivan Stanković, Andrija Stehno, Stjepan Strunjak, Fran Škrinjar, Josip Šmit, Mirko Tepeš, Mirko Veslai, S. Vidušić, Nikola Vučincec, Dionizije Vukovarac, Mile Vučetić, S. Zagorac V. Zganec, Matija Zigrović (*Preporod* I/1920, sv. I., 3—4).

¹⁰⁷ Među ostalim, u spomenici stoji: »[...] Rezolucijama stvorenim dne 10 veljače (1919. g.) nije se išlo za drugim ciljem, nego da se priredeni materijal ponudi najprije na ogled, te na raspravu i ispitivanje svima, kojih se tiče.

Iskreno žalimo, što nijesmo našli razumijevanja i dobrohotnosti ondje, gdje smo to u prvom redu očekivali. Još nijesmo pravo istupili pred javnost sa svojim željama i prijedlozima, još nijesmo imali vremena, da ih u dogovoru s pristašama dostatno ispitamo i sredimo, već smo bili napadnuti kao rušitelji vjere i crkve Kristove. Priznajemo, da je bilo krivnje i u metodi i taktici, kojom su neki od bivšeg odbora bili istupili. [...]« (Isto, 1).

¹⁰⁸ Isto, 1, 3.

¹⁰⁹ Uz ostalo, Zagorac piše: »Braćo! Spis što ga ovdje iznosimo sa našim potpisima u javnost sadržaje želje i zahtjeve, koje traži od biskupa, a preko njih od Sv. Stolice svećenstvo što pristaje uz reformu. One su u glavnom identične sa zahtjevima svećenstva u ostalim zemljama (misli se prvenstveno na Čehoslovačku) i državama, u kojima se podigao reformni pokret. To je dokaz, kako su reforme nužne i prirodne, te kako se već davno osjećala njihova potreba.

Ovaj naš memorandum potpisalo je za sada tek osamdesetoro (točnije osamdeset i troje) braće. Potpisi se dalje sabiru i danomice pridolaze. To je dosta, da možemo već sada stupiti pred biskupa i pred javnost. Potpisi sabrani su većim dijelom osobnim saobraćajem, a odviše bi dugo trajalo, da smo htjeli najprije obići svu braću. Hotimice smo se ograničili za sada samo na našu dijecezu premda imademo izjava i dopisa iz svih ostalih dijeceza cijele Jugoslavije. Hoćemo naime, da Hrvatska, napose zagrebačka dijeceza, bude centar i ognjište našega pokreta.

Nitko ozbiljan i pametan, koji svača potrebu reforme u današnje doba, neće moći prigovoriti načinu i formi, kojim istupamo. Mi svi smo vjerni katolici i takovima hoćemo da ostanemo. [...] Radi li tko za šizmu, radi proti reformama, [...] Bio konačni odgovor iz Rima kakav mu drago, mi već sada izjavljujemo, da ćemo [...] nastaviti naš rad oko konačnoga, makar i postepenoga oživotvorenja naših zahtjeva. Ne znači to revoluciju u crkvi, jer nećemo dirati u ono što je božanskog ustanovljenja,

koji je napisao J. Cenkić, svećenik koji je u vrijeme objavljivanja prva dva sveska »Preporoda« već bio, jednom nogom, otpadnik od reformnog pokreta.¹¹⁰

Objavljivanjem te spomenice reformni se pokret prestao kretati pravcem koji je bio određen zahtjevima (rezolucijama) iz *Savremenih želja*.

Na poziv S. Zagorca u Koprivnici je održan sastanak privremenog odbora »Udruženja hrv. kat. klera« (4. III 1920). Tom je prilikom Zagorac izvijestio članove odbora o rezultatima svoje audijencije kod nadbiskupa Bauera nakon što se bio vratio iz Vatikana. Saslušavši ga, odbor je, među ostalim, zaključio da se odmah sutra (tj. 5. III) preda nadbiskupu spomenica (ista ona koja je 20. II 1920 tiskana u »Preporodu«) s molbom da je dostavi Sv. stolici. U delegaciju su izabrana tri reformna svećenika — S. Zagorac, S. Sanić i N. Cerjak.¹¹¹ Ta je svećenička delegacija, prema vlastitoj izjavi, primljena vrlo ljubazno u nadbiskupskom dvoru u Zagrebu. Nadbiskup je uzeo spomenicu, koja je sada imala devedeset svećeničkih potpisa, te je obrazložio svoje (tj. vatikansko) već od ranije poznato stajalište u pogledu ostvarenja zahtjeva reformnog svećenstva. Nezadovoljni ponovljenim negativnim odgovorom svećenici su izjavili da će »posebno izaslanstvo reformnoga klera poći u Rim pred sv. Oca sa svestrano obrazloženom predstavkom, a dotle mol(e) neka se nebi kod podijeljivanja župa zapostavljalo ili šikaniralo pristaše [...] (reformnog) pokreta.«¹¹² Bauer je na kraju savjetovao delegaciji »neka [...] odbor presta(ne) sa daljnjim agitiranjem, jer da imade već dovoljno potpisa, pa neka pođe što prije u Rim, (a) on da će međutim što skorije sazvati biskupsku konferenciju i dijecezansku sinodu.«¹¹³

Napustivši nadbiskupski dvor, delegacija reformnog svećenstva uputila se kod podbana dra Franka Potočnjaka i povjerenika za bogoštovlje i nastavu dra Alberta Bazale.¹¹⁴ Oba visoka vladina činovnika pokazala su zanimanje za reformni pokret nižega katoličkog svećenstva te su naglasili njegovu važnost za zbliženje i ujedinjenje zapadne i istočne crkve i za vjersku snošljivost sinova jednog naroda. Zagorac i drugovi tom su prilikom najavili svoj planirani polazak u Rim te su zamolili »neka bi [...] (im) hrv. vlada isposlovala preko [...] (jugoslavenskog) zastupstva

ali hoćemo reforme u onom što su ljudi tijekom vremena u crkvu uveli, a što više ne podnosi doba u kojem živimo, doba nazvano revolucija duha. Zato ne ćemo prestati i dokazivati, da su ti zahtjevi potrebni i nužni u interesu same crkve i sv. vjere u ovim našim zemljama. Ne ćemo skrenuti s puta legalne borbe, na koji se stavismo ovim našim istupom. Ne ćemo se boriti proti našim zakonitim poglavarima kao takovima, ali nećemo si ni dati uzeti pravo kritikovanja njihovih javnih čina i naredaba. [...]

Ovim našim javnim istupom pozivamo svekoliko svećenstvo, ne samo naše biskupije, nego i svih drugih biskupija u cijeloj Jugoslaviji, da se pridruže našem pokretu, da se organizuju i to svaki u svojoj biskupiji te da se podupru naš rad i nastojanje. [...]

¹¹⁰ Isto, 6—8.

¹¹¹ *Preporod*, I/1920, sv. II, 1.

¹¹² Isto. Z. Zagorac, Narodna crkva i katolicizam, Zagreb 1925, 13.

¹¹³ *Preporod*, I/1920, sv. II, 1.

¹¹⁴ Isto; *Obzor*, (Zagreb), LXI/1920, br. 54, 3.

kod Vatikana audijenciju». ¹¹⁵ Na tu im je zamolbu odgovoreno potvrđeno, ali uz savjet da se još kratko vrijeme strpe, dok malo ne popuste trenutni napeti odnosi između Italije i Kraljevine SHS. ¹¹⁶ (Planirano putovanje u Rim nije nikad ostvareno.)

Uz odluku da se uputi delegacija nadbiskupu Baueru i da mu se uruči spomenica, na tom je sastanku, prema zaključku privremenog odbora, načinjen nacrt pravila »Udruženja hrvatskog katoličkog klera« za zagrebačku nadbiskupiju. Nacrt je razaslan svećenstvu na uvid, radi eventualnih primjedaba i nadopuna. Tri primjerka tih pravila poslana su s opširnom popratnicom A. Baueru uz molbu da ih, nakon svojih eventualnih primjedbi — odobri. ¹¹⁷ »Pravilima« je bilo predviđeno da članom društva može postati svaki aktivni ili umirovljeni svećenik nadbiskupije zagrebačke, naravno pod uvjetom da ga upravni odbor toga društva, primi.

Prema mišljenju priređivača »Pravila« ona su bila »skroz (na) legalnoj bazi i složena su u duhu nadbiskupove okružnice od 25. veljače o.g. (1920)« (v. bilješku 105). ¹¹⁸

U popratnici odaslatoj nadbiskupu Baueru, među ostalim, piše:

»Mi stojimo na stanovištu, da sa onom audijencijom Tvoje Preuzvišenosti u Rimu (tj. u prvoj pol. veljače 1920) nije jošte sve učinjeno. Prema riječima Sv. Oca (u prvom pismu nadbiskupu Kordaču) veli on biskupima: 'treba da sadanje stanje što *brižnije i pozornije* promotrite', i opet 'Vaš prvi posao ima biti, da ispitate *djelovanje* toga društva, te da odlučite,

¹¹⁵ *Preporod*, I/1920, sv. II 1.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto. Glavne su uredbe toga nacrta pravila:

»§ 1. *Ime i sjedište društva.*

Ime društva jest: 'Udruženje hrvatskog katoličkog klera'. Sjedište društva je Zagreb. Raspravni jezik je hrvatski.

§ 2. *Svrha društva.*

Svrha društva jest:

1. Raditi svim zakonitim sredstvima za provadanje kršćanskih načela uopće, a napose onih katoličke crkve u javnom životu.

2. Braniti čast i prava crkve i svećenstva.

3. Raditi o poboljšanju materijalnih i pravnih prilika svećenstva.

4. Raditi napose za oživotvorenje onih osam točaka (u kraljevstvu SHS) navedenih u memorandumu (spomenici) od 20. II. 1920. u koliko to bude dozvoljeno po najvišoj crkvenoj vlasti (sv. Stolici) i biskupima.

§ 3. *Sredstva.*

Za postignuće društvenog cilja služiti će:

1. Skupštine, dogovori i sastanci svećenstva, a prigodice i katolika lajka u raznim mjestima.

2. Podnašanje peticija, adresa i pritužaba, te izšiljanje deputacija na odnosne oblasti duhovne i civilne.

3. Priređivanje znanstvenih i pučkih predavanja prema § 2.

4. Podupiranje katoličkog tiska izdavanjem i raširivanjem spisa, knjiga, letaka i časopisa prema § 2.

5. Sabiranje i primanje novčanih doprinosa, zapisa, darova i slično.

6. Podavanje pravnih savjeta i zastupanje u parnicama pred oblastima duhovnim i svjetovnim po za to određenim juridički kvalificiranim osobama.

7. Brinuti se za osiguranje i potporu članova u bolesti i starosti.

8. Posredovati kod oblasti duhovnih i svjetovnih (ministarstva i vlada) za riješenje raznih podnesaka, molba i slično« (Isto, 1—2).

¹¹⁸ Isto, 2.

može li se društvo preudediti tako, da ostane netaknuta crkvena disciplina etc.⁷ Naš episkopat nije učinio ništa od toga.

Nadalje valjalo bi proučiti i prosuditi posebne prilike, koje vladaju u našoj državi i na Balkanu uopće, gdje su katolici izmješani s braćom grkokatolicima i pravoslavnima, koji svojim posebnim crkvenim odnosajima vrše već sada veliki upliv na sve nas, a u budućnosti će još i više (jer će im se njihova staleška prava proširiti). Ako se iskreno želi sblize-nje i sjedinjenje kršćanskih crkvi, onda se mora bezuvjetno poći putem reforme. Htjeti sjedinjenje bez reforme — bila bi najveća naivnost na to i pomisliti.¹¹⁹ Zato mi držimo, da će trebati ponovno i po više puta podnijeti sv. Stolici izvješća i tek onda izreći konačni sud.

Molimo da nam prečasni episkopat jasno kaže, koje točke naših zahtjeva i u koliko prihvaća, a glede kojih nam se valja obratiti u Rim. Mi smo izrično spomenuli u memorandumu (spomenici) od 20. veljače o.g., da smo spremni i na postepeno oživotvorenje naših zahtjeva, jer znamo, da se ovakove važne stvari ne oživotvoruju preko noći.

Neće li prečasni episkopat raditi prema gore istaknutim savjetima sv. Oca, već samo izdavati ukaze, naloge i osude, to mi odklanjamo od sebe svaku odgovornost za posljedice, koje će neminovno nastati. [...] Boljega lijeka proti vjerskom indiferentizmu proti raznim komunističko-socijalističkim agitacijama proti crkvi i svećenstvu, negoli što su tražene reforme — danas nema.¹²⁰

U iščekivanju nadbiskupova odgovora, u vezi s nacrtom »Pravila« društva »Udruženja hrv. kat. klera« i posebno onoga što je bilo izloženo u popratnici te ispunjenja Bauerova obećanja (nakon što je razgovarao s delegacijom reformnih svećenika) da će sazvati dijecezansku sinodu i biskupske konferencije, prošao je čitav ožujak i dio travnja 1920. godine. Dijecezanska sinoda svećenstva zagrebačke nadbiskupije nije sazvana, ali je zato od 12. do 20. IV 1920. održana u Zagrebu treća konferencija jugoslavenskoga katoličkoga episkopata.¹²¹ Toj je konferenciji prisustvovao

¹¹⁹ Nekoliko puta ponovljeni zahtjevi reformnog svećenstva u pogledu zblize-nja i eventualnog ujedinjenja s pravoslavnom crkvom nisu nailazili na odobravanje crkvene hijerarhije.

»Unionistička baza reformnog svećenstva može da se sviđi i dopadne liberalnim bezvjerskim duhovima u Jugoslaviji; ali ona nikako i nikada ne može da bude osnovicom vjerskom sporazumu naših Crkvi [...]« (Petar Grabić, Unija crkvi i reformno svećenstvo, *Katolički List*, LXXI/1920, br. 32, 246). Naravno, to nije značilo da Katolička crkva (i njezin dio u Kraljevini SHS) uopće odbija ideju o jedinstvu kršćanskih crkvi na Balkanu. Još početkom 1919. godine P. Rogulja (ogorčeni borac protiv reformnog pokreta) vodio je razgovor s drom Vojom Janjićem, pravoslavnim svećenikom i profesorom bogoslovlja te istaknutim članom Narodne radikalne stranke, o mogućnostima za ujedinjenje Katoličke i Srpske pravoslavne crkve u Kraljevini SHS. Tom je prilikom rečeno da je pitanje o radu na ujedinjenju Istočne i Zapadne kršćanske crkve važno i stoga »što boljčevičke ideje treba da u našem narodu (tj. među Srbima, Hrvatima i Slovincima) naidu na otpor solidne organizacije na religioznoj osnovi« (*Narodna Politika*, II/1919, br. 69, 1).

¹²⁰ *Preporod*, I/1920, sv. II, 2.

¹²¹ Biskupskoj su konferenciji priuđivali: A. Bauer, nadbiskup zagrebački; Lazar Mieda, nadbiskup skopljski (iz Prizrena); dr. Mihael Napotnik, biskup mariborski; dr. A. B. Jeglič, knez-biskup ljubljanski; dr J. Carić, biskup splitski; fra Alojzije Mišić, biskup mostarski; dr J. Marušić, biskup senjsko-modruški; fra Jozo Garić, biskup banjalučki; dr Dionizije Nyaradi, križevački apostolski administrator istočnog obre-

i papinski nuncij u Kraljevini SHS msgr. Francesco Cherubini, koji je vjerojatno imao stanovitu ulogu pri donošenju odluka u vezi sa zahtjevima reformnog klera u Hrvatskoj.¹²² Naime, »episkopat je konstatovao, da se svećenički reformni pokret, kako se on sada ispoljava u 'Preporodu', protivi u jednome dijelu već poznatim odlukama sv. Stolice (misli se na odbijanje zahtjeva reformnih svećenika u Čehoslovačkoj), te ga je otklonio i ne može ga pripustiti.«¹²³

Nepopustljivost jugoslavenskog episkopata jasno je stavila na znanje većini katoličkih svećenika da od zatraženih reformi nije moguće ništa ostvariti. Uslijed toga dio je svećenika povukao svoje potpise sa spomenice i definitivno napustio pokret.¹²⁴ U ime onih koji se nisu željeli pokoriti odgovor je napisao S. Vidušić.¹²⁵

Da bi gušenje reformnog pokreta bilo što uspješnije, biskupi su od svećenika, pripadnika pokreta, zatražili da potpišu *izjavu* kojom će osuditi svoje dotadašnje djelovanje u pravcu ostvarivanja reformi u Katoličkoj crkvi.¹²⁶

Poslije završetka biskupske konferencije odaslat je službeni izvještaj Sv. stolici u kojem su, među ostalim, bile navedene i mjere poduzete protiv reformnog pokreta i njegovih članova. Bauer je kao odgovor primio pismo državnog tajnika, kardinala P. Gasparria:

»[...]»

Napose hvali Njegova Svetost (tj. papa Benedikt XV) čvrsto držanje, što su ga Vaše Gospodstvo i vrijedni Vaši drugovi zauzeli naprama neprihvatljivim prohtjevima jednog dijela tamošnjeg klera. [...] Sv. Otac [...] odobrava potpuno zaključke i odredbe zadnje zagrebačke konferencije Episkopata gledom na spomenuti pokret. Sv. Otac nada se i želi, da će rečeni pokret zaslugom prosvijetljena rada toga Episkopata čim prije prestati, na što veću korist ne samo sv. Vjere, već i samog tamošnjeg milog kraja. [...]»¹²⁷

da i posvećeni biskup; dr Ivan E. Šarić, kapitularni vikar vrhbosanske nadbiskupije i biskup; dr Dminik Premuš, biskup zagrebački; dr Josip Lang, biskup zagrebački; kanonik Vlaho Barbić, kao zastupnik biskupa dubrovačkog. Od pojedinih biskupa bili su još zastupani: biskup hvarski, kapitularni vikar đakovački i apostolski administrator istočnog obreda za Bosnu i Hercegovinu (*Katolički List*, LXX/1920, br. 12, 89).

¹²² V. Novak, n. dj., 99.

¹²³ *Katolički List*, LXX/1920, br. 12, 89.

¹²⁴ V. Novak, n. dj., 99.

¹²⁵ *Preporod*, I/1920, sv. III, 1—3.

¹²⁶ *Izjava* koja se zatražila od svećenika pripadnika reformnog pokreta: »Ovim svečano izjavljujem, da ću biti u svem poslušan Svetoj Stolici i mojem Ordinariju, kako sam to svečano obećao pred Bogom na dan mog ređenja.

Isto tako svečano izjavljujem i obećajem pred Bogom sveznajućim, da ne ću sudjelovati ili biti članom nikakve svećeničke organizacije, koja ne bi bila odobrena od Ordinarija; isto tako da ne ću držati niti podupirati niti čitati nikakvih svećeničkih listova, koji ne bi bili odobreni od Ordinarija, a napose 'Reformu', 'Novu Reformu' i 'Preporod'. Osuđujem svaki pokret protiv onih crkvenih uredbi, glede kojih je od Svete Stolice već zabranjen svaki pokret, a napose onaj protiv celibata i za demokratizaciju crkve. Sve gornje potvrđujem svojim svećeničkim poštenjem i potpisom svojega imena« (*Katolički List*, LXXI/1920, br. 16, 121).

¹²⁷ Gasparrijevo pismo pod Br. B/6840, datirano je u Vatikanu dne 25. V 1920 (*Katolički List*, LXXI/1920, br. 19, 145).

Premda je osuda reformnog pokreta od biskupske konferencije bila poznata svima, dio hrvatske, liberalno orijentirane, inteligencije osnovao je (13. V 1920) u Koprivnici »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«. Na čelu novoosnovanog udruženja nalazio se privremeni odbor s predsjednikom Ivanom Stembergerom. Članstvo udruženja činila je gotovo sva koprivnička inteligencija.¹²⁸

Za svoj cilj udruženje je postavilo — »poduprijeti borbu svećenstva za reforme«.¹²⁹ Uz to je postojala namjera da se djelovanje toga laičkog udruženja proširi na sve zemlje u Jugoslaviji i da se sporazumno radi sa sličnim društvima u drugim državama gdje postoje pokreti za reformu Katoličke crkve.¹³⁰

Kao program svoga rada »Udruženje hrv. kat. svjetovnjaka« objavilo je:

1. Samostalnost i nezavisnost Katoličke crkve.

2. Nova uprava crkvena, koja će voditi brigu o postavljanju biskupa i župnika i o upravi crkvenom imovinom.

3. Naš hrvatski jezik u svetoj misi i u svim ostalim svetim obredima.

4. Uređenje prvog kršćanskog obiteljskog života kod svećenika.«¹³¹

Također je bilo zamišljeno da Koprivnica bude prva župa uređena po tim zahtjevima, tj. da se u praksi pokaže kako se ima provesti reforma i to tako da župnik Zagorac, uz privolu svoje pastve, uredi u svojoj župi

¹²⁸ D. Tomac, Staro-katolička župa u Koprivnici, *Grgur Ninški*, za god. 1934, 58.

Osnivanje ovog svjetovnjačkog udruženja treba povezati s upozorenjem u popratnici nacarta pravila »Udruženja hrvatskog katoličkog klera«.

Tu se, naime, kaže: »Upozorujemo već sada na ovu činjenicu: naš odbor obavješten je, da se sprema u velike zasnovana akcija hrvatske katoličke inteligencije sa svrhom, da podupre naš pokret. Stvoren je privremeni odbor, štampan i potpisan (po profesorima, učiteljima, liječnicima, činovnicima i t.d.) proglas, a izrađuju se i pravila. Bude li prečasnii episkopat htio, da se uzme nama iz ruku vodstvo pokreta i ono tako pređe u druge ruke, nestati će i baze na kojoj on danas još stoji, pa bi mogao roditi sasna drugim, neočekivanim posljedicama — jer za inteligencijom poči će neminovno i narod« (*Preporod*, I/1920, sv. II, 2).

Iako su reformni svećenici bili najavili »u velike zasnovanu akciju hrvatske katoličke inteligencije«, sudeći prema »Udruženju hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«, cijela se akcija svela, uglavnom, na grad Koprivnicu. Razlog neuspjeha pri pokretanju doista široke akcije hrvatske inteligencije treba djelomično tražiti u osudi reformnog pokreta od najviših crkvenih vlasti (biskupske konferencije; Sv. stolice) i osipanju samih za reformu zagrijanih katoličkih svećenika te nedovoljne zainteresiranosti inteligencije da se aktivno uključi u pokret koji je išao za provođenjem određenih reformi u Katoličkoj crkvi.

¹²⁹ D. Tomac, Staro-katolička župa..., 58.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto. N. (ikola) C. (erjak), Katolički svećenici svojemu narodu, Koprivnica 1920, 5. U toj brošuri (izdatoj troškom »Udruženja hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«) ponovo je objavljena spomenica za »Presvjetlog gospodina nadbiskupa« A. Bauera. (Sada se na njoj nalazilo 98 svećeničkih potpisa. Svi su ti potpisi morali biti prikupljeni prije osude reformnog pokreta od biskupske konferencije.)

Prvi dio brošure odnosi se na tumačenje programa »Udruženja hrv. kat. svjetovnjaka.« Osim toga prvog izdanja, postoji još drugo i treće. Kao izdavači tih izdanja navode se S. Vidušić i A. Donković (*Zapisnik IV. sjednice izvršnog odbora reformnog pokreta*, Zagreb 23. II 1921, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

Prilikom osude te brošure, službeni stav Katoličke crkve u Hrvatskoj bio je da »katolički svećenik po crkvenom zakonu ne smije pisati nikakvih knjižica, a da prije nije tražio dopuštenje svojega biskupa — (cn. 1386. § 1.)« (*Svećenik nadbiskupije zagrebačke*, Reformni pokret u Hrvatskoj, Zagreb 1920, 3).

hrvatsko bogoslužje, župsko vijeće za upravu crkvenom imovinom i organizira pravi obiteljski život u župnom dvoru.¹³² No, cijela zamisao nije pošla željenim tokom. Naime, velik dio župljana, uglavnom sve seljaštvo, držalo se vrlo rezervirano prema reformnom pokretu i namjerama župnika Zagorca. Ne treba zaboraviti da je upravo tada većina hrvatskog seljaštva, pa tako i onog koprivničkog, bila pod dominantnim, ne samo političkim, uticajem Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS). Svećenik dr Ljudevit Kežman, koji je ranije povremeno koketirao s idejama reformnog pokreta, ali ne više u vrijeme otvaranja pitanja koprivničke župe, imao je tada utjecaja na Radića i neke njegove odluke. Upravo zbog toga seljaštvo nije pristalo uz reformne svećenike. Stoga je Zagorac mogao računati samo na relativno malobrojnu koprivničku inteligenciju.¹³³

Budući da su crkvene vlasti znale da je S. Zagorac učinio Koprivnicu središtem reformnog pokreta, bilo je logično da se u daljnjem razračunavanju s još preostalim nepokornim klerom počne upravo od njega.

Po nalogu nadbiskupa Bauera biskup dr Dominik Premuš stigao je u Koprivnicu 14. V 1920. U nadbiskupovo ime zatražio je od Zagorca da preda ostavku na položaj predsjednika »Udruženja hrvatskog katoličkog klera«, da istupi iz organizacije reformnog svećenstva i da potpiše *izjavu*¹³⁴ kojom osuđuje pokret nižeg klera za demokratizaciju crkve i za dokinuće obvezatnog celibata.¹³⁵ Prema zapisniku, sastavljenom istoga dana u župnom uredu u Koprivnici, Zagorčevo smjenjivanje sa župničkog položaja imalo je ovaj slijed događaja:

»Nakon što je biskup dr. Dominik Premuš g. župniku Zagorcu saopćio, kakvu je odluku od [...] nadbiskupa (Bauera) donio, koju bi imao provesti, izjavljuje g. župnik Zagorac, da će rezignirati na župi Koprivnica, što ovime i čini u nazočnosti potpisanih svjedoka, koju rezignaciju [...] Premuš u ime [...] nadbiskupa prihvaća. Uslijed te izjave biskup Premuš odustaje od provedbe *suspensionis ab officis* naročito obzirom na daljnu izjavu g. Zagorca, da će na sastanku svećenika pristaša reformnog pokreta 17. o. m. (svibnja) položiti privremeno predsjedništvo *Udruženja hrv. kat. klera* koji je pristaša tog reformnog pokreta, da će istupiti iz odbora i samoga udruženja, da će obustaviti izdavanje, koliko to o njemu ovisi i napustiti uredništvo 'Preporoda'.«¹³⁶

Budući da je Zagorčeva rezignacija sa župe bila u skladu s važećim crkvenim propisima, na njegovo je mjesto postavljen u svojstvu administratora i upravitelja župe Juraj Špoljar.¹³⁷

Istoga dana (14. V) poslije podne delegacija »Udruženja hrvatskih katoličkih svjetovnjaka« odlazi biskupu Premušu, koji je još uvijek boravio

¹³² D. Tomac, Staro-katolička župa . . . , 58—59.

¹³³ Isto, 59. Dr. Ljudevit Kežman nije bio nepoznat pripadnicima reformnog pokreta. Prilikom jednoga svećeničkog sastanka u Ivanić Klostru (početak druge polovice 1919. godine) Tomac se susreo s Kežmanom te je ovaj na njega ostavio dojam kao da ima »potpuno razumijevanje za (reformni) pokret« (Korespondencija Tomac—Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

¹³⁴ V. bilješku br. 126.

¹³⁵ *Riječ SHS*, (Zagreb), II/1920, br. 83, 2.

¹³⁶ *Franko Potočnjak*, *Malo istine iz naše nedavne prošlosti*, Zagreb 1921, 54.

¹³⁷ Isto, 53.

u Koprivnici, te mu izjavljuje da se »građanstvo grada Koprivnice i svi vjernici koprivničke župe solidarišu sa svojim župnikom [...] i da ne priznaje građanstvu i župljanima nametnutog (od Bauera postavljenog) administratora župe g. Đuru Špoljara«. ¹³⁸

Ta akcija koprivničkog građanstva i inteligencije organizirane u »Udruženju hrv. kat. svjetovnjaka« imala je važne nedostatke. Naime, iako su tvrdili da govore u ime svih vjernika, oni su ipak zastupali samo mišljenje i interese relativno uskog sloja koprivničkog građanstva i malobrojne inteligencije. Uz to, seljaštvo nije, kao što smo već naveli, zahvaljujući Kežmanovom utjecaju na S. Radića, bilo uz reformne svećenike. Time se zapravo bitno smanjila osnovica reformnog pokreta. Osim toga, crkveni zakoni bili su posve jasni »ne može službenik (tj. svećenik), koji se odrekao (svoje službe), više opozvati svoje odreknuće, ma još i ne bio uslijedio prihvrat po nadležnom poglavaru (u ovom slučaju nadbiskupa Bauera)«. ¹³⁹

Ipak, ta je akcija uskoro (u srpnju) urodila nekim privremenim plodovima. Imajući s aspekta katoličkog crkvenog zakonodavstva neregularnu podršku koprivničkog gradskog poglavarstva, i to ovaj put u svojstvu patrona koprivničke župe, Zagorac i Vidušić vraćaju se na svoje dotadašnje položaje. ¹⁴⁰

Osjetivši da čitav reformni pokret dolazi u pogibelj (uzmaknuće mnogih svećenika i akcija nadbiskupa Bauera, osobito u slučaju S. Zagorca) sa staje se u Koprivnici (17. V 1920) skupina u tom času najodlučnijih pristalica i ujedno vođa reformnog pokreta (S. Zagorac, N. Petrić, S. Haberstock, S. Vidušić, N. Cerjak i D. M. Ivanović). Analizirajući situaciju u kojoj se pokret nalazio u tom času, zaključili su da ostaju odlučni u daljnjoj borbi za ostvarenje svojih ideja te da časopis »Preporod« i nadalje izlazi u Koprivnici. U svrhu daljnjeg izlaženja toga jedinog reformaškog glasila N. Petrić je priložio 30.000 kruna. ¹⁴¹

U srpnju iste godine na tadašnju hrvatsku zemaljsku vladu stigao je zahtjev nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu da ona u skladu s važećim zakonima ¹⁴² dade asistenciju u svrhu odstranjenja S. Zagorca iz koprivničkog župnog dvora. Podban Potočnjak, koji je vodio cijeli slučaj, pružio je zatraženu asistenciju za koju je držao da je potpuno na zakonu utemeljena.

¹³⁸ Riječ SHS, II/1920, br.83, 2.

¹³⁹ Katolički List, LXXI/1920, br. 19, 145.

¹⁴⁰ Isto, 146. Prije nego što je odlučeno da se zakonitom administratoru župe D. Špoljaru onemoguću rad u župi Koprivnica, S. Zagorac i S. Vidušić otputovali su u Beograd s namjerom da se obavijeste o stavu vlade prema reformnom pokretu. Tu su, navodno, osokoljeni od Svetozara Pribičevića. Nije poznato s kakvim je sve rezultatima okončana njihova inicijativa, ali je činjenica da su se oni i njihovi istomišljenici ipak usudili zaposjesti koprivničku župu.

Kasnije se Zagorac žalio da ga je u Beogradu nuncij »objedio [...] kod tadanjeg ministra vjera (Pavla Marinkovića), da je plaćenik framasona [...]« (S. Zagorac, n. dj., 14—15; Katolički List, LXXI/1920, br. 25, 195—196; Narodna Politika, III/1920, br. 121, 3).

¹⁴¹ Reformni pokret Hrvata-katolika . . . , 60.

¹⁴² U razdoblju od državnog ujedinjenja (1. XII 1918) do donošenja Vidovdanskog ustava (28. VI 1921) zadržan je pravni položaj vjerskih zajednica onakav kakav je bio u pojedinim zemljama prije njihovog ulaska u sastav nove države. Za Katoličku

Privatno je smatrao da reformni pokret nije čisto svećenički, nego da s obzirom na neke svoje zahtjeve (nacionalizacija i demokratizacija crkve) ima nacionalni karakter. Iz tih je razloga Potočnjak simpatizirao s tim pokretom.¹⁴³

Budući da je Zagorac ponovo, ovaj put pred silom zakona, napustio svoju bivšu župu, to je ujedno značilo da je bila iluzorna svaka nada da se može izvesti prvobitni plan o jednostavnom pretvaranju latinske rimokatoličke župe u »hrvatsku katoličku župu« i to s dotadašnjim (nelegalnim) župnikom.¹⁴⁴ Pretrpjevši taj poraz, Zagorac se uskoro povlači iz vodstva pokreta i odlazi na Sušak, a odatle u Karlovac, odakle narednih mjeseci nastavlja svoj rad na reformi Katoličke crkve. Od Zagorca je vodstvo pokreta preuzeo njegov bivši kapelan S. Vidušić.¹⁴⁵ Ipak, glavni je »spiritus movens« bio D. Tomac.

Sva zbivanja u Koprivnici — od pokretanja »Preporoda«, slanja spomenice nadbiskupu Baueru, osnivanja »Udruženja hrvatskog katoličkog klera« i konačno do slučaja sa Zagorčevom rezignacijom te uvlačenja državnih organa u spor — imala su svoj odjek u suvremenom tisku. Novinske vijesti i komentari bili su prilagođeni interesima onih grupa koje su stajale iza uredništva konkretnih listova. Tako je, npr., »Narodna Politika« (sa svojim senioratskim zaledem) vrlo uspješno prikazivala reformni pokret s jedne strane kao opasan za državu, jer ga predvodi poznati radićevac S. Zagorac (to je implicite značilo »republikanac«), a s druge da se pomoću reformnog pokreta želi »povlašiti« Hrvate, tj. prevesti ih u pravoslavlje. Uz te prvenstveno političke diskvalifikacije iz redova Katoličke crkve rado su se i često, kako smo već napomenuli, dovodile i pojedine aktivnosti i čitav pokret u vezu s jugoslavenskom masonerijom.¹⁴⁶ Iz redova HRSS-a, tadašnji tajnik stranke, već spomenuti Lj. Kežman odricao je reformašima bilo kakvu vezu s radićevcima, budući da su se

crkvu u Hrvatskoj (bez Dalmacije) vrijedio je austrijski konkordat iz 1855. god., ali, na temelju odluke Hrvatskog sabora, kao državni zakon. U skladu s takvim pravnim stanjem postojala je zakonska mogućnost da državni organi provode odluke nadležnih vjerskih vlasti protiv nesavjesnog ili nepokornog svećenstva. Slučaj uklanjanja S. Zagorca s koprivničke župe ulazio je u sklop takvog tumačenja i primjenjivanja zakona (*Ivan Lazić*, Pravni položaj vjerskih zajednica u staroj i novoj Jugoslaviji, *Naše teme*, 1967, br. 6, 1079; *Ivan Mužić*, Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji, Politički i pravni aspekti konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, Split 1978, 16).

¹⁴³ F. Potočnjak, n. dj., 53—54.

¹⁴⁴ D. Tomac, Staro-katolička župa . . ., 59.

¹⁴⁵ V. Vučić, Reformni pokret (Nastavak 2), *Starokatolički glasnik*, II/1963, br. 8, 5.

¹⁴⁶ Josip Lončarić piše: [...] Sve naše liberalno i slobodnozidarsko novinstvo od Hrvata do Riječi SHS brani Zagorca i drugove mu, veseli se njihovu otporu protiv zakonite crkvene vlasti i bodri ih [...]. Znađu i liberalci i slobodni zidari, da se tim pokretom redovi svećenički cijepaju, da time ugled svećenstva u narodu pada — a to je ono, što oni žele« (*Katolički List*, LXXI/1920, br. 18, 137—138).

Nadbiskup Bauer u jednoj svojoj poslanici navodi: »A tko to čini? Čini nekoliko od Crkve katoličke otpalih svećenika, a pomažu im [...]: Židovi, framasoni i bezvjerci [...]. Gledajte, koje novine najviše podupiru taj pokret i bore se za nj? One, koje su u rukama židova i framasona i bezvjercaca. Ovi pak idu za tim, da obore i unište čitavo kćranstvo, a osobito Crkvu katoličku i ti ljudi da zbilja hoće narodnu katoličku Crkvu« (*Svećenik nadbiskupije zagrebačke*, n. dj., 22; I. Mužić, Masonstvo u Hrvata (Masoni i Jugoslavija) Split 1984, 322).

oni obratili za savjet i pomoć centralnoj vladi u Beogradu (S. Zagorac i S. Vidušić).¹⁴⁷ Glasila Demokratske stranke u Hrvatskoj otvoreno su i odlučno podržavala reformne svećenike.¹⁴⁸ Ta im je podrška priskrbila, od protivnika smišljen, nimalo laskav naziv — »Pribičevićeva crkva«.¹⁴⁹

Takav način pisanja nije išao u prilog reformnom pokretu koji je, prošavši svoju kulminaciju, počeo sve vidnije slabiti i gubiti i članove i simpatizere.¹⁵⁰

¹⁴⁷ V. Novak, n. dj., 100.

¹⁴⁸ Nedugo nakon osude reformnog pokreta od biskupske konferencije (travanj 1920. god.) pojavio se članak koji pokret uzima u zaštitu i nastoji prikazati u što povoljnijem svjetlu. Tu se doslovice kaže: »Za našu je javnost od važnosti, da bude na čistu sa samim pokretom i da se odredi, da li da sukob biskupa i nižeg klera posmatra 'popovskom' stvari i da se izjavi 'desinteresiranom' ili da snažno potpomogne reformni kler u njegovoj borbi za nacionalizaciju i demokratizaciju crkve. [...] Obvezatni celibat (je) politička institucija rimskog pape. Organizacija katoličke crkve u današnjoj svojoj formi jest država u državi, često i država protiv države. Katoličko je svećenstvo 'činovništvo' te države u državi, t.j. tačnije 'činovništvo' vlasti izvan države, ili [...] tuđe držve, tuđeg vladara. Jedno od najuspješnijih sredstava, kojim papa i biskupi drže to svoje 'činovništvo' u svakoj državi 'na okupu' i u apsolutnoj podvrženosti [...] jest obvezatni celibat. Jer kad bi rimokatolički svećenici imali svoje obitelji, kao [...] pravoslavni [...], imali bi i oni intimnu vezu s narodnim i sa državnim životom, kojom se odlikuju oženjeni svećenici drugih vjera. [...] Kad bi došlo do kakvog konflikta između države i crkve, kojom upravljaju faktori izvan države, ne bi ti faktori mogli da računaju na bezuvjetnu pokornost i pomoć katoličkog svećenstva, svoga 'činovništva'. [...]

Zahtjevi reformnog svećenstva, da se dokine obvezatnost celibata, nije dakle samo 'popovska' stvar, za koju se nacionalna javnost ne treba da brine. Nasuprot je ukinuće obvezatnog celibata u narodnom i u državnom interesu, pa stoga borba reformnog svećenstva zaslužuje najizdašniju potporu čitave naše nacionalne javnosti. [...]» (Riječ SHS, II/1920, br. 79, 1).

¹⁴⁹ Narodna Politika, III/1920, br. 147, 1.

¹⁵⁰ V. Novak, koji je s neskrivenim simpatijama pisao o reformnom pokretu, tvrdio je da su se vode pokreta starale da ga sačuvaju od bilo kakvih partijsko-političkih tendencija te da su zbog toga protivni politički tabori bili s njima nezadovoljni (Usp. V. Novak, n. dj., 100).

Takva Novakova tvrdnja proturječi stvarnom stanju. Sami su reformni svećenici izjavljivali da su oni od »početka i šli za tim, da pridobijaju simpatije društva, političkih stranaka i vlade«. Nadali su se da ako zadobiju »simpatije političkih stranaka i vlade, (da) ne će biskupi dobiti pripomoći države, da renitentne članove (reformnog pokreta) bace na cestu«, a zadobijanjem »simpatija društva« da će uz njih biti »javno mnijenje« (Usp. Nova Reforma, I/1919, sv. II, 36).

U pogledu veze reformnih svećenika za centralnom vladom, uz već spomenuti Zagorčev boravak u Beogradu u srpnju 1920. godine, treba navesti i razgovore koje je tadašnji kanonik splitskog kaptola — M. Kalogjerić (tada je djelovao kao potajni simpatizer reformnog pokreta) vodio u ljeto 1919. godine, prigodom ankete za agrarnu reformu, s predsjednikom vlade Stojanom Protićem i ministrom prosvjete P. Marinkovićem (Reformni pokret Hrvata-katolika..., 60).

S Radićem i njegovom Seljačkom strankom to je bilo ponešto zamršenije. Još od samog početka organiziranja reformnog pokreta tvrdilo se da je Radić, na nagovor R. Korytnika, sve zahtjeve reformnog svećenstva prihvatio kao svoje (N. C. (erjak), n. dj., 17). Štoviše, nakon Radićeve smrti (1928. godine), reformni su svećenici, tada već organizirani u HSC, tvrdili da je vođa HSS-a podržavao njihovu vjersku zajednicu (N. Petrić, Hrvatska Starokatolička Crkva i Stjepan Radić, Split 1935, 3 i 5–6).

Pisanje Lj. Kežmana (u jednom je trenutku slovio kao mogući koprivnički župnik umjesto rezigniranog Zagorca) protiv reformnog svećenstva i njegov upliv na Radićevo držanje prema njihovoj borbi sa crkvenim vlastima pokazuje da su oni — najvjerojatnije — pali žrtvom tzv. »avijatičarske politike«. Naime, Radić je u skladu sa svojim časovitim političkim interesima bio ili sasvim naklonjen ili potpuno dezinteresiran u pitanju reformnog pokreta.

Važan moment u nastavljanju borbe reformnih svećenika bio je dolazak D. Tomca u Koprivnicu (na početku kolovoza 1920).¹⁵¹ Prvenstveno zahvaljujući njegovoj agilnosti, reformni se pokret uspio održati na okupu, premda ne više u ranijem opsegu.

Poučeni negativnim iskustvom u pogledu »osvajanja« katoličke župe rimskog (latinskog) obreda i njenim pretvaranjem u »hrvatsku katoličku župu«, reformni su svećenici odlučili osnovati *posebnu reformnu župu koju su oni još uvijek smatrali katoličkom*. Toj koprivničkoj reformnoj župi pristupilo je samo građanstvo i inteligencija — seljaštvo joj se protivilo.

Prema dostupnim podacima za prvog je župnika, najvjerojatnije, izabran upravo Tomac.¹⁵² Prvu misu na hrvatskom jeziku služio je Zagorac 15. VIII 1920 (na taj dan pada velika katolička svetkovina Velika Gospa). Nekoliko dana kasnije (29. VIII) Tomac i Vidušić održali su u Križevcima prvo predavanje o reformnom pokretu. Prva misa na hrvatskom jeziku održana je u Križevcima 8. IX, a u Virju 12. IIX 1920.¹⁵³

Zahvaljujući akciji Tomca, Vidušića, Haberstocka i drugih reformni se pokret iz Koprivnice počeo privremeno širiti i na neka druga manja mjesta — Virje, Andrijaševce, Malu Suboticu, Đelekovce, Breganu itd. O toj djelatnosti Tomac piše Petriću (20. IX 1920): »Privremeno smo suspendirali akciju oko organizacije klera, pak smo se bacili na organizaciju naroda, što je od najveće važnosti, a pokazuje već sada lijepe uspjehe.«¹⁵⁴

Rezultati koje je počela pokazivati njihova trenutna djelatnost, a i ranija borba oko koprivničke župe, dali su povod nadbiskupu Baueru da istaknutijim reformnim svećenicima izrekne kaznu suspenzije »a divinis«. Tako su do 15. X 1920. suspendirani S. Zagorac; S. Vidušić; S. Haberstock, gimnazijski vjeroučitelj u Koprivnici; J. Lajtman, bivši upravitelj župe u Vratišnici; T. Carić, bivši kapelan u Žažini; N. Cerjak; K. Andres i J. Hitrec.¹⁵⁵ Suspenzija te osmorice značila je da je sukob između dijelova nižega katoličkog klera i crkvene hijerarhije dospio na onu točku na kojoj ni sami reformaši nisu više mogli tvrditi da se njihov pokret kreće u legalnim okvirima.¹⁵⁶

Položaj u kojem se pokret, zbog primjenjivanja kazne suspenzije »a divinis«, našao potkraj ljeta 1920. godine ponukao je M. Kevića, člana vod-

¹⁵¹ Tomčev dolazak u Koprivnicu i njegovo uključivanje u reformni pokret logičan su nastavak njegove ranije aktivnosti. Za vrijeme svoje akcije u drugoj polovici 1919. godine on je u Koprivnici došao u dodir sa Zagorcem i Vidušićem. Budući da nije bio siguran u svoj povratak u riječki kapucinski samostan (talijanska okupacija), već je tada razmišljao o mogućnosti da Koprivnica postane sjedište reformnog pokreta (Korrespondencija Tomac — Petrić, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

¹⁵² N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49.

¹⁵³ *Starokatolik*, VII/1931, br. 1, 7—8; Reformni pokret Hrvata-katolika . . ., 60—61.

¹⁵⁴ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 50. U vrijeme te akcije pripadnika reformnog pokreta N. Petrić, nakon što su ga Talijani protjerali iz Rijeke, boravio je u svom rodnom mjestu — Krilo Jesenice kod Splita.

¹⁵⁵ *Narodna Politika*, III/1920, br. 127, 3; Reformni pokret Hrvata-katolika . . ., 61.

¹⁵⁶ V. Novak, n. dj., 100; N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 50.

stva »Reformatora« (društvo se u to doba nalazilo pred svojim definitivnim utrućem), da pokuša stvoriti osnovu za povezivanje tzv. »lijevog« (Miloševićevog) i »desnog« (Tomčevog) krila reformnog pokreta.¹⁵⁷ O potrebi zbližavanja »lijevog« i »desnog« krila reformnog pokreta govorio je i N. Petrić, također član društva »Reformator«.¹⁵⁸ Ta inicijativa, suđeći prema dostupnim izvorima i kasnijem razvoju događaja, nije polučila nikakav rezultat.¹⁵⁹

Za nastavak provođenja ideje reforme Katoličke crkve bilo je potrebno osnovati i odgovarajuću organizaciju koja će rukovoditi cijelim pokretom. U tu je svrhu, potkraj listopada 1920. godine, osnovan »Središnji odbor za reformu katoličke crkve u Jugoslaviji«. Za predsjednika odbora izabran je Emil Laszowski,¹⁶⁰ a za tajnika D. Tomac.

»Središnji odbor« nije potpuno ispunio očekivanja svojih utemeljitelja. Umjesto da se redovi preostalih reformnih svećenika jače zbijaju oko zajedničkog cilja, među njima su se počele nazirati određene oprečnosti.

¹⁵⁷ Korespondencija Milošević — Tomac, Zagreb 4. IX 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 5.

Kako se u tom času, iz redova Katoličke crkve u Hrvatskoj, sudilo o »lijevom« i »desnom« krilu reformnog pokreta najbolje ilustrira napis dra Stjepana Baklića (član HKS), koji doslovce piše: »[...] Kod nas su dvije 'narodne crkve'. Jedna je ona, kojoj je duhovni vođa ekkapucin Tomac, a druga ona, koju je zasnovao exfratar Milošević. Tomčeva 'narodna crkva' hoće da sruši sadašnju crkvenu hijerarhiju i da u život privede onu crkvu, koja je živjela prije Konstantina Velikog. Ova crkva ne će da izbrishe baš svaku izvanju socijalnu vezu među svojim vjernicima. Što više i ona organizira župe i okuplja pristaše, koji će se vanjskim distinktivnim znakom lučiti od ostalih konfesija. Ova će se distinkcija najviše praktički zapažati prianjanjem uz liturgiju u narodnom hrvatskom jeziku. Organizirana crkva treba da postoji, samo joj treba mnogo i mnogo reforme. Posvema je druge naravi Miloševićeva 'narodna crkva'. Milošević hoće posvema unutarnju nevidljivu crkvu, kojoj ni iz daleka nije na misli 'oživotvoriti neku novu autokratsku crkvu po tipu i po imitaciji bilo koje službene konfesije u našoj zemlji ili izvan nje'. Miloševićeva je dakle crkva neki unikum, koga nema 'ni u našoj zemlji ni izvan nje', kao što je i sam Milošević unikum, kakvog po svoj prilici nema više 'ni u našoj zemlji ni izvan nje'. [...] Odrediti točno, što hoće ova Miloševićeva crkva veoma je teško, jer je uopće teško naći logiku i u mislima i u životu g. Bože Miloševića. [...]» (*Katolički List*, LXXI/1920, br. 42—43, 331).

¹⁵⁸ Korespondencija Petrić—Tomac, Krilo Jesenice 29. IX 1920, AH, Ostavština dra Tomca, Kut. 1, fasc. 4.

¹⁵⁹ Iako je, kao što smo vidjeli, bilo određenih kontakata između Miloševića i tzv. »desnog« krila reformnog pokreta, svećenici okupljeni oko *Preporoda* imali su potrebu da pred javnošću odbiju bilo kakvu vezu ili sličnost s propagatorom »narodne crkve«. »G. Milošević nije reformista. [...] Ne priznaje ni katoličkih ni kršćanskih, ni uopće kakvih vjerskih istina, u koje bi pristaše njegove crkve morali vjerovati, ne priznaje nikakvih vjerskih obreda, ide za potpunim razvrćućem svih vjerskih veza i obveza, za potpunim 'oslobođenjem duše'. On nije, niti je ikad bio, član našeg pokreta [...]. Mi smo i kršćani i katolici, pa nam se potpuno krivo čini, kad nas se miješa s pokretom Bože Miloševića« (*Preporod*, II/1921, br. 1, 5).

¹⁶⁰ E. Laszowski (Brlog na Kupi, 1. IV 1868—Zagreb, 28. XI. 1949). Godine 1893. u Zagrebu je diplomirao pravo. Velik dio svoga radnog vijeka posvetio je izdavanju historijske građe, ali bez kritičkog aparata i naučne akribije. Autor je velikog broja monografija, rasprava i članaka pretežno naučno-popularnog karaktera, iz područja hrvatske srednjovjekovne historije. Na njegov su poticaj osnovani u Zagrebu Gradska knjižnica i Muzej grada Zagreba, zajedno s Velimirom Deželićem st. i Stjepanom Širolom utemeljio je društvo »Braće hrvatskog zmaja« (1905) kojem je ujedno bio veliki mehtar (*Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1957, sv. 5; Znameniti i zaslužni Hrvati).

S obzirom na to da je Zagorac napustio Koprivnicu, postalo je nepraktično da on i dalje ostane urednik »Preporoda«. Na njegovo je mjesto izabran S. Vidušić. No, budući da je on imao ambiciju da osim urednika bude i vlasnik i izdavač toga u tom času jedinog glasila reformnog pokreta, to je kod drugih izazvalo sumnjičavost i otpor. Jedna je od negativnih posljedica toga Vidušićevog »apsolutizma« sedmomjesečni prekid u izlaženju »Preporoda«. ¹⁶¹ Kako je pitanje glasila bilo izuzetno važno, ono ipak, usprkos svoj šteti koju je Vidušić prouzročio svojim ponašanjem, nije zadiralo u, tada još važeće, temeljno opredjeljenje većine reformnih svećenika — da se po svaku cijenu izbjegava definitivni raskid sa Sv. stolicom i to prvenstveno u dogmatskim pitanjima.

Zagorčev tekst — »O hrvatskoj katoličkoj crkvi« — namijenjen za objavljivanje u »Preporodu« pokazao je da u pitanju apsolutnog prihvatanja dogmi Katoličke crkve više ne postoji jedinstveno mišljenje. Tomac i Vidušić nisu bili skloni prihvatiti Zagorčev tekst onako kako ga je izvorno zamislio i napisao. O njegovim su se idejama izjasnili ovako:

»1. Nipošto ne mislimo na formalni otcjep od Rima.

2. Dapače naglasujemo i naglasivat ćemo jedinstvo katoličke Crkve pod nasljednikom Sv. Petra, kakvim je sada i za nas jest Benedikt XV.

3. Bez ikakva naglašivanja, da osnivamo novu Crkvu, mi ćemo graditi odozdo t.j. osnivati pojedine hrvatske katoličke župe za razliku od latinskih katol. župa.

4. Ove će župe biti kvasac za izgradnju naše buduće autonomne (ali ne autokefalne!) hrvatske katoličke crkve, koja će biti uređena u cjelosti po zahtjevima našega reformnog pokreta.

5. Hoće li tu našu autonomnu Crkvu Benedikt XV. (ili budući Papa) priznati kao integralni dio kat. Crkve (kako priznaje grkokatoličku Crkvu) ili ne će, to će mnogo ovisiti o držanju jugosl. vlade i budućim općinitim crkvenim prilikama. Zato si ne taremo glave već sada.

Ali ne ćemo naglasivati otcjep od Rima, novi raskol, osnivanje nove Crkve i t.d.

Mi (po našem uvjerenju) faktično za tim i ne idemo! [. . .] Naglasujemo, da se ne radi samo o pitanju taktike, nego da su po srijedi i principi. [. . .].¹⁶²

Obojica su zatražili od Zagorca, ako se slaže s tih pet načela, da prema njima preuredi svoj članak te da će tada biti objavljen u »Preporodu«. ¹⁶³ Nekoliko dana kasnije Zagorac šalje svoj odgovor s obrazloženjem svojih tvrdnji navedenih u tekstu. Ustvrdio je da je u napisu »O hrvatskoj katoličkoj crkvi« označio svoje stajalište i da pri njemu ostaje. Protivan je primatu pape (proglašenje te dogme bilo je povod za osnutak starokatoličke vjerske zajednice; v. bilješku 1.) zato što je to »sektarstvo, a

¹⁶¹ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 50. U taj kontekst nesuglasica ulazi i međusobni rivalitet Donkovića i Vidušića (Isto).

¹⁶² Korespondencija Tomac—Zagorac (Koprivnica 3. IX 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4.

¹⁶³ Isto.

ne katolicizam.«¹⁶⁴ Nadalje piše: »Ja ne idem za osnivanjem *nove*, posebne crkve, ali hoću da se narod pripravi za emancipaciju od rimskog imperijalizma. [. . .] Svaki drugi put ne vodi k cilju, jer je polovičan pa ga neće primiti inteligencija, a neće ga shvatiti ni narod. Oni naime, koji su za rimsku Crkvu, ti će ostati u njoj, oni pako, koji nisu za rimsko pašovanje u Crkvi — neće htjeti Vašeg (tj. Tomčeva i Vidušićeva) polovičnog naziranja.«¹⁶⁵

Usprkos tom razmimoilaženju u pitanju jednog načelnog problema Zagorac nije istupio iz redova reformnog svećenstva.

Na sam dan katoličkog Božića (25. XII) reformni su svećenici doživjeli još jedan udarac. Po naređenju hrvatske zemaljske vlade gradsko poglavarstvo u Koprivnici obavijestilo je Tomca da mu se zabranjuje služenje »hrvatske mise« u prostorijama koprivničke pučke škole.¹⁶⁶ Usprkos toj vladinoj zabrani Tomac je toga dana odslužio svoju posljednju misu (u Sokolani) kao župnik koprivničke reformne župe.¹⁶⁷ Na mjestu župnika zamijenio ga je S. Haberstock.¹⁶⁸

Vodstvo pokreta (Vidušić, Tomac i Haberstock) uvidjelo je da je za uspjeh reformnog pokreta nužno premjestiti središte akcije ponovo u Zagreb.¹⁶⁹ Tom odlukom završava koprivnička epizoda u povijesti reformnog pokreta nižega katoličkog klera u Hrvatskoj.

IV

REFORMNI POKRET U BORBI ZA LEGALIZACIJU I PRIJELAZ U STAROKATOLICIZAM TE OSNIVANJE HRVATSKE STAROKATOLIČKE CRKVE (1921—1924. GOD.)

Konačna bilanca 1920. godine nije bila najpovoljnija za reformni pokret nižega katoličkog klera. Svjetovnjaci koji su ranije sa simpatijama te moralno i materijalno pomagali taj pokret, videći da je velik broj svećenika ustuknuo čim je nadbiskup Bauer započeo energično primjenjivati crkvene kazne protiv njih i sami su se povukli. Mnogi su prestali potpomagati reformni kler i zato što su smatrali da je taj pokret u prvom redu staleško-svećenički i stoga zanimljiv samo relativno uskom krugu ljudi.¹⁷⁰

Da bi pokret mogao privući što više pristaša za ostvarenje svoga cilja, od početka 1921. godine u Zagrebu se organizira središnje vodstvo reform-

¹⁶⁴ Korespondencija Zagorac—Tomac, 8. IX. 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Gradsko poglavarstvo u Koprivnici, Br. 157 Pr. (25. XII. 1920.) — Tomac, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4.

¹⁶⁷ Reformni pokret u Hrvata-katolika . . . , 61.

¹⁶⁸ D. Tomac, Staro-katolička župa . . . , 60.

¹⁶⁹ D. Tomac, Preteče organizacije . . . , 43.

¹⁷⁰ D. Tomac, Isto.

nog pokreta. Cilj je vodstvu bio da se što prije prijede na osnivanje »hrvatskih katoličkih župa«. Na čelu akcije bio je D. Tomac.

Pouzdaní sastanak vođa reformnog pokreta (svećenika i svjetovnjaka) održan je u prostorijama Braće Hrvatskog Zmaja (BHZ) u Kamenitim vratima na zagrebačkom Gornjem gradu (19. I 1921). Sastanku su prisustvovali: E. Laszowski,¹⁷¹ A. Donković, N. Cerjak, S. Vidušić, D. Tomac i dr. Miho Đuranec.

Kao prvu točku dnevnog reda Donković je izložio nacrt »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa«. Ta su pravila bila sastavljena još u Koprivnici od reformaškog »ad hoc« odbora — Tomac (glavni autor nacrt), S. Haberstock, Stemberger i Jiroušek. Nacrt su pregledali i ispravili S. Zagorac¹⁷² i S. Vidušić. Nakon rasprave o nekim točkama, odobren je konačni nacrt pravila«. Donkoviću je povjereno da dade »Pravila« u čisto prepisati da bi ih se nakon toga moglo predati M. Rojcu na ocjenu, kao što je to ranije predložio S. Zagorac.¹⁷³

Pod drugom točkom dnevnog reda Tomac je predložio usvajanje nacrt pravilnika za reorganizaciju reformnog pokreta.¹⁷⁴ Nakon što je nacrt prihvaćen, prema §1. i §2. odmah su određeni istaknutiji pristaše reformnog pokreta za članove »Središnjeg odbora« (v. bilješku 174).

Za članove izvršnog odbora izabrani su: predsjednik: E. Laszowski, tajnik: D. Tomac, blagajnik: V. Vudi, urednik lista (»Preporod«): S. Vidušić.

Pod točkama tri do šest zaključeno je da se što prije počme izdavati »Preporod« u Zagrebu; da se 26. I u istim prostorijama održi sastanak s nekim pristašama reformnog pokreta u Zagrebu u svrhu osnutka i konstituiranja mjesnog odbora za osnutak »hrvatske katoličke župe« u Zagrebu; Tomac je predložio da se u novinama objavi prijenos vodstva po-

¹⁷¹ Saznanje da je reformni pokret, barem privremeno našao utočište kod BHZ, društva koje se oduvijek smatralo prokatoličkim, iznenadilo je predstavnike Katoličke crkve. »Nas [...] boli, što je naša simpatična institucija Hrv. Zmaja sa svojim meštro (E. Laszowski) preuzela glavno vodstvo Nar. Crkve (misli se na reformni pokret koji su predvodili Vidušić i Tomac) u Zagrebu. U Hrv. Zmaju imade ljudi, koji i drukčije misle nego njihov meštar [...], pa se nadamo, da će oni uznastojati, da se djelovanje Hrv. Zmaja kreće u okviru onih idealnih težnja, za koje je to društvo radilo do sada. Ako pak stvar posmatramo i sa čisto nacionalnog stajališta, onda pogotovo držimo, da je nova Zmajeva orijentacija posve protiv duha i dojakošnjeg svoga programa. Držimo naime, da je svako cijepanje kat. Hrvata pogubno, jer se time eo ipso cijepa i otporna, životna snaga samoga hrvatstva, koji je prvi i glavni cilj Zmajevog rada. U interesu je dakle svakog pravog Zmajevca, da propagande za Narodnu crkvu kao kulturkempferskog i protunarodnog djelovanja iz redova Zmajevaca [...] čim prije nestane« (*Katolički List*, LXXII/1921, br. 15, 176).

¹⁷² Potkraj 1920. godine Zagorc u je upućen nacrt »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa«. On se gotovo potpuno slagao s onim što je u njima bilo izneseno, ali je napravio izmjene kod nekih manje važnih pojedinosti. U popratnom pismu predla- gao je da »Pravila« treba privatno (po N. Cerjaku) odnijeti Milanu Rojcu (visokom činovniku hrvatske zemaljske vlade) da ih on ocijeni s pravnog aspekta. Angažiranje M. Rojca trebalo je biti u funkciji postavljanja što solidnijeg temelja za otpočinjanje akcije osnivanja *hrvatskih katoličkih župa* (Korespondencija Zagorac — Tomac, Karlovac 16. XII. 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4).

¹⁷³ D. Tomac, Preteče organizacije . . . , 44.

¹⁷⁴ V. prilog VI.

kreta iz Koprivnice u Zagreb (u tu je svrhu predložio tekst »communiqué«); naredna sjednica izvršnog odbora zakazana je za 26. I 1921.¹⁷⁵ Kao tajnik izvršnog odbora Tomac je bio zadužen za vođenje korespondencije s pristašama pokreta izvan Zagreba.¹⁷⁶

Na prvoj sjednici »izvršnog odbora« (26. I 1921) raspravljalo se, među ostalim, o dva u tom času važna pitanja. Prvo — financiranje »Preporoda«, i drugo — rad na propagiranju reformnog pokreta i njegovih ideja.

Financiranje reformaškog glasila postavilo se kao pitanje još potkraj 1920. godine. N. Petrić je, naime, u prosincu 1920. god. obavijestio Tomca da je zatražio od P. Ljubića, blagajnika raspuštenog društva »Reformator«, da svotu od oko 20.000 kruna preda uredništvu »Preporoda«.¹⁷⁷ Petrić je svoj zahtjev temeljio na odredbi pravilnika društva »Reformator«: »da u slučaju raspusta društva društvena imovina pripada upravi 'Reforme', koje je sada zakoniti nasljednik 'Preporod'«.¹⁷⁸ Nakon što je Tomac kao tajnik »izvršnog odbora« pismom zatražio od Ljubića novac, od njega je dobio odgovor da je veći dio prikupljenog novca, bez znanja N. Petrića, predan B. Miloševiću za financiranje njegova pokreta za osnivanje »narodne crkve«.¹⁷⁹

Iako se, dakle, na taj novac više nije moglo računati, izlazak »Preporoda« bio je osiguran novčanim doprinosom N. Petrića.¹⁸⁰

O pitanju rada na propagandi među katoličkim nižim klerom Tomac je ustvrdio »da mnogi svećenici pristaše pokreta izlaze iz svećeničke službe ili se spremaju na izlazak, a valjalo bi ih zadržati na njihovim mjestima«.¹⁸¹ Poslije rasprave zaključeno je da se »oni, koji napuštaju stalež, nagovaraju da ostanu u staležu i rade u svojoj službi za propagandu pokreta«.¹⁸²

¹⁷⁵ D. Tomac, Preteče organizacije . . . , 44; AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁷⁶ Isto, 45.

¹⁷⁷ Korespondencija Petrić — Tomac, Krilo Jesenice, 1. XII. 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4.

¹⁷⁸ Isto, Krilo Jesenice, 29. IX. 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4.

¹⁷⁹ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 49.

¹⁸⁰ Petrić je s velikim optimizmom pratio rad reformaša okupljenih oko *Preporoda*. Posebno je bio zadovoljan što je u reformni pokret stupio D. Tomac. Opća politička situacija činila mu se također povoljnom za daljnje uspješno širenje pokreta: »Sada poslije ovih izbora (tj. izbora za Ustavotvornu skupštinu — 28. XI 1920) [...] naš je položaj mnogo povoljniji, jer uspjeh Radićevaca i socijalista pokretu će mnogo koristiti. [...] Sada (ćemo) imati pri ruci i našu inteligenciju, koja do sada radi naših političkih vanjskih razloga nije nas podupirala onako koliko je bila nužna.« Daljnju akciju širenja reformnih ideja u Dalmaciji Petrić je preuzeo na sebe (Korespondencija Petrić — Tomac, Krilo Jesenice 29. IX i 1. XII 1920, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 4).

¹⁸¹ Zapisnik Prve sjednice »izvršnog odbora«, AH Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁸² Isto. U prilogu Zapisnika prve sjednice »izvršnog odbora« reformnog pokreta navedena su imena svećenika koji su namjeravali istupiti iz Katoličke crkve i imena onih koji su to već bili učinili.

»Svećenici koji će istupiti: 1. Lovriček, 2. Dr. Legin (ime je precrtano u originalu), 3. Zganec, 4. Eiler, 5. Vučinovec, 6. Smit, 7. Selak, 8. Radačić, 9. Kedmenc, 10. Ba-

U svrhu provođenja organizacije reformnog pokreta u Zagrebu osnovan je zagrebački mjesni agitacioni odbor. (Članovi odbora: Ivan Novak, predsjednik; V. Vertačnik, tajnik; odbornici: A. Donković, N. Cerjak, Viktor Haberstock.)¹⁸³

Uzred, u vezi s mogućim krštenjem djeteta čehoslovačkog konzula raspravljalo se o pitanju bi li se u Zagrebu mogla osnovati reformatorska katolička župa kao filijala praške čehoslovačke reformne župe. Zaključeno je da to nije moguće provesti.¹⁸⁴

Na drugoj je sjednici »izvršnog odbora« (7. II 1921) odlučeno da se posredstvom ministra prosvjete (S. Pribičevića) pokuša ministru vjera (zastupnik ministra vjera Velizar Janković) podnijeti osnova o uređenju crkvenih pitanja u Jugoslaviji.¹⁸⁵ Namjeravano je da se u tu svrhu »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa« (nakon što ih pregleda M. Rojc) tiskaju u »Preporodu« i eventualno pošalju svim narodnim zastupnicima u Ustavotvornoj skupštini Kraljevine SHS. Uz to se zauzelo stajalište da bi trebalo pokrenuti akciju pomoću tiska — »napose beogradskog« — i tako pobuditi interes javnosti. Kao prvi korak u ostvarenju te zamisli povjereno je A. Donkoviću da stupi u kontakt sa članom uredništva »Jutarnjeg Lista« i »Epohe« — Eugenom Demetrovićem.

Na svojoj trećoj sjednici (16. II 1921) »izvršni odbor« je raspravljao o pitanju mogućnosti održavanja mise na hrvatskom jeziku u Zagrebu. Budući da reformni svećenici nisu raspolagali ni jednom crkvom, a nisu imali ni bilo kakav drugi odgovarajući prostor, bili su prisiljeni obratiti se »Sokolskom društvu Zagreb«, kojem je tada na čelu bio Josip Hanuš, sa zamolbom da im se ustupi sokolska dvorana u svrhu držanja mise. Sokolski upravni odbor sa zadovoljstvom im je ustupio svoju dvoranu za služenje mise na hrvatskom jeziku.¹⁸⁶ (Ipak, do služenja prve mise na hrvatskom jeziku došlo je tek u prosincu iste godine.)

O odgovoru M. Rojca na »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa« raspravljano je na sjednici »izvršnog odbora« (23. II 1921). Prema

ković, 11. Blažinčić, 12. Srša, 13. Ivanović, 14. Kežman, 15. Dr. Marić, 16. Medven, (bez oznake rednog broja navedeni su) Mercep i Sinović.

Svećenici istupili iz službe: 1. Zagorac, 2. Dr. Vidušić, 3. Haberstock, 4. Donković, 5. Petrić, 6. Cerjak, 7. Tomac, 8. Lajtman, 9. Andres, 10. Hitrec, 11. Carić, 12. Hvala, 13. Benko, 14. Horvat, 15. Bedenk, 16. Samardžija (precrtano u originalu), 16. Luketić, 17. Vilović, 18. Milošević, 19. Ivelić, 20. Bulat, 21. Vučić, 22. Skrivanić, 23. Smerdel, 24. Čak Juraj, 25. Vukić Alojzije iz Bihaća, 26. Resman Franjo Dr, 27. Legin Karlo Dr (bez rednog broja) Rajmund Sabljak« (AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

¹⁸³ D. Tomac, Preteče organizacije..., 45. Zapisnik prve sjednice »izvršnog odbora«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁸⁴ Zapisnik prve sjednice »izvršnog odbora«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁸⁵ To se namjeravalo učiniti u sklopu akcije ministra vjera koji je svojom okružnicom pozvao sve crkvene velikodostojnike, pa tako i katoličke biskupe, da izraze svoje mišljenje o budućem uređenju konfesionalnih pitanja u Kraljevini SHS (Zapisnik druge sjednice »izvršnog odbora«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6).

¹⁸⁶ Zapisnik treće sjednice »izvršnog odbora«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6; Korespondencija »Sokolsko društvo Zagreb« (Hanuš) — »Središnji odbor za osnutak hrvatske katoličke crkve« (Laszowski), Zagreb 4. III 1921, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

Tomčevu izvještaju, Rojc je pregledao »Pravila« ali je izjavio da »vlada ne bi nikako mogla potvrditi ta pravila, pa nema smisla, da ih (se) podnosi (i) vladi na odobrenje, nego treba da (se) prije 'per viam facti' u nekoliko župa provede reforma, a onda (da se) zatraži [...] legalno priznanje«. ¹⁸⁷ Rojčev savjet reformašima odražavao je uvelike stav državnih organa u Hrvatskoj koji nisu bili skloni zaoštrevati odnose s Katoličkom crkvom u vrijeme kada se u Ustavotvornoj skupštini vodila borba o formuliranju prvog ustava Kraljevine SHS.

Vodstvo reformnog pokreta uvažilo je Rojčev savjet te je zaključilo da se »Pravila« ne podnose hrvatskoj zemaljskoj vladi na odobrenje, nego da se najprije nastoji »uredi(ti) barem jedna hrv. kat. žup(a) *per viam facti*«. ¹⁸⁸

Četvrta sjednica »izvršnog odbora Organizacije pokreta za reformu katoličke Crkve« bila je ujedno i posljednja. Neovisno o stanovitim simpatijama i podršci koje su reformni svećenici uživali, pokret je sve više zapadao u krizu s malo nade da bi se ona mogla brzo prevladati.

Relativno brojna i dobro organizirana »reformna župa Koprivnica« (na čelu sa S. Haberstockom) počela je dvojiti o uspješnom okončanju reformnih nastojanja. Štoviše među pristašama pokreta počelo je prevladavati mišljenje da je »sve zapelo«. ¹⁸⁹ Tomcu nije preostalo ništa drugo nego da u opširnom pismu obavijesti pristaše u Koprivnici da je cijeli pokret za reformu Katoličke crkve zapao u krizu. ¹⁹⁰

Svega nekoliko dana nakon što se pojavio prvi broj »Preporoda« izdanog u Zagrebu (1. III 1921), Vidušić je pismom obavijestio »Odbor za reformu kat. Crkve« u Zagrebu da istupa iz »izvršnog odbora« reformnog pokreta i povlači se s mjesta glavnog urednika reformaškog glasila. ¹⁹¹ Njegov istup iz odbora nije značio da je napustio reformni pokret (u kasnijoj fazi, nakon osnutka HSC Vidušić će doći u ozbiljan sukob sa svojim bivšim suborcima te će sa starokatolicizma prijeći na protestantsku vjeroispovijest). Taj Vidušićev postupak treba gledati kao segment njegova višegodišnjeg rivaliteta s Donkovićem. ¹⁹²

U izvještaju (14. III 1921) Tomac je analizirao uzroke zbog kojih je došlo do krize reformnog pokreta. Prema njegovom mišljenju legalni način provođenja reforme Katoličke crkve u Hrvatskoj nije bio moguć s obzirom na stav države, tj. »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa« nisu mogla biti potvrđena (M. Rojc). Za nemogućnost tzv. »revolucionarnog načina« naveo je ove četiri skupine razloga:

»1. *Osvojiti javno mnijenje putem štampe* — ne ide, jer je

a) naša štampa — preslaba,

b) druga štampa — ne će (dovoljno pružiti podršku pokretu).

¹⁸⁷ Zapisnik četvrte sjednice »izvršnog odbora«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Korespondencija S. Haberstock — Tomac, Koprivnica 13. III. 1921, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁹⁰ »Iskaz korespondencije Središnjeg odbora refo. pokreta«, Zagreb 1921 (Tomčevo pismo nosi nadnevak 16. III 1921), AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁹¹ Korespondencija Vidušić — »Odbor za reformu kat. crkve« u Zagrebu, Zagreb 14. III 1921, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁹² D. Tomac, *Preteče organizacije...*, 45.

2. *Osvojiti mase naroda* — ne ide, jer:
 - a) seljačka stranka (t.j. HRSS, koja ima najjači utjecaj na hrvatsko seljaštvo, nije naklonjena reformnom pokretu),
 - b) nemogućnost zalaženja u mase —
3. *Stvaranje župa* — ne ide, jer
 - a) *nemamo svećenstva,*
 - b) *niti ima nade, da ćemo ga steći* —
4. *Razvijati propagandu i stvarati organizacije* kao pripremu za stvaranje župa — *Niti to ne ide, jer — nemamo ljudi, koji bi to provodili* [. . .]¹⁹³

Sve do kraja ljeta 1921. god. reformni pokret jedva da je pokazivao neke znakove života. Živahnost među reformnim svećenstvom u Zagrebu otpočela je istom tada kada je iz Splita došao M. Kalogjera (20. IX). Sve do 15. X on je s vodama pokreta dogovarao daljnju zajedničku akciju. Uskoro, nakon što je napustio Zagreb, Kalogjera je u Beogradu (15. XI — 20. XII 1921) »kod nadležnih faktora zagovara(o) reformni pokret Hrvata-katolika«.¹⁹⁴ (Za sada nije poznato s kim je i o čemu sve M. Kalogjera razgovarao za svoga boravka u Beogradu.)

Još dok je Kalogjera bio u Beogradu reformaši su odlučili u Zagrebu (u dvorani »Kola«) čitati misu na hrvatskom jeziku (8. XII 1921). Misu je služio S. Vidušić.¹⁹⁵ Nakon mise on je okupljenom građanstvu održao govor:

»[. . .] Naš pokret nema ništa nema ništa zajedničkoga s pokretom Bože Miloševića [. . .]. Ne smije nas se poistovjetiti ni s pokretom čehoslovačke narodne crkve. Ona niječe katolicizam, a mi jesmo i ostajemo katolici. Naša su braća oni čehoslovački svećenici, koji su ujedinjeni u 'Jednoti'¹⁹⁶ i koji su nedavno (njih 1347) poslali u Rim memorandum¹⁹⁷ u kojem traže provedenje reforme u crkvi, a koliko mogu, već ju sami provode, uvodeći u službu božju češki jezik. [. . .] Reformno katoličko svećenstvo u našoj domovini i ono, koje se dalo udariti sramotom suspenzije za svoje uvjerenje, da može javno istupiti, i ono, koje potajno pristaje uz naše ideje, a ne smije da javno istupi, jer bi ostalo bez [. . .] kruha,

¹⁹³ Koncept Tomčeva izvještaja o »Krizi reformnog pokreta«, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 6.

¹⁹⁴ Reformni pokret Hrvata-katolika . . . , 62. M. Kalogjera i inače nije bio nepoznat kod državno-vladinih organa u Beogradu. On je za vrijeme trajanja reformnog pokreta često odlazio u Pančevo kod S. Menzigera (prvog starokatolika među reformnim svećenicima) te su zajednički podnosili razne dopise i predstavke Ministarstvu vjera Kraljevine SHS u vezi »neovisne crkve katolika Hrvata« (Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 30—31).

¹⁹⁵ Reformni pokret Hrvata-katolika . . . , 62. Na staru godinu 1921. ekskomunicirani je Vidušić u Dekanovcu obavio vjenčanje po načelima hrvatskoga katoličkog reformnog pokreta (Isto).

¹⁹⁶ Vrhovno vijeće Hrvatske katoličke crkve u Zagrebu odredilo je godinu dana kasnije (14. XII 1922) dra Stjepana Kalogjera (brata Markova) kao svog delegata kod »Jednote« tj. »Saveza prijatelja Cirilo-Methodske ideje« u Pragu (Dr M. B.(arbarič), n. dj., 9).

¹⁹⁷ »Spomenica (memorandum) čehoslovačkog svećenstva udruženog u stališkoj organizaciji 'Jednota čehoslovačkog katoličkog svećenstva' Apostolskoj Stolici u Rimu« objavljena je u *Preporodu*, II/1921, br. 4, 4—7.

traži isto, što traže pristaše reforme u Čehoslovačkoj, Poljskoj, Bavarskoj, Italiji i Mađarskoj. [...].¹⁹⁸

Misa na hrvatskom jeziku održana u Zagrebu bila je povod za najtežu crkvenu kaznu koju katolička crkva poznaje. Na Božić 1921. godine nadbiskup Bauer ekskomunicirao je Vidušića, Donkovića i Josipa Lukečića (ta su dvojica asistirala pri služenju mise u Zagrebu).¹⁹⁹

U svom odgovoru na ekskomunikaciju reformni su svećenici izjavili da »oni posljednji put opravdavaju svoja načela, ali još uvijek žele da ostanu na legitimnoj osnovi.«²⁰⁰

Ekskomunikacija je imala poslužiti kao posljednja opomena svima onima koji su još uvijek radili na ostvarenju ideja reformnog pokreta.

Prva misa na hrvatskom jeziku u Zagrebu bila je dočekana s odobravanjem uglavnom od onoga tiska koji je uzdržavan, odnosno bio pod utjecajem Pribičevićevih demokrata. Ostali liberalni tisak, koji je ranije s prilično simpatija gledao na razvoj reformnog pokreta i njegove zahtjeve («Hrvat«, «Obzor« i dr.), nije više imao razumijevanja za reformne svećenike. Razlog tome bio je isključivo politički. Nakon donošenja centralističkog Vidovdanskog ustava (28. VI 1921), pri čemu su Pribičević i Demokratska stranka igrali odlučnu ulogu, hrvatska liberalna buržoazija u većini se svrstala u opozicioni blok predvođen S. Radićem. U tom je kontekstu i reformni pokret, zbog stanovitih odnošaja i s centralnom, i s hrvatskom zemaljskom vladom i nekim njihovim visokim službenicima te podrške koju mu je pružao demokratski tisak, postao pogodan da se tretira kao svojevrsni eksponent antihrvatske politike.²⁰¹

¹⁹⁸ *Preporod*, II/1921, br. 4, 7.

¹⁹⁹ V. Novak, n. dj., 103, 179; Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 23; *Katolički List*, LXXIII/1922, br.1, 3.

²⁰⁰ »Odgovor na nadbiskupovo prokletstvo« (datirano u Zagrebu 23. III 1922) potpisali su u ime »hrvatsko-katoličkog svećenstva«: A. Donković, J. Lukečić i S. Vidušić (*Preporod*, III/1922, br. 3, 17—19; Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 24.)

²⁰¹ O političkoj strani reformnog pokreta njegovi bivši simpatizeri pišu: »Ovaj pokret podupiran je od prvog časa od demokrata i to naročito od onih, kojima nije stalo do hrvatstva ni do hrvatskog bogoslužja, prvo zato jer su Jugoslaveni a ne više Hrvati, a drugo zato jer su antiklerikalci, pa im je posve svejedno da li se uopće čita kakova misa (tj. misa na hrvatskom jeziku). Ti demokrati (Pribičevićevci) najjače podupiru taj pokret, jer misle da će tim pokretom oslabiti i Hrvatsvo i katolicizam, a tim ojačati indirekte pravoslavlje, protiv kojega nemaju ništa, ma da je pravoslavlje kud i samo 'klerikalnije' nego je katolicizam. Naravno ti demokrati i katolički antiklerikalci tvrde da smo svi mi Srbi i Hrvati jedan narod, ali da mi Hrvati imademo tuđu vjeru i Talijana za vjerskog poglavicu, a da je pravoslavna crkva skroz nacionalna 'srpska'. [...] Naročito su demokrati išli za tim da oslabe upliv katoličke crkve i njenu snagu, podupirući svaki pokret protiv katoličke crkve. [...] Zar ti reformisti ne vide za čim se ide? Zar ne vide da su samo orudje demokrata, koji hoće da i na taj način pospješe 'asimilaciju' Hrvata.

Mi smo zaista odlučni protivnici svakog ultramontanstva i klerikalizma [...]. No kad vidimo da se vjera upotrebljuje u političke svrhe i da se navaljuje na katolicizam, jer ga ispovijedaju Hrvati i Slovenci, onda mi [...] branimo [...] institucij(u) (tj. Katoličku crkvu). Dopuštamo, da ti reformni svećenici rade bona fide, no njihov je rad i logički i psihološki jedna zabluda. [...] Nesumnjivo će Hrvati odbiti ovaj politički pokret, koji pod krinkom nacionalnog hrvatstva, faktički slabi hrvatstvo. A onima koji to podupiru ili inspiriraju poručujemo, da je ovaj ref. pokret sasma loše sredstvo da se Hrvate prevede u pravoslavlje« (*Obzor*, LXII/1921, br. 355, 3).

Iako je služenje mise na hrvatskom jeziku značilo stanoviti oporavak i davanje novog pravca cijelom pokretu, on je ipak i u narednom razdoblju bio u krizi koja mu je sve više sužavala osnovicu za daljnje uspješno djelovanje.

Nakon ekskomunikacije (proglašena na Božić 1921. god.), nadbiskup Bauer je naredio da se u crkvama, u zagrebačkoj nadbiskupiji, pročita okružnica u kojoj se proglašava izopćenje trojice katoličkih svećenika (Donković, Vidušić i Luketić) i svih onih koji su ih podržavali. »Budući da su ti otpali svećenici raskolnici i otpadnici [...] to su i svi oni, koji svjesno uz njih pristaju, njihovo nastojanje podupiru, njihovoj misi prisustvuju, u njihovu se sljedbu upisuju, također iz Crkve katoličke izopćeni i prema tomu od sv. sakramenata i crkvenog pogreba isključeni.«²⁰²

Osim te osude cjelokupnog pokreta, Bauer kaže: »Hrvati katolici, zar ne vidite, kuda vodi taj pokret? Vodi do nove smutnje, do novog rascjepa, do nove borbe u hrvatskom narodu, pak je tako čitav taj pokret, makar nesvjesno, samo jedna karika u lancu raznih pothvata, koji idu za tim, da oslabe hrvatski narod u današnjim teškim danima našega narodnoga bića i života. Svaki pravi katolik i Hrvat trebao bi, da najodlučnije odbije ovu pošast, ovu narodnu nesreću [...]«²⁰³

Takav završetak okružnice bio je politička aluzija kojom se nastojao diskreditirati reformni pokret.²⁰⁴

U svoju obranu izopćeni su svećenici objavili »Odgovor na nadbiskupovo prokletstvo«.²⁰⁵ Nastojeći u njemu opravdati svoja načela, poručili su Baueru: »Ne mareći za prokletstva, mi ćemo poći dalje na svom putu, ne tražeći ništa osim pravednosti. A ne budete li dopustili, da naše pristaje ispovijedaju, pričješuju i pomazuju rimokatolički svećenici učinit će to hrvatsko-katolički i to hrvatskim jezikom.«²⁰⁶

Zagrebački se nadbiskup nije ograničio na primjenu crkvenih kazni. Samo jedan dan nakon što su mu trojica izopćenih svećenika uputila otvoreno pismo na njegovo prokletstvo, Bauer se pismom (datirano u Zagrebu 23. III 1922, br. 2932) obratio tadašnjem ministru vjera dru Ivanu Krstelju zahtijevajući od njega izjašnjenje o službenom stavu kraljevske vlade prema reformnom pokretu. Krstelj u svom odgovoru Baueru piše: »[...] Čast mi je uveriti Vašu Preuzvišenost, da nije apsolutno u skladu sa intencijama Kraljevske Vlade, da se od strane državnih vlasti bilo ma na koji način podupire agitacija protiv jedinstvene organizacije Katoličke crkve. Ako je dakle koji čin Hrv. Slav. Pokrajinske Uprave i izgledao možda, kao da vlast podupire reformni pokret katoličkoga svećenstva, što meni nije poznato, moglo se kod toga raditi samo o nesporazumku od strane organa, koji nisu pravo poznavali stanovište Kraljevske Vlade u tom pogledu, ili od strane zainteresovanih faktora, koji su tomu činu pridavali značenje, kojega on nema. [...]«²⁰⁷ Osim toga Baueru namijenje-

²⁰² *Katolički List*, LXXIII/1922, br. 13, 150.

²⁰³ Isto.

²⁰⁴ V. Novak, n. dj., 180.

²⁰⁵ *Preporod*, III/1922, br. 3, 17-19.

²⁰⁶ V. Novak, n. dj., 181; *Preporod*, III/1922, br. 3, 19.

²⁰⁷ *Starokatolik*, II/1926, br. 8, 2. Krsteljevo pismo Baueru datirano je u Beogradu 29. III 1922, V. K. 875.

nog razjašnjenja stava vlade prema reformnom pokretu, Krstelj je, da bi se ubuduće izbjegli svi mogući nesporazumi, poslao tadašnjem pokrajinskom namjesniku — Jurici Demetroviću (koji je nešto ranije i sam zatražio službeno mišljenje o tom pitanju) detaljne upute kako da se »držanje Hrv. Slav. Zemaljske Vlade spram reformnog pokreta katoličkoga sveštenstva udesi, da bude isključena mogućnost i najmanje opravdane sumnje, kao da državne vlasti taj pokret bilo ma u kojem pogledu podupiru«. ²⁰⁸

Krsteljev temeljito razložen stav u pogledu odnošaja države prema reformnom pokretu nije ostavljao ni minimalnu mogućnost dvoumljenja. Za državu je bilo mnogo značajnije imati dobre odnose s Katoličkom crkvom negoli potpomagati pokret dijela njenog svećenstva. Zabrana potvrde »Štatuta hrvatsko-katoličke župe« jasno je davala na znanje da državne vlasti smatraju reformni pokret nelegalnim.

Usprkos izričitoj ministrovj zabrani da se »Štatut« ne smije potvrditi od državnih organa, reformni su ga svećenici (u travnju 1922. god.) ipak objavili u svom glasilu. ²⁰⁹ Pri tom se, naravno, nigdje ne navodi da su državne vlasti odbile uzakoniti statut ovih »hrvatsko-katoličkih župa«.

Za taj, u osnovi, riskantan korak reformni su svećenici najvjerojatnije dobili mig od J. Demetrovića koji im je kad je god to bilo moguće izlazio u susret. Nastojanje da se ne stupi u otvoren i definitivni raskol s Katoličkom crkvom našlo je svoj izraz i u tom »Štatutu«. U t. 2. doslovno stoji: »U dogmatskom pogledu pridržavaju se sve vjerske istine katoličke crkve.« ²¹⁰

Objavljivanjem toga od države nepotvrđenog »Štatuta hrvatsko-katoličke župe« započela je konkretna akcija za osnivanje župa na temelju reformaških ideja i zahtjeva.

Oprilike istodobno održana je biskupska konferencija (Zagreb 24—29. IV 1922) na kojoj je, među ostalim pitanjima, bilo riječi i o reformnom pokretu. Okupljeni biskupi odlučili su da se posebnom »Predstavkom« obrate kralju Aleksandru, predsjedniku vlade i ministru vjera. ²¹¹ Iako je zagrebački nadbiskup, nešto ranije, primio od Krstelja uvjerenja da vladi nije u interesu podržavanje reformnog pokreta, biskupi su smatrali da je potrebno ponovo zatražiti od najviših državnih faktora da spriječe zemaljsku vladu u Hrvatskoj (prvenstveno se mislilo na J. Demetrovića koji se podjednako opirao i Bauerovim i Krsteljovim inicijativama za suzbijanje reformnog pokreta) u daljnjem podržavanju reformnog klera. ²¹²

²⁰⁸ Krsteljevo službeno tumačenje držanja vlade prema reformnom pokretu upućeno J. Demetroviću v. u prilog VII.

²⁰⁹ V. prilog VIII.

²¹⁰ *Preporod*, III/1922, br. 4, 29; *Život*, V/1923—1924, br. 4, 222.

²¹¹ »Predstavka jugosl. katoličkog episkopata o nepravdama protiv kat. Crkve u Jugoslaviji«, *Katolički List*, LXXIII/1922, br. 18, 210—212. »Predstavka« je datirana u Zagrebu 29. IV 1922, a za jugoslavenski katolički episkopat potpisali su je A. Bauer i dr. Jeronim Mileta, biskup šibenski.

²¹² »Od kat. Crkve otpali svećenici, koji dižu formalnu bunu u kat. Crkvi, uživali su u Hrvatskoj sasvim očitu potporu pokrajinske vlade. To se može shvatiti samo tako, da vlada nalazi svoj interes u tom pokretu, a to opet znači, da vlada očekuje

Demetrovićeva podrška reformnim svećenicima nije se manifestirala samo u toleriranju i podržavanju njihova rada, nego se on trudio da ministru Krstelju dokaže, pravno-političkim argumentima, kako su njegova shvaćanja u pogledu interpretacije člana 12. Vidovdanskog ustava te politika vlade prema reformnom pokretu dijela katoličkog klera u Hrvatskoj potpuno pogrešni. Takav je stav zastupao u pismu upućenom Krstelju 26. V 1922.²¹³ Osim Demetrovića, nekim Krsteljevim interpretacijama, i to prvenstveno onima koje su se odnosile na kršenje određenih paragrafa krivičnog zakonika, suprotstavilo se i državno Nadodvjetništvo u Zagrebu koje je tada predstavljalo nadležnu instituciju za tumačenje krivičnih djela i ogrešenja o državne zakone. Nadodvjetništvo je zauzelo gledište da postoji posvemašnja krivična neodgovornost reformnih svećenika s obzirom na njihovu akciju provođenja reformi u Katoličkoj crkvi.²¹⁴ Takvo Demetrovićevo držanje dovelo je samo do toga da mu se Krstelj opet službeno obratio. Od njega se, ponovo, izričito zatražilo da se u pitanju držanja zemaljske vlade u Hrvatskoj prema reformnom pokretu, ona potpuno treba potčiniti ranijoj ministarskoj odredbi od 29. III 1922²¹⁵ (v. prilog VII).

Iako Demetroviću nije preostalo ništa drugo nego da se pokori višoj instanci, to nije značilo da je reformni pokret time prestao djelovati.

Svjesni da državne vlasti ne žele legalizirati njihov pokret, reformni su svećenici počeli djelovati »per viam facti«, tj. onako kako im je to, u vezi sa zahtjevom potvrde »Statuta hrvatsko-katoličkih župa«, bio savjetovao M. Rojc.

U Zagrebu je, 20. VII 1922, održana skupština pristaša reformnog pokreta. Svrha je te skupštine bila da se uspostave »hrvatsko-katoličke župe« u Zagrebu. Kao prvi korak u tom pravcu osnovana je hrvatsko-katolička župa »Sv. Križ« te izabrano njezino prvo župno vijeće. Ivan K. Cerovski izabran je za prvog župnika.²¹⁶ Ta je župa bila uređena prema »Statutu hrvatsko-katoličke župe«. Nekoliko dana kasnije (23. VII), u zgradi »Kola« Cerovski je služio prvu misu na hrvatskom jeziku kao župnik hrvatsko-katoličke župe »Sv. Križ«.²¹⁷

Župno vijeće prve »hrvatsko-katoličke župe« u Zagrebu uputilo je (9. VIII 1922) Narodnoj skupštini Kraljevine SHS prešnu molbu (predstavku) da uzme u razmatranje osnutak župe »Sv. Križ«.²¹⁸ Legalizaciju

neke proibitke za sebe, ako se u kat. Crkvi podupiru smutnje, ako se ona oslabi. Rado priznajemo istinu, da smo od centralne vlade u Beogradu već ponovo primili protivna uvjerenja, dapače i protivne odredbe osobito u najnovije vrijeme. Ali do danas se ne opaža u praksi ništa od toga i ako dalje tako ostane, moramo doći do uvjerenja, da neke više vrijedi rovarenje desetak otpalih svećenika, bez ikakve religiozne ideje, nego li Crkva katolička. To pak ne može biti na istinitu korist države SHS« (Isto, 211).

²¹³ V. Novak, n. dj., 184.

²¹⁴ Isto.

²¹⁵ V. prilog IX.

²¹⁶ Iz prvih dana zagrebačke župe, *Grgur Ninski*, za god. 1934, 54. Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 25.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ V. prilog X.

župe, tj. njezino unošenje u broj priznatih vjeroispovijesti, zatražilo je na temelju čl. 12. Vidovdanskog ustava.²¹⁹

Na tu molbu, iako je još jednom ponovljena (26. II 1923), Narodna skupština nije odgovorila.²²⁰

Ponovni neuspjeh legalizacije reformnog pokreta, ovaj put organiziranog u jednoj župi, nije obeshrabrio njegove pristaše. Zagrebačka je župa djelovala bez nekih značajnijih poteškoća. Prema njezinom se uzoru krenulo u osnivanje novih župa — u Koprivnici²²¹ (8. X 1922), u Karlovcu (11. III 1923), nešto kasnije u Bjelovaru i dr.²²²

Djelovanje prve »hrvatsko-katoličke župe«, a pogotovo mogućnost daljnjeg širenja tih od katoličke crkvene organizacije neovisnih župa, ponukalo je nuncija Hermenegilda Pellegrinettija da stupi u neposredan kontakt s reformnim svećenicima radi traženja putova eventualnog izmirenja. Dr. Josip Lončarić poslužio je tom prilikom kao posrednik. Većina u Zagrebu okupljenih reformnih svećenika zaključila je da se pode nunciju te da se čuje što želi i predlaže. U svećeničku delegaciju izabrani su: I. K. Cerovski, N. Cerjak, A. Donković i S. Vidušić. U razgovoru koji je trajao dva sata Pellegrinetti, prema tvrdjenju reformnih svećenika, nije pokazao nimalo volje za popuštanjem ili obećavanjem mogućih reformi koje bi dovele do kompromisnog izgladenja spora. Nuncij je, navodno, ekskomuniciranim svećenicima obećao da će im sve biti oprosteno, ako se pokore crkvenim vlastima i odustanu od svojih zahtjeva. Prema očekivanju, razgovor je ostao bez rezultata, tj. svaka je strana ostala pri svom ranijem stajalištu.²²³

Budući da je nuncijev pokušaj pokušaj izmirenja s reformašima propao, a reformni se pokret širio (osnivanje koprivničke župe; misa na hrvatskom jeziku u Sisku) Bauer se ponovo odlučio na ekskomunikaciju. Ovaj je put tom kaznom udaren župnik župe »Sv. Križa« — I. K. Cerovski (25. XI 1922).

Uz tu novu ekskomunikaciju, po papinom nalogu potvrđene su i ranije ekskomunikacije izrečene reformnim svećenicima (Donković i Vidušić).²²⁴

Od 1. do 7. XII 1922. M. Kalogjeré bio je poslan od vodstva reformnog pokreta u Prag. Tu je imao proučiti odnošaje u »Jednoti« (udruženju češkog reformnog klera) i u češkoj Narodnoj crkvi te, po mogućnosti, udesiti što tjesniju vezu između hrvatskog i češkog katoličkog reformnog klera²²⁵ (v. bilješku br. 196). Tom Kalogjerinom misijom okončana su i sva značajnija zbivanja u i oko reformnog pokreta u 1922. godini.

Ta je godina (1922) za reformne svećenike i njihove pristaše predstavljala značajan pomak. Usprkos činjenici da je centralna vlada u Beogradu (I. Krstelj) na zahtjev A. Bauera (i ostalih katoličkih biskupa) odbija-

²¹⁹ Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 25.

²²⁰ V. Novak, n. dj., 190.

²²¹ Prvi reformni župnik bio je J. Luketić (Reformni pokret Hrvata-katolika..., 62).

²²² Isto.

²²³ V. Novak, n. dj., 190. *Preporod*, III/1922, br. 10, 85—86.

²²⁴ V. Novak, n. dj., 181—182; Reformni pokret Hrvata-katolika..., 62.

²²⁵ Reformni pokret Hrvata-katolika..., 62. U *Preporodu* od (12. XII 1922) objavljen je tekst M. Kalogjerá o »Crkveno-vjerskim prilikama u Čehoslovačkoj republici«.

la legalizaciju reformnog pokreta te prema tome i njegovih zahtjeva, došlo je do osnivanja prve »hrvatsko-katoličke župe« u Zagrebu. (To su reformaši mogli, uvelike, zahvaliti Zemaljskoj vladi za Hrvatsku i Slavoniju, odnosno kraljevskom namjesniku J. Demetroviću koji je, kao uostalom i njegova Demokratska stranka, s velikim simpatijama i spremnošću na konkretnu pomoć, pratio razvoj čitavog pokreta.) Činjenica osnutka »hrvatsko-katoličke župe«, neovisne o Katoličkoj crkvi, predstavljala je važan međaš s obzirom na provođenje organizacije reformnog pokreta. Time su reformni svećenici udarili temelje organizacije svoje buduće vjerske zajednice (HSC) do čijeg će zakonskog priznanja doći potkraj naredne godine (1923).

Prava kriza, u kojoj državne vlasti gotovo potpuno zatiru reformni pokret, nastupa upravo u godini osnutka HSC. Pred reformne se svećenike i njihove pristaše postavilo pitanje koje se moglo riješiti ili tako da se pokret potpuno likvidira, tj. odustane od svih zahtjeva u pogledu reforme Katoličke crkve, ili da se stavi na legalnu osnovu. Stoga je cijela 1923. godina predstavljala borbu reformaša sa crkvenim i državnim vlastima. S obzirom na to da se u proteklom razdoblju djelovanja reformnih svećenika (i njima naslonjenih laika) pokazalo da disciplinske mjere Katoličke crkve i odredbe ministra vjera I. Krstelja nisu bile dovoljne za potpuno zaustavljanje daljnjeg širenja pokreta, bilo je neophodno zatražiti novu asistenciju državnih organa.

Ljuba (Ljubomir) Jovanović, ministar vjera (u dvije vlade Nikole P. Pašića — 16. XII 1922. do 25. V 1923), prisustvovao je još u prosincu 1922. godine biskupskoj konferenciji u Zagrebu. Tom je prilikom dobio odgovarajuće informacije koje su mu imale prikazati pokret onako kako je to najvišim predstavnicima Katoličke crkve u Hrvatskoj najbolje odgovaralo. Na početku naredne godine (1923), na poziv nadbiskupa Bauera, Lj. Jovanović (navodno dobar prijatelj H. Pellegrinettija) prisustvovao je sjednicama jugoslavenskoga katoličkog episkopata.²²⁶ Biskupi predvođeni A. Bauerom uspjeli su uvjeriti ministra Jovanovića da je nužno zabraniti rad reformnih svećenika, odnosno »hrvatsko-katoličke reformne crkve« koja se već počela organizirati u župe (Zagreb, Koprivnica). Jovanovićev pristup tom problemu nije se u osnovi nimalo razlikovao od načina i argumentacije njegovih prethodnika u ministarstvu vjera i unutrašnjih poslova (Milorada Draškovića, Vojislava Marinkovića i I. Krstelja).²²⁷ Već 6. III 1923. Lj. Jovanović, u svojstvu ministra vjera, izdao je naredbu kojom se zabranjivao rad reformaške crkvene zajednice. Naredba je službeno saopćena od pokrajinske vlade u Hrvatskoj u »Narodnim Novinama« (31. III 1923).²²⁸ Ministrova zabrana javnog bogosluž-

²²⁶ V. Novak, n. dj., 187, 191; Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 26.

²²⁷ V. Novak, n. dj., 191.

²²⁸ *Katolički List*, LXXIV/1923, br. 41, 489.

»U posljednje se vrijeme dešava, da svećenici, pristaše t. zv. hrvatske reformne crkve, javno obavljaju bogoslužje, krste, vjenčaju i pokapaju na području ove pokrajinske uprave te ove funkcije unose u svoje matične knjige.

Tim se povodom prema naredenju ministarstva vjera od 6. o. mj. (tj. ožujka) V. K. br. 356 određuje ovo:

S obzirom na propis čl. 12. Ustava smatraju se usvojenima samo one vjere, koje su u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca već od prije dobile zakonsko priznanje. Samo

ja, prava sklapanja valjanih brakova te pokapanja preminulih vjernika imala je prvenstveno intenciju da se začeci nove crkvene organizacije, kao potpuno nelegalne sa stajališta i crkvenih i svjetovnih vlasti, potpuno unište.

Nekoliko dana nakon proglašenja te ministarske uredbe (8. IV 1923) u Karlovcu su pristaše reformne hrvatsko-katoličke crkve održali skupštinu u »Zorin-domu« te su tom prilikom prosvjedovali protiv progona svoje vjerske zajednice. Isti je dan u Zagrebu u dvorani »Kola« održan sastanak s istom svrhom. Na obje su te protestne skupštine prihvaćene rezolucije koje su bile upućene Ministarskom savjetu u Beogradu i Namjesništvu u Zagrebu. U njima se protestiralo protiv progona Hrvatske katoličke crkve (HKC) te se zahtijevalo da se uzme u pretres ponovljena predstava (26. II 1923) Narodnoj skupštini i da se priznaju »hrvatsko-katoličke župe« i organizacija HKC.²²⁹ U karlovačkoj rezoluciji, između ostalog, kaže se: »Izjavljujemo, da se nećemo pokoriti rimskoj crkvi, dokle god ona ne usvoji opravdane zahtjeve katoličkog reformnog pokreta.«²³⁰ Kao što se moglo očekivati, ministar vjera Jovanović nije se obazirao na te protestne rezolucije (župno vijeće »hrvatsko-katoličke župe Sv. Križa« dostavilo je 11. IV 1923. Ministarskom savjetu »Rezoluciju« prihvaćenu u Zagrebu).

pripadnici tih usvojenih vjera imaju pravo na javno ispovijedanje, dok pripadnici ostalih nepriznatih konfesija tog prava nemaju. Pripadnici ovakvih nepriznatih konfesija pripadaju prema propisima zakona od 17. januara 1906. pravno onoj priznatoj konfesiji, koje su bili pripadnici prije negoli su od nje otpali. *Ta načela i propisi zakona vrijede i za pripadnike hrvatske reformne crkve.* Prema tome imaju se i pripadnici te crkve u smislu § 14. i 19. zakona o vjeroispovjednim odnosima od 13. januara 1906. smatrati pravno i dalje pripadnicima rimokatoličke vjeroispovijesti, te ne mogu javno vršiti bogoslužje, već imaju pravo jedino na kućno bogoslužje, na ispovijedanje vjere u domu i porodici. Zato se imaju u pogledu sastajanja u svrhu bogoslužja na pristaše te crkve primjenjivati slična načela, kakova su naredbom bivše hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, odjela za unutarnje poslove od 12. studenoga 1895. br. 12.200 postavljena za postupak sa sektom nazarena i baptista, dočim za vjerokakonsku pripadnost i odgoj djece važne odnosne ustanove od 17. siječnja 1906. o vjeroispovjednim odnosima i provedbene naredbe od 15. travnja 1906. br. 6.889.

S obzirom na zakonske propise, koji postoje na ovdajšnjem području glede sklapanja ženidbe, nemože se pred reformaškim svećenikom uopće sklopiti valjani brak, a djeca rođena u ovakvom braku jesu nezakonita, te ih stizavaju sve posljedice, koje su propisane u općem građanskom zakoniku za nezakonitu djecu. To naravno vrijedi i za brakove samih reformaških svećenika, koji su također ništetni, a djeca potekla iz takvih brakova, jesu danas nezakonita.

Ni pokapanje mrtvaca uz asistenciju hrv. reformaškog svećenika nije dozvoljeno, jer bi to bio jedan čin javnoga vršenja bogoslužja, na koji pristaše reformnoga pokreta nemaju prava.

Reformaški svećenici ne mogu voditi matice krštenih, vjenčanih i umrlih s dokaznom moći. Za vođenje takvih matrica nadležni su jedino dužobrižnici i župski (parohijalni) uredi priznatih vjeroispovijesti. Lica, koja su po postojećim propisima obvezana na prijavu poroda i preminuća voditeljima matrica, imaju to svaki put prijaviti voditeljima matrica one zakonito priznate vjeroispovijesti, kojoj interesirane stranke prema postojećim zakonima pravno pripadaju» (Preporod, IV/1923, br. 7, 50—51; V. Novak, n. dj., 191—192).

²²⁹ V. Novak, n. dj., 193—194; Reformni pokret Hrvata-katolika..., 64.

²³⁰ Život, V/1923—1924, br. 4, 223.

Budući da su se cijeli pokret i sama organizacija HKC našli, nakon ministarske naredbe, izvan zakona, pokret je dospio u vrlo ozbiljnu situaciju.

Radi pronalaženja izlaza iz te teške situacije M. Kalogjera i S. Vidušić borave u Beogradu (19—27. IV 1923). Tu su vodili u više navrata razgovore s Lj. Jovanovićem.²³¹ Iako trenutno nisu dostupni nikakvi izvori koji bi sa sigurnošću mogli posvjedočiti o sadržaju i rezultatima tih razgovora, pada u oči da je već 15. V iste godine održan sastanak (»sabor«) vođa reformnog pokreta na kojem je donesena odluka da se ime HKC izmijeni u »Hrvatsko-katolička Prvodobna Crkva«.²³² Promjena imena, barem što se ticalo vjerske strane problema, nije za reforme svećenike predstavljala ništa bitno što bi ih, prema njihovom mišljenju, moglo eventualno odvojiti od Katoličke crkve (rimskog obreda).

Naime, s istog se sastanka poručilo:

»Hrvatsko-katolička (prvodobna) crkva stoji na stanovištu priznanja svih vjerskih istina katoličke Crkve. Od rimsko-katoličke crkve ne odvaja ju nikakova vjerska nauka. Jednako priznaje i zadržaje svećeničko uređenje crkve s biskupima i svećenicima. Razlikuje se pako u tomu, što se u nekim stvarima vraća kršćanskoj starini i što mjesto imena rimsko-katolička crkva uzima hrvatsko-katolička, kojim se naš narod ima ponositi.«²³³ Jovanovićeva zabrana HKC imala je i jedan pozitivan, iako neočekivan efekt, za reformne svećenike. Naime, broj vjernika, odnosno pristalica te vjerske zajednice porastao je za nekoliko stotina i u Zagrebu i po mjestima u provinciji.²³⁴ Posljedica brojčanog jačanja zabranjene HKC manifestirala se u odluci vodstva da u Zagrebu (u dvorani »Kola«) održi Prvi hrvatski katolički crkveni sabor (9. IX 1923). Na saboru su bili prisutni izaslanici zagrebačke, koprivničke i karlovačke »hrvatsko-katoličke župe« i iz nekih drugih mjesta (Bjelovara, Čakovca, Križevaca i Špišić-Bukovice). Ukupno je izaslanika-laika bilo četrdeset, a svećenika deset. Saboru je predsjedavao I. K. Cerovski, a prvi i drugi potpredsjednik bili su E. Laszowski i Matija Jakšić. Zapisnik su vodili S. Haberstock i Vilko Đurin.²³⁵ Kao prvi govornik na saboru je nastupio A. Donković. On je u svom govoru istakao da je misao-vodilja osnivanja Hrvatske katoličke crkve zapravo želja da se produži rad »starog glagoljaškog borca biskupa Grgura Ninskog iz vremena prije hiljadu godina«.²³⁶ Sabor je jednoglasno prihvatio »Ustav hrvatsko-katoličke crkve«, a to je ujedno značilo da se, nakon gotovo četiri mjeseca ponovo uzima staro ime, a zabacuje ono u koje je bila umetnuta riječ »prvodobna«.²³⁷ Nakon usvojenja »Ustava«, prihvaćena je rezolucija u kojoj su navedeni razlozi zbog ko-

²³¹ Reformni pokret Hrvata-katolika . . . , 64.

²³² *Život*, V/1923—1924, br. 4, 223. Reformni pokret nižeg katoličkog klera u Hrvatskoj često je mijenjao imena svoje vjerske zajednice — »Reformna crkva«, »Hrvatska narodna crkva«, »Hrvatska katolička crkva«, »Prvodobna katolička crkva u Hrvatskoj«, »Hrvatska starokatolička crkva« (*Katolički List*, LXXV/1924, br. 7, 74).

²³³ *Život*, V/1923—1924, br. 4, 223—224.

²³⁴ V. Novak, n. dj., 194.

²³⁵ *Preporod*, IV/1923, br. 15—16, 104—105.

²³⁶ V. Novak, n. dj., 194.

²³⁷ Ustav hrvatsko-katoličke crkve, *Preporod*, IV/1923, br. 15—16, 93—103.

jih su se pripadnici reformnog pokreta odlučili na osnivanje HKC.²³⁸ Nakon potpisa rezolucije izabrano je Vrhovno vijeće HKC u koje su bili izabrani: I. K. Cerovski, A. Donković, J. Luketić i S. Vidušić (svećenici) te M. Jakšić, A. Lajer i E. Laszowski (svjetovnjaci). Kao zamjenici članova-svjetovnjaka izabrani su Milan Neferović i dr Adolf Sajvert (Seiwerth). Zadatak Vrhovnog vijeća HKC bio je da privremeno vodi crkvene poslove do izbora i ustoličenja biskupa, provodi crkvenu organizaciju i priprema građu za naredni hrvatsko-katolički crkveni sabor. Samo Vrhovno vijeće konstituiralo se ovako: I. K. Cerovski, predsjednik; E. Laszowski, potpredsjednik; S. Vidušić, tajnik i J. Luketić, bilježnik.²³⁹

Na Prvom hrvatskom crkvenom saboru učinjen je zapravo potpun prekid s rimskim biskupom, tj. papom, i proglašena je autokefalija HKC. Katolička crkva u Hrvatskoj je taj sabor označila kao »sudbonosan za katolicizam reformaša i time za njihov opstanak« jer »oni se odrekavši Rima staviše u red nacional. crkvi. Pak kao što su sve nacionalne crkve izgubile svaku snagu [...] i priljubiše se direktivi državne sile, tako će se dogoditi i s našim reformašima [...].«²⁴⁰

Zaključci doneseni na tom crkvenom saboru nisu još, sami po sebi, značili da je HKC stekla zakonsko priznanje te da kao takva može nesmetano nastaviti svoj život i rad. Nekoliko dana poslije okončanja reformškog sabora Petrić piše: »[...] Moje je uvjerenje, da bez priznanja

²³⁸ »[...] Pošto nisu uspjele molbe, da se našem narodu povрати oteto pravo na živi narodni jezik u bogoslužju,

pošto su u hrvatskim i slovenskim krajevima, koji su potpali pod vlast Italije, sve više i sa strane rimske crkve zaoštrena borba proti našem narodu, da ga se odnarođi, pa su rastjerani naši biskupi, svećenici i redovnici, zabranjene svete mise na staroslavenskom jeziku i pučko pjevanje na hrvatskom i slovenskom jeziku, pa i na najveće blagdane, a nametnuti svećenici Talijani sve bahatije postupaju s našim narodom,

pošto rimska crkva ne pokazuje ni najmanje volje da vjernicima dade učelće u izboru dušobrižnika, nego to pravo još i skućuje, niti svećenstvu i vjernicima daje udjela u vođenju crkvene imovine, pa se ta uništava i upotrebljava u svrhe, za koje nije određena,

pošto rimska gospoda, premda su im dobro poznate žalosne posljedice svećeničkog celibata po cijelom katoličkom svijetu, ne miču ni prstom, da tom svećenstvu silom nametnuti nenaravni zakon ublaže,

pošto rimska crkva kroz vjekove zauzima neprijateljsko stanovište prema Hrvatima i Slavenima uopće,

(Prvi hrvatsko-katolički crkveni sabor) zaključuje:

da se osnuje hrvatsko-katolička crkva, koja će bez ikakove promjene i potpuno čistu čuvati i ispovijedati katoličku vjeru i sve vjerske istine koje su proglašene na sveopćim katoličkim crkvenim saborima, te će se i nadalje pokoravat njihovom auktoritetu, dok će u disciplinarnim stvarima provodati spasonosne promjene prema duhu Isusova evanđelja, crkvene predaje i prema potrebama svećenstva i vjernika,

da ta hrvatsko-katolička crkva ostane potpuno samostalna pod predstavništvom hrvatsko-katoličkog metropolite i hrvatsko-katoličkog crkvenog sabora.

Zastupnici hrvatsko-katoličkih župa i pristaša hrvatsko-katoličke ideje uviđaju svu važnost i težinu svoga zaključka, i donose ga svijesni da rade po glasu svoje savjesti na čast Boga, sucu živih i mrtvih, na korist svete katoličke vjere i na sreću hrvatskoga naroda, pa se obvezuju poštenom riječju, da će svima silama poraditi da se čim prije sav naš narod okupi u svojoj hrvatsko-katoličkoj, a slovenski u slovensko-katoličkoj crkvi. [...]« (Isto, 105); V. Novak, n. dj., 194—195).

²³⁹ *Preporod*, IV/1923, br. 15—16, 105.

²⁴⁰ *Katolički List*, LXXIV/1923, br. 40, 477, 479.

države naš će pokret samo životariti i zato cijeli rad treba na to koncentrirati i svaku političku kombinaciju u tu svrhu izrabiti.«²⁴¹

Petrićeve riječi dobile su svoje puno značenje za nepuna tri tjedna. Nije bilo teško predvidjeti da će HKC privući na sebe negativnu pažnju. Ministarstvo vjera svojom naredbom od 12. X 1923. naložilo je da se treba najodlučnije spriječiti i najstrože kazniti svaki rad HKC.²⁴² U praksi je to značilo da je HKC izvan zakona. Time je opstanak te vjerske zajednice bio doveden u pitanje, a sve što je učinjeno do tada dospjelo je na mrtvu točku. Koliko je situacija bila teška za HKC svjedoče pisma S. Vidušića upućena Petriću (17. X i 28. XI 1923): »Beogradska nas je vlada sasvim smlavila. Ni u privatnoj kući ne smijemo više vršiti bogoslužje, a vlasti su upućene, da nas imaju čim jače goniti i najstrože kazniti. I list nam je obustavljen. [...] Naša stvar sada ovdje slabo stoji.«²⁴³

Uvidjevši da su cijela akcija i sam pokret dospjeli u položaj koji nije obećavao bolju budućnost, M. Kalogjerá je odlučio da se stavi na čelo

²⁴¹ Korespondencija Petrić — Tomac, Rijeka 20. IX 1923, AH, Ostavština dra Tomca, kut. 2, fasc. 7.

²⁴² »Vlada u Beogradu preko Pokrajinske Uprave u Zagrebu nalaže, da se reformni pokret hrvatsko-katoličke crkve mora zaprečiti i ugušiti. Broj 45.037.

NAREDBA

Već više puta izdalo je Ministarstvo nalog, da se zapreči rad t. zv. hrvatsko-katoličke crkve. Unatoč tomu vrše prema novinskim vijestima svećenici pristaše reformnog pokreta na raznim mjestima ovdašnjega područja javno razne bogoslužne čine, obdržavaju javno t. zv. 'hrvatske sv. mise', osnivaju t. zv. 'hrv. katoličke župe', dapače je zasjedao i 'hrv. kat. crkveni sabor', sve to protiv odredaba državnoga našega ustava, usprkos zabrana postojećih državnih zakona te naredjenja ministarstva i ove pokrajinske uprave, a da pozvane upravne oblasti protiv prekršitelja ovih zabrana nisu propisno postupale.

Zato se prema naredjenju ministarstva vjera u Beogradu od 12. oktobra 1923. V.K. br. 2570. sve podređene oblasti ponovno upozoravaju na gore navedena naredjenja te pozivlju, da bez odlaganja i energično poduzmu sve potrebite mjere, da se t. zv. reformni pokret otpalih katoličkih svećenika u ovdašnjem području svede u granice, koje su mu određene državnim ustavom i postojećim zakonima. Prema samoj navedenoj naredbi ministarstva vjera, pristaše t. zv. reformnog katoličkog pokreta kao ustavno neusvojene i zakonito nepriznate konfesije ograničeni su po ustavu na isposijevanje vjere u domu i porodici, i na t. zv. kućno bogoslužje (exercitium privatum), a nisu nipošto ovlaštteni na javne sastanke u bogoslužne svrhe ni onda, ako bi se ti sastanci imali da drže u privatnim zgradama i ako bi bili ograničeni samo na 'pozvane', jer i privatni se sastanci smiju da obdržavaju samo u zakonom dopuštene svrhe, a skupno bogoslužje pristaša zakonito nepriznatih sekta nije po ustavu dozvoljeno.

Poziva se naslov, da o tome smjesta obavijesti sve podređene oblasti, te da ih pozove na strogo obdržavanje ove naredbe kao i na to, da protiv onih, koji se ogriječe o ova naredjenja, smjesta provede kazneni postupak.

Istodobno se glavari kr. županijskih i kr. kotarskih oblasti te kr. red. ravnateljstva i red. povjereništva pozivaju, da svaki pokušaj mimoilaženja ovih odredaba najoštrije spriječe i kazne, te se istodobno odgovornim čine za propuste učinjene po gornjim odredbama.

Zagreb, 30. X. 1923.

Pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju
(M. Kalogjerá, Hrvatska starokatolička Crkva, Zagreb 1924, 30—31; V. Novak, n. dj., 195—196).

²⁴³ N. Petrić, Uspomene iz reformnog pokreta, 50—51.

reformaša. Njegov je cilj bio uspješno okončanje borbe za legaliziranje HKC i time postići njeno spasenje od uništenja. Kalogjera je predložio da HKC prijede u starokatolicizam.²⁴⁴ Na istu ideju došao je, nakon svog boravka u Moravskoj, i S. Vidušić. (Istodobno je S. Zagorac predlagao da se prijede u metodističku vjersku zajednicu.)²⁴⁵ Poslije provedenih konzultacija s pojedinim vijećima »hrvatsko-katoličkih župa« odlučeno je da se poduzmu koraci za stupanje u kontakt sa službenim predstavnicima starokatoličke vjerske zajednice u Austriji.²⁴⁶

Izaslanici Vrhovnog vijeća HKC M. Kalogjera i S. Vidušić odlaze u Beč te tamo pregovaraju s upraviteljem biskupije Starokatoličke crkve Austrije, Adalbertom Schindelarom, i sa Sinodalnim vijećem iste crkve o osnivanju Hrvatske starokatoličke crkve (HSC) u Kraljevini SHS (28. XI 1923).²⁴⁷ Pregovori su uspješno privedeni kraju i već sutradan A. Schindelar daje napisмено »Izjavu« o priznavanju i potpunoj autonomiji HSC u Kraljevini SHS.²⁴⁸

O rezultatu svojih pregovora sa Starokatoličkom crkvom u Austriji Kalogjera je izvjestio Vrhovno vijeće HKC, odnosno sada već HSC. Ministarstvu vjera upućena je predstavka (7. XII 1923) u kojoj se zatražilo zakonsko odobrenje HSC.²⁴⁹ Schindelarovom »Izjavom« oficijelno i defi-

²⁴⁴ M. B.(arbarić), n. dj., 10. S. Zagorac, n. dj., 15. D. Tomac, Preteče organizacije..., 45.

²⁴⁵ S. Vidušić, Razdor u našoj crkvi i Marko Kalogjera, *Preporod*, VI/1925, br. 5 i 6, 2.

²⁴⁶ V. Novak, n. dj., 196; Starokatolička crkva u Jugoslaviji, 28.

²⁴⁷ J. Kolarić, n. dj., 165; Reformni pokret Hrvata-katolika..., 65—66.

²⁴⁸ *I Z J A V A.

Pošto je Vrhovno Vijeće Hrvatsko-katoličke crkve u Zagrebu, koje je bilo izabrano po postojećim župnim uredima, a zastupano je ovdje po ovjerenim izaslanicima, izjavilo, da gore spomenuta crkva uzimlje ime 'Hrvatska Starokatolička Crkva', (da se u svojem vjerovanju slaže s vjerskom naukom i crkvenim zasadama u Utrechtskoj Uniji sjedinjenih Starokatoličkih crkava) i da se uređuje prema sinodalnom i općinskom redu Starokatoličke crkve odobrenom po Ministarstvu za bogoslovlje i nastavu u Beču od 18. oktobra 1877. RGB. Nr. 99., (a isto tako da preuzima i starokatolički katekizam izdan u Warnsdorfu, koji je odobren po istom Ministarstvu), Sinodalno Vijeće Starokatoličke crkve u Austriji, kao vrhovna autonomna crkvena vlast u Beču, ne ustručava se ni najmanje ovim ovjereniti, da spomenuta crkvena organizacija sa svim svojim svećenicima, vjernicima kao i svim svojim župama pripada starokatoličkoj crkvi državno priznatoj ministarskom naredbom od 18. oktobra 1877. RGB. br. 99., i da uslijed toga postaje dionikom svih prava i povlastica, koje uživa Starokatolička crkva kao crkva državno priznata.

Ujedno se potvrđuje, da spomenuta crkvena organizacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca prema općim načelima Starokatoličke crkve kao narodna crkva posjeduje potpunu upravnu autonomiju i neovisnost.

Beč, 29. XI. 1923.

Sinodalno vijeće Starokatoličke crkve u Austriji
Adalbert Schindelar, v. r.
upravitelj biskupije i predsjednik
Sinodalnog vijeća.

(M. Kalogjera, n. dj., 31. M. B.(arbarić), n. dj., 10—11).

²⁴⁹ »Ministarstvu vera

Beograd.

Uslijed strogog provođenja naredbe Ministarstva Vera od 12. oktobra 1923. V.K. br. 2570., kojom se ima 'najoštrije spriječiti i kazniti' svaki rad Hrvatsko-katoličke

nitivno odvojeni su reformaši i od hrvatske i od rimske crkvene rimokatoličke vrhovne uprave. Odvajanje od Katoličke crkve, tj. prelazak u HSC, predstavljalo je izlaz iz nezavidne situacije u kojoj se našao reformni pokret. Ipak to nije odgovaralo svim njegovim pristalicama. Prema priznanju samih starokatolika, od svih svećenika koji su se na »Boljševičkoj sinodi« (10. II 1919) izjasnili za reformu Katoličke crkve samo su trojica prišla HSC.²⁵⁰

crkve i koja zapravo znači njezino potpuno uništenje, saopćilo je Vrhovno Vijeće Hrvatsko-katoličke crkve u Zagrebu preko župnih vijeća svima vjernicima, da ne namaju nadati ne samo zakonskom priznanju svoje crkvene organizacije, nego niti bilo kakvoj toleranciji iste u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Vjernici Hrvatsko-katoličke crkve odgovorili su putem svojih župnih vijeća, da sasvim i potpuno usvajaju ime, nauku i ustav Starokatoličke crkve i žele, da njihove crkvene općine sačinjavaju 'Hrvatsku Starokatoličku crkvu u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca'.

Na temelju te izjave stupilo je Vrhovno Vijeće u pregovore sa Starokatoličkom crkvom u Njemačkoj Austriji, pod koju jurisdikciju potpadaju starokatolici naše države. Predstavnici Starokatoličke crkve u Beču službeno su priznali dosadašnju Hrvatsko-katoličku crkvu sa svim njezinim vjernicima, svećenicima i župama, sastavnim dijelom Starokatoličke crkve pod imenom: 'Hrvatska Starokatolička crkva' priznavši ujedno istoj prema općim načelima Starokatoličke crkve crkvenu autonomiju.

Tu službenu izjavu prilažemo u uvjerovljenom prepisu i prevodu, a tako i Ustav Starokatoličke crkve u njemačkom izvorniku i hrvatskom prevodu.

Prema tomu ne postoji više dosadanja Hrvatska-katolička crkva u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, pošto njezini pristaše prelaze u Starokatoličku crkvu pod imenom 'Hrvatska Starokatolička crkva', koja usvaja nauku Starokatoličke crkve prema zakonski odobrenom warnsdorfskom katekizmu, a tako i njezin Ustav zakonski odobren za države bivše austrijske države.

Sve to ovim javljamo Ministarstvu vera, dotično po njemu Kraljevskoj Vladi u Beogradu, dok prepis dostavljamo Kraljevskom Povjereništvu za prosvjetu i vjere u Zagrebu, te ujedno primjećujemo, da je Starokatolička crkva bila zakonom priznata vjeroispovjest u bivšoj austrijskoj državi za sve zemlje zastupane na Carevinskom Vijeću, prema tomu i u onima našima pokrajinama, koje su prije ujedinjenja potpadale pod Austriju, dakle u Dalmaciji, Istri (Krk), Kranjskoj i Štajerskoj (Lavant) i to dekretom Ministarstva unutrašnjih djela, te Ministarstva bogoštovlja i nastave u Beču od 18. oktobra 1877., koji dekret također prilažemo. Ista je vjeroispovjest priznata i u našoj državi Ustavom od 28. juna 1921. Čl. XII., koji izričito usvaja sve one vjere, koje su u ma kom delu Kraljevine već dobile zakonsko priznanje pa prema tomu i Almanah Kraljevine SHS, izdanje 1921/2 II-2-51 i 55 navodi starokatoličku vjeroispovijest kao priznatu.

Što se tiče samoga stupanja u 'Starokatoličku crkvu' naši će vjernici ispuniti sve propise odnosnih interkonfesionalnih zakona, a ujedno će sve postojeće državne propise kao i one što ih određuje Ustav Starokatoličke crkve ispuniti sve naše organizacije, te isto priopćiti Ministarstvu vera.

Molimo gosp. Ministra Vera, da ovo uzme na znanje i naloži podređenim organima, da sa pristašama Hrv. Starokatoličke Crkve imaju postupati kao sa pripadnicima zakonom priznate vjeroispovijesti.

Potpuno smo uvjereni, da će gosp. Ministar Vera odbiti svaki pokušaj, došao on ma s koje strane, koji bi potlačivanjem Starokatoličke crkve značio gaženje državnog Ustava.

U Zagrebu, 7. prosinca 1923.

Župnici Hrvatske starokatoličke Crkve

(M. Kalogjera, n. dj., 31—33; V. Novak, n. dj., 197—198).

²⁵⁰ Starokatolik, VII/1931, br. 1, 8.

Ministarstvo vjera Kraljevine SHS donijelo je odluku (18. XII 1923) kojom se potvrđuju navodi predstavke od 7. XII 1923. i zakonski priznanje HSC.²⁵¹

Tim je aktom reformni pokret izborio svoje zakonsko priznanje, ali ne sasvim na osnovama s kojima se krenulo u akciju za reformu Katoličke crkve. Prijelaz u starokatoličku vjersku zajednicu, tj. osnutak HSC, značio je, među ostalim, odbacivanje nekih vjerskih dogmi na kojima se temeljilo (a i danas se temelji) jedinstvo Katoličke crkve na čelu s rimskim biskupom (papom).²⁵²

Katolički su kanonisti osporavali valjanost toga državnog akta. U svom su se osporavanju zakonskog priznavanja HSC pozivali na isti član Vidovdanskog ustava (čl. 12) kao i ministar vjera V. Janjić koji je tada bio na čelu toga ministarstva. U prvoj svojoj tvrdnji osobito su se pozivali na stav 3 toga člana.²⁵³

»[...] Da li je s ovim korakom 'hrvatska katolička crkva' zakonom priznata u našoj državi, da li je ona stekla legalnost. U citovanom stavku

²⁵¹ Dne 24. XII. 1923. donijele su beogradske *Službene Novine*, a dne 11. I. 1924. zagrebačke *Narodne Novine* ovo službeno objašnjenje:

»Ministarstvo vera

Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Katoličko odelenje. V. K. Br. 3. 389.

18. decembra 1923. god. Beograd.

Predmet: Zakonsko priznanje Starokatoličke Crkve.

Pokrajinskoj Upravi za Hrvatsku i Slavoniju

Odjeljenje za Prosvjetu i Vjere

u Zagrebu.

U povodu nastalog pitanja o zakonskom priznanju Starokatoličke Crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, izdao je gospodin Ministar Vera na osnovu člana 142. državnog Ustava danas pod gornjim brojem ovo objašnjenje:

Članom 12. Ustava usvojene su za čitavo područje Srba, Hrvata i Slovenaca sve one vjere, koje su u ma kom delu njezinu već dobile zakonsko priznanje. Starokatolička Crkva je na osnovu § 1. i 2. austrijskog Zakona od 20. maja 1874. god. o zakonskom priznanju verskih udruženja (Drž. Zak. L. broj 68) još Naredbom bivšeg Ces. Kralj. Ministra Bogoštoljva i Nastave u Beču od 18. oktobra 1877. (Drž. Zak. L. broj 99) zakonito priznata za čitavo tadanje područje Kraljevina i Zemalja zastupanih u Carevinskom Veću (za t. zv. austrijsku polu bivše Monarhije, Cislitaviju), od kojega je područja našoj Kraljevini pripala Dalmacija i Slovenačka.

Kad je dakle Starokatolička crkva u doba donošenja državnoga našeg Ustava bila zakonito priznata u jednom delu naše Kraljevine, usvojena je ona citovanim njegovim članom i za čitavo naše državno područje, pa se kao takova imade u svima našim oblastima priznavati sa svima onim pravima i povlasticama, što ih Državni Ustav i zemaljski Zakoni daju ustavno usvojenim i zakonito priznatim verama.

Što se Pokrajinskoj upravi dostavlja radi znanja i upravljanja i time se ujedno rešava tamošnji izvještaj od 6. decembra 1923. god. broj 51.250, koji se pod J. vraća radi dalje nadležnosti.

Po ovlašćenju Ministra Vera

Načelnik:

Lanović, v. r.

(*M. Kalogjera* n. dj., 33—34. Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj Crkvi, Zagreb 1940, 4).

²⁵² Za dodatnu informaciju o dogmatskim razlikama između rimokatoličke i starokatoličke crkvene zajednice vidi *J. Kolaric*, n. dj., 168—169.

²⁵³ Taj stav glasi: »Usvajaju se one vere, koje su u ma kom delu već dobile zakonsko priznanje. Druge vere mogu biti priznate samo zakonom [...]« (Ustav Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, Zagreb 1921, 6—7).

ustava (v. bilješku 253) jasno se veli, da se usvajaju samo one vjeroispovijesti, koje su u ma kom dijelu kraljevine već dobile zakonsko priznanje. Da neko dobije zakonsko priznanje, potrebno je na svaki način da egzistira. *Ustavotvorac mogao je imati pred očima samo one konfesije, koje su organizirane na našem teritoriju, koje imaju makar kakvu crkvenu organizaciju na našem zemljištu, koje dakle tu žive, a nije mogao imati pred očima crkvene organizacije, koje se nalaze izvan našega teritorija, koje na njemu nemaju ni jedne organizirane općine, koje prema tomu uopće ne postoje za ustavotvorca i ne mogu biti zakonom priznate. Svako drugo tumačenje dovelo bi do pravih apsurdâ.*²⁵⁴

Prema tome, stajalište je Katoličke crkve bilo da HSC nije mogla biti zakonski priznata vjerska zajednica u Kraljevini SHS. Glavni krivac da se to ipak dogodilo, prema mišljenju predstavnika katoličke crkvene hijerarhije u Hrvatskoj, bila je ne više Demokratska stranka, nego Narodna radikalna stranka.²⁵⁵ Prema tome je, dakle, za katoličku crkvu politički faktor bio presudan za legaliziranje nove vjerske organizacije.

Stekavši državno priznanje bivši su reformni svećenici, zajedno sa svojim pristašama, morali što prije provesti do kraja organizaciju svoje crkve. Prvi hrvatski starokatolički crkveni sabor sazvan je u Zagrebu (21—22. I 1924). Saboru je prisustvovalo dvanaest svećenika i šesnaest izaslanika starokatoličkih župa u Hrvatskoj. Izabrano je Sinodalno (saborsko) vijeće od četiri svećenika i pet svjetovnjaka. Za prvog biskupa HSC jednoglasno je izabran dotadašnji kanonik i župnik grada Splita don M. Kalogjerá.²⁵⁶ (Dan prije otpočinjanja Sinode Niko Kalogjerá je gradskom poglavarstvu u Splitu dostavio dopis o istupu M. Kalogjerá iz Katoličke crkve i prijelaz u HSC.)²⁵⁷

²⁵⁴ *Katolički List*, XXXIV/1923, br. 51, 613.

²⁵⁵ *Život*, V/1923—1924, br. 4, 225.

²⁵⁶ M. Kalogjerá rodio se 20. IX 1877. u Blatu na otoku Korčuli. Umro je 15. XII 1956. u Zagrebu. Svoje gimnazijsko školovanje započeo je 1887. u Dubrovniku a 1895. maturirao u Splitu. (U to je vrijeme — 1866—1888. god. — splitski biskup bio Marko Kalogjerá, stric budućeg istoimenog hrvatskog starokatoličkog biskupa.) Teologiju je studirao Zadru. Službu starijeg prefekta i ekonomu u Centralnom bogoslovnom Zavodu u Zadru nastupio je 4. X 1898. Na prijelazu 1899—1900. god. Kalogjerá je imenovan starijim prefekom i duhovnikom biskupskog sjemeništa u Splitu. (Tu je dužnost obavljao tri godine.) Tajnikom biskupske kancelarije u Splitu za biskupovanja Filipa Frana Nakića (1889—1910) imenovan je 12. IX 1902. Na toj je dužnosti ostao četiri godine. Za župnika župe Sv. Križa u Splitu (tada jedna od najvećih župa u Splitu i cijeloj Dalmaciji) postavljen je 1. XI 1906. Kao župnik proveo je četrnaest godina. Od godine 1911. pa do 1921. bio je vijećnik grada Splita. Kalogjerá je 1918. bio od dalmatinskih biskupa i austrijskog namjesnika u Dalmaciji — grofa Attemsa — predložen za splitskog biskupa. Do imenovanja ipak nije došlo radi političkih obzira i zbog navodnih spleta pripadnika Isusovačkog reda. Biskup Carić (1918—1921) imenovao ga je 20. I 1920. kanonikom bogoslovom stolnoga kaptola u Splitu i župnikom stolne crkve grada Splita (26. III 1920). Nakon što je M. Kalogjerá prešao u HSC, splitski je biskup Kvirin Klement Bonefačić, navodno, rekao Kalogjerinom bratu don Niki, da mu je bio spreman dati makarsku biskupiju ili trogirsku opatiju da nije apostazirao (*M. Barbarić*, n. d., 3—7; *D. Tomac*, *Sud rimokatoličke crkve o hrvatskom starokatoličkom biskupu Marku Kalogjera*, Zagreb 1926, 3; 25—26; *Znameniti i zaslužni Hrvati*, CXXV).

²⁵⁷ *S. Vidušić*, n. dj., 2. *Život*, V/1923—1924, br. 4, 227.

Kalogjerin izbor za starokatoličkog biskupa bio je službeno potvrđen od Ministarstva vjera u Beogradu²⁵⁸

Sam izbor nije bio dovoljan da se zadovolje svi potrebni uvjeti za legalno obavljanje biskupske vlasti. Još je bilo neophodno provesti posvećivanje za biskupa. Stoga Vidušić i Kalogjerá u veljači 1924. godine odlaze u razne evropske zemlje (Austriju, Švicarsku, Njemačku, Nizozemsku, odande u rusko područje te ponovo u Nizozemsku). Zahvaljujući navodnim Vidušićevim vezama u Švicarskoj, biskup Kalogjerá je svečano posvećen u Utrechtu (Nizozemska) od nadbiskupa Franje Kennincka i biskupa haarlemskog J. van Vlijmena u metropolitanskoj crkvi sv. Gertrude u prisutnosti osmorice svećenika (25. II 1924).²⁵⁹ Nekoliko dana kasnije M. Kalogjerá je poimence izopćen iz Katoličke crkve.²⁶⁰

Posredstvom Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju Ministarstvo vjera priopćilo je svim područnim vlastima da je HSC na zakonu osnovana vjerska zajednica.²⁶¹ Konačno je ukazom kralja Aleksandra don M. Kalogjerá postavljen za biskupa HSC.²⁶²

²⁵⁸ »Ministarstvo vera
Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca
V. Br. 1603,
Opšte odeljenje.

25. Januara 1924. g. Beograd

Predsjedništvu sinodalnog veća Hrvatske starokatoličke crkve

Zagreb.

Potvrđujući prijem predstavke Sinodalnoga Veća Hrvatske Starokatoličke Crkve od 23. Januara 1924. godine Br. 2/24., kojom su mi notificirane odluke donete na prvoj Sinodi te crkve održanoj 21. i 22. o. mj. u Zagrebu, izvještavam ujedno to Predsjedništvo, da sam saglasan sa pomenutim odlukom i da primam k znanju izvršenje izbora Sinodalnoga Veća i biskupa te Crkve.

Dr. Voj. Janjić.*

(M. Kalogjerá, n. dj., 34; Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj Crkvi, 5).

²⁵⁹ S. Vidušić, n. dj., 6—7; Reformni pokret Hrvata-katolika..., 67.

²⁶⁰ Reformni pokret Hrvata-katolika..., 67.

²⁶¹ »Pokrajinska Uprava za Hrvatsku i Slavoniju.
Br. 15.360.

Predmet: Hrvatska Starokatolička Crkva — zakonito priznanje, — organizacija i vjerski prelazi.

SLUŽBENO

Gospodin Ministar Vera donio je 4. ovoga mjeseca (travnja) pod br. V. M. 1081 slijedeće rješenje:

U povodu nastalih pitanja o zakonskom priznanju i organizaciji Hrvatske Starokatoličke Crkve, te o verskim prelazima u njezino članstvo, izdajem na osnovu člana 4. Uzakonjene Uredbe o privremenom Ustrojstvu Ministarstva Vera, ovo objašnjenje:

Kako sam već rješenjem od 18. decembra 1923. godine V. K. broj 3.389 imao prilike objasniti, Starokatolička Crkva spada u red kod nas ustavno usvojenih vera. A kod ustavnog je usvajanja i zakonskog priznanja vjeroispovesti odlučno pitanje nauke, bogoslužja i unutrašnjeg ustrojstva konfesijske organizacije, dočim što se tiče naziva njezina dosta je, da ovaj ne sadrži ništa, što bi bilo protivno zakonu ili moralno zasorno. Zato nema zapreke, da si usvojene i zakonito priznate konfesije unutar ovih općenitih granica po volji odabiru nazive, u koliko se dakako pri tome ne ogrešuju o pravo ime spram koje od postojećih vera u Državi. Naročito pak nema zapreke, da si pojedine konfesije, kojima nauka dopušta nacionalnu organizaciju, u naslove uzimlju narodna imena.

Tim razlozima vođen, ja sam rješenjem od 25. januara 1924. godine V. broj 1.603 primio na znanje i saglasio se zaključcima prve sinode 'Hrvatske Starokatoličke Crkve' održane u Zagrebu dne 21. i 22. januara ove godine, koja je:

Nakon izdavanja tih službenih dokumenata HSC je ostvarila svoje potpuno ozakonjenje i državno priznanje. Od tog trenutka život te vjerske zajednice krenuo je vlastitim putem — putem koji je obilovao nesuglasicama i sporovima koji su često ugrožavali njezinu stabilnost i egzistenciju.

ZAKLJUČAK

Reformni pokret u Hrvatskoj otkrio je postojanje nezadovoljstva dijela nižega katoličkog klera svojim položajem u crkvenoj organizaciji. U gotovo pet godina svoga trajanja pokret je prošao nekoliko faza razvoja — od »Boljševičke sinode« (1919. god.), preko osnivanja HKC do definitivnog prekida svih veza (disciplinarnih i dogmatskih) s Katoličkom crkvom, odnosno osnivanja HSC (1923/24. god.).

Nagovještaji budućega reformnog pokreta (a i drugih svećeničkih struja — Tomac, Milošević i dr.) u Katoličkoj crkvi počeli su se nazirati u godinama neposredno prije izbijanja prvoga svjetskog rata. Na tajnim svećeničkim sastancima (Menziger, Korytnik, Zagorac, Haberstock i dr.) raspravljalo se o aktualnim crkvenim problemima (prvenstveno disciplinarnim i socijalnim) i njihovom rješenju. Ti sastanci prestaju nakon izbi-

a) izabrala Sinodalno Veće sastavljeno iz ovih članova: Ivan K. Cerovski, svećenik u Zagrebu, Mate Jaklič, industrijalac u Karlovcu, Aleksandar Lajer, nadavjetnik u Zagrebu, Josip Luketić, svećenik u Zagrebu, dr. Adolf Sajfert (Seiwert), univerzitetski profesor u Zagrebu, dr. Alfons Semper, ljekar u Zagrebu, dr. Zvonimir Vargović, sudija u Koprivnici i dr. Stjepan Vidušić, svećenik u Zagrebu;

b) izabrala Biskupa, Marka Kalogjera, bivšeg kanonika Stolnog Kaptola u Splitu;

c) potvrdila opstojanost triju svojih župa: Zagreb, Karlovac i Koprivnica — narodne izbore njihovih župnika i to: Ivana K. Cerovskoga za Zagreb, dra Stjepana Vidušića za Karlovac i Josipa Luketića za Koprivnicu;

d) uoblastila Sinodalno Veće, da uredi odnose između Hrvatske Starokatoličke Crkve i državne vlasti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Međutim, ustavnim usvajanjem Starokatoličke Crkve i nadležnim odobrenjem njezine organizacije u našoj Kraljevini pod nazivom 'Hrvatske Starokatoličke Crkve' nisu ni u kojem pogledu iznevjereni postojeći međuverški zakoni, kojima je u pojedinim oblastima uređeno istupanje iz vere i verski prelaz.

O tom se sve područne oblasti obavješćuju putem 'Narodnih Novina' mjesto svake posebne intimacije.

U Zagrebu, dne 29. travnja 1924.

Pokrajinski Namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju
Čimić, v. r. e.

(*M. Kalogjera*, n. dj., 34—35; *Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj Crkvi*, 5—7).

²⁸⁸ »Njegovo Veličanstvo Aleksandar I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca,

na predlog moj izvoleo je, Ukazom Svojim od 10. juna 1924. god., rešiti, da se za Biskupa Hrvatske Starokatoličke Crkve postavi *Marko Kalogjera*, sa godišnjom platom od deset hiljada Dinara.

Ministar Vera
D. Voj. Janjić

Ka V. K. Broj 2.287/1924. 21. juna 1924. god.

U Beogradu

Stavio pečat

V. D. Arhivara Živ. Radosavljević

(*M. Kalogjera*, n. dj., 36; *Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj Crkvi*, 7).

janja ratnog sukoba. Jedan od razloga za pasivizaciju nezadovoljnog svećenstva treba tražiti i u strahu od mogućeg upućivanja na front.

Na početku 1917. godine izlaze na vidjelo sve jasniji znaci da je niži kler nezadovoljan tadašnjim disciplinarnim uredbama u Katoličkoj crkvi te svojim ekonomskim i društvenim položajem.

Prvi je u javnosti istupio N. Petrić (*Rane u katoličkoj Crkvi*). Prema njegovom su shvaćanju postojale tri »rane« u tadašnjoj katoličkoj crkvenoj organizaciji (farizeizam ili formalizam, klerikalizam i celibat). Petrićeva razmišljanja pobudila su relativno velik interes ne samo u svećeničkim redovima, nego i u laičkoj javnosti u Hrvatskoj. Ipak, njegovo nastojanje da se pokrene javna rasprava o neophodnim reformama u Katoličkoj crkvi nije urodilo plodom, a on sam, lišen bilo kakve stvarne podrške (s izuzetkom M. Kalogjera), bio je prisiljen (nakon provođenja kanonskog procesa) napustiti svećenički stalež. Iako su katoličke crkvene vlasti oštro obračunale s Petrićem, njegova je brošura naišla na plodno tlo u mlađem svećenstvu (potajno čitanje *Rana*).

Pojava autora *Rana* nije bio usamljen slučaj. Otprilike u isto vrijeme otpočela je akcija svećenstva bakarskog kotara (senjsko-modruška biskupija) predvođena A. Račkim. Na »Svetokuzmanskoj sinodi« (27. IV 1917) usvojena je spomenica u kojoj je posebno naglašena teška materijalna situacija nižega klera, ali je isto tako postavljen i jasan zahtjev za demokratizacijom unutrašnjih odnosa u Katoličkoj crkvi. Sudbina spomenice i njezinih autora bila je zapečaćena brzom akcijom biskupa J. Marušića. Budući da obje te akcije nisu bile plod zajedničkog dogovora pripadnika nižeg katoličkog klera, nije bilo realno očekivati da će biti uspješno okončane. Upravo je u svećeničkoj nepovezanosti bio jedan od glavnih razloga da su crkvene vlasti relativno lako suzbile započete akcije i ujedno zapriječile mogućnost njihovog daljnjeg širenja u drugim biskupijama u Hrvatskoj.

Nakon ta dva neugodna iskustva, ponovo je zavládala šutnja u svećeničkim redovima.

U ljeto 1918. godine trojica se svećenika (Vilović, Žganec i Tomac) odlučuju na akciju propagiranja ideja reforme Katoličke crkve pomoću tiska (»Hrvatska/Jugoslavenska Njiva«). Središnje mjesto u njihovoj inicijativi zauzimalo je pitanje svećeničkog celibata.

Propast Austro-Ugarske Monarhije bila je povoljna okolnost za reformno orijentirane svećenike i pokušaj realizacije njihovih ideja. Naime, očekivalo se da u novoj državi (Kraljevini SHS) Katolička crkva neće biti privilegirana vjerska zajednica kojoj će državni organi stajati na raspolaganju ako se ukaže potreba za suzbijanje mogućeg, crkvenim vlastima nepoćudnoga svećeničkog pokreta. Ipak, to se očekivanje u nešto kasnijem razvoju događaja pokazalo kao samo djelomično i privremeno opravdano (suprotnost između središnje državne vlasti — Ministarstva vjera i Zemaljske vlade u Hrvatskoj u odnosu prema reformnom pokretu).

Iako je svećenički pokret za reformu Katoličke crkve trebalo da bude prvenstveno staleške naravi, pa prema tome i potpuno nevezan za političke stranke i njihove interese, ipak nije bilo tako. Već na samom početku organiziranja reformnog pokreta (kraj 1918. god.) došlo je do sa-

stanka nekih nezadovoljnih svećenika (Korytnik, Donković) i političara iz HRSS (Radić, Maček, Predavec). Angažiranje jedne političke stranke, koja će uskoro postati dominantan politički faktor u Hrvatskoj, trebalo je olakšati borbu za provođenje reformi. Ipak, kasnije se pokazalo da uplitanje političkih stranaka (osim HP(R)SS bilo je tu i Pribičevićevo krilo Demokratske stranke) nije uvijek išlo u prilog reformnim svećenicima. Štoviše, angažman neke političke stranke (ili ličnosti) u korist reformnih nastojanja nezadovoljnih svećenika često se koristio od njihovih protivnika (HKS, HPS) u suzbijanju i kompromitiranju samog pokreta i njegovih zahtjeva.

U razdoblju od 1917. do kraja 1918. godine dani su nagovještaji te položeni temelji za početak organiziranja reformnog pokreta dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj. Zainteresirano svećenstvo očekivalo je da će provođenjem reformi u Katoličkoj crkvi izmijeniti svoj, prvenstveno materijalni, a time i društveni status.

Prvi korak prema ostvarenju reformnih zahtjeva predstavljao je zagrebački sastanak (glavnu su riječ vodili Korytnik, Cenkić, Menziger, Haberstock i Horvat) nazvan od protivnika — »Boljševička sinoda« (10. II 1919). Cilj je sastanka bio da se od crkvenih vlasti zatraži »sanacija socijalnih nepravdi«. Svi svećenički zahtjevi (rezolucije) bili su objavljeni, nešto kasnije, u brošuri *Savremene želje katoličkog nižeg klera države SHS*. Ta je brošura, tj. u njoj objavljene rezolucije, predstavljala smjernicu za daljnji rad pokreta. Njome su reformni svećenici željeli pokazati do kojih se granica namjeravaju upuštati u borbu za provođenje reformi. U tom trenutku gotovo su svi pristaše pokreta bili čvrsto uvjereni da se borba mora voditi u okviru Katoličke crkve te se prema tome nije ozbiljno pomišljalo na kidanje veza (prvenstveno dogmatskih) sa Sv. stolicom i stvaranje neke nove samostalne crkvene organizacije. Ipak, sam ton pisanja i odlučnost da se ustraje u svojim zahtjevima neovisno od držanja crkvenih vlasti, davali su naslutiti mogućnost budućeg raskola. Katolička crkva odbila je reformaške zahtjeve.

Shvativši da bi se niži kler mogao organizirati na staleškoj osnovi i tako izmaknuti vlasti biskupa, službeni su crkveni krugovi pokrenuli akciju za osnivanje tzv. »Svećeničke zajednice«. Svrha je te staleške organizacije (pod kontrolom biskupa) bila da paralizira rad reformnog svećenstva. Ipak, ta službena protumjera nije postigla očekivane rezultate.

Izlazak časopisa »Reforma/Nova Reforma« (odluka sastanka u Dugom selu 20. V 1919) predstavljao je izraz želje da se pomoću vlastitog glasila propagira reformni pokret.

U svojoj borbi protiv reformnog pokreta jugoslavenski katolički episkopat oslanjao se na mišljenje i stav Sv. stolice koja se već nešto prije izjasnila protiv sličnog pokreta čehoslovačkog svećenstva (»Jednota«).

Osim reformnog (»žutog«) pokreta kao najjače struje katoličkih svećenika, istodobno su se javile i neke druge skupine i pojedinci sa svojim idejama o reformi Katoličke crkve. Osim dalmatinskog katoličkog i pravoslavnog svećenstva, koje je u Otišću održalo sastanak (bez nekoga vidnog rezultata), iz priobalnih su krajeva potekle još i akcije B. Miloševića i pokušaj o. Tomca.

Pokret B. Miloševića i drugova oko osnivanja »narodne crkve« bio je kratkog daha. S obzirom na prilično konfuzne ideje koje je zastupao sam vođa pokreta to se moglo i očekivati. Iako je u nekoliko navrata došlo do određenih direktnih ili indirektnih kontakata između tzv. »lijeve« (Miloševićeve) i »desne« (Tomčeve) struje reformnog pokreta (u širem smislu), svećenici koji su se okupljali oko »Reforme/Nove Reforme« i kasnije »Preporoda« smatrali su nužnim da se više puta ograde od »narodne crkve« (naglašujući svoj katolicizam), ocjenjujući da im ta akcija više škodi nego što može donijeti koristi.

Tomčev pokušaj, uglavnom individualna akcija, provođenja reforme odvijao se u više smjerova. S jedne je strane pokušao reformirati odnose u Katoličkoj crkvi »per viam facti«, a s druge, uz pomoć organiziranoga katoličkog pokreta u Hrvatskoj (prvenstveno HKS). Konačno je, naravno bezuspješno, nastojao za svoje ideje pridobiti i samog papu Benedikta XV.

Nastojanje da se HKS uključi u reformni pokret nije uspjelo prvenstveno zahvaljujući P. Rogulji (jedan od glavnih vođa hrvatskoga katoličkog pokreta) i njegovoj protuakciji. Seniorat je i inače imao značajan udio u suzbijanju reformnog pokreta u Hrvatskoj. Iako nije uspio u svojim nastojanjima, Tomac se nije pokolebavao te se 1920. godine pridružio reformnim svećenicima u Koprivnici.

Protuakcija crkvenih vlasti u Hrvatskoj nije ostala bez rezultata. Brojni svećenici skloni reformi (ali ne i napuštanju Katoličke crkve) nisu izdržali pritisak kojem su bili izloženi te su se uskoro (kraj 1919/početak 1920) pokorili crkvenim vlastima. Jedan od razloga za odustajanje od daljnje borbe bio je i strah od moguće primjene disciplinskih kazni koje su sa sobom povlačile i materijalne gubitke. Svećenike koji su tako razmišljali predvodio je J. Cenkić. Osim te većine, postojala je već tada skupina onih (u tom trenutku malobrojnih te stoga nedovoljno snažnih da preuzmu vodstvo pokreta u svoje ruke) koji su bili za radikalizaciju cijele akcije i to u pravcu stvaranja neovisne vjerske zajednice. Nosilac takvih težnji bio je N. Petrić (»Reformator«) koji je usprkos tome materijalno potpomagao svećenike koji su se zalagali za provođenje reforme Katoličke crkve u njoj samoj, a ne izvan nje.

Zbivanja u 1919. godini pokazala su da se većina svećenika, u svojoj borbi za provođenje reformi, kretala u okvirima Katoličke crkve, tj. ni jedan njihov čin nije potaknuo crkvene vlasti (prvenstveno nadbiskupa Bauera) da posegnu za najtežom crkvenom kaznom — ekskomunikacijom.

Godine 1920. reformni pokret prelazi u Koprivnicu, a na njegovo čelo dolazi S. Zagorac koji ujedno predvodi »Udruženje hrvatskog katoličkog klera«. To je udruženje trebalo da predstavlja početak organiziranja katoličkog svećenstva za cijelu državu. Na koprivničkom je sastanku (5. II 1920) bilo odlučeno da se ne kidaju veze s Katoličkom crkvom nego da se nadbiskupu Baueru uputi spomenica (od osam točaka) u kojoj će biti detaljno obrazloženi svi zahtjevi reformnog svećenstva. Zagorac je u audijenciji kod Bauera, prije nego što je Bauer otputovao u Rim (veljača 1920), rastumačio sadržaj spomenice s nakanom da se nadbiskup za nju zauzme kod kompetentnih vatikanskih krugova.

Ujedno je zatražio da »Udruženje hrv. kat. klera« bude legalizirano. Nakon povratka iz Rima, zagrebački je nadbiskup koprivničkom župniku izjavio da Benedikt XV osuđuje reformni pokret u Hrvatskoj jednako kao što je to učinio sa češkim pokretom za reformu (dva pisma za praškog nadbiskupa Kordača). Ponukani tom izjavom reformaši su spomenicu (s osamdeset i tri svećenička potpisa) tiskali u »Preporodu«. Iako se ta spomenica u svojim zahtjevima oslanjala na rezolucije objavljene u *Savremenim željama* ona je, prema intenciji sastavljača, imala osloboditi reformni pokret njegovih ranijih pogrešaka u »metodi i taktici« te ga definitivno staviti na »legalnu bazu«. Spomenica je, dakle, predstavljala prekretnicu u razvoju reformnog pokreta s obzirom na to da se nakon njezina objavljivanja zapravo napustio pravac koji je bio zacrtan u *Savremenim željama*.

Biskupske konferencije održane na sredini travnja 1920. osudile su, na temelju ranije objavljenih papirnih pisama nadbiskupu Kordaču, hrvatske reformaše i njihove zahtjeve. (Na toj je konferenciji bio prisutan i nuncij F. Cherubini.) Osuda je pridonijela da mnogi svećenici povuku svoje potpise sa spomenice i odustanu od svojih zahtjeva uviđajući da nema nade za ostvarenje njihova cilja u legalnoj borbi.

Usprkos toj osudi, dio liberalno orijentirane hrvatske inteligencije (uglavnom iz Koprivnice) osnovao je »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka« (13. V 1920). Cilj je udruženja bio podupiranje borbe nižeg svećentva za reformu Katoličke crkve. Konkretizacija borbe imala se manifestirati u pretvaranju koprivničke župe u prvu katoličku župu organiziranu prema načelima reformnog pokreta. Ta je akcija imala podršku u relativno malobrojnoj koprivničkoj inteligenciji. Pretežna seljačka populacija nije prihvatila tu akciju. Odsutnost seljačkog faktora bila je uvjetovana utjecajem HRSS-a (konkretno držanjem Lj. Kežmana). Politički interes te stranke bio je uvijek iznad interesa reformnih svećenika, a to za sam pokret nije moglo značiti ništa dobro. Kada je, nešto kasnije, razvoj događaja doveo do toga da su državne vlasti (podban F. Potočnjak) bile, na temelju zakonskih propisa, dužne ukloniti Zagorca sa župe, vidjelo se da je bila iluzorna ideja o pretvaranju rimokatoličke (latinske) župe u »hrvatsko-katoličku«.

Uključivanje D. Tomca u reformni pokret (kolovoz 1920) spasilo je pokret od daljnjeg osipanja, ali je predstavljalo i novu orijentaciju. Zbog odustajanja brojnih svećenika od zahtjeva za reformom, napušten je rad za njihovo pridobivanje te se započelo s organiziranjem naroda. Ta je orijentacija imala određene uspjehe.

Potkraj listopada 1920. godine osnovan je »Središnji odbor za reformu katoličke crkve u Jugoslaviji« (E. Laszowski, predsjednik i D. Tomac, tajnik). Njegova puna aktivnost dolazi do izražaja u prvim mjesecima naredne godine (1921). Mada je protiv vođa pokreta primijenjena kazna suspenzije (time su crkvene vlasti dale definitivno do znanja da pokret i njegove nosioce ne smatraju legalnima), oni su još uvijek nastojali da ne dođe do odvajanja od Katoličke crkve, odnosno Sv. stolice.

Na početku 1921. godine vodstvo pokreta ponovo se vraća u Zagreb i otada više ne mijenja središte svoga djelovanja.

Konačni rezultat zbivanja od početka 1919. do kraja 1920. godine nije bio povoljan za reformni pokret. Nakon kulminacije, pokret je zapao u krizu koja ga je sve više slabila. Mnogi pristaše iz laičkih redova odustali su od daljnjeg pomaganja reformnih svećenika, zauzimajući stajalište da je pokret uglavnom staleško-svećenički te prema tome nezanimljiv za širi krug ljudi.

Na opće iznenađenje, a pogotovo katoličkih krugova, reformni su svećenici u Zagrebu našli utočište u prostorijama BHZ (E. Laszowski).

Prvi značajan korak učinjen je prihvaćanjem »Pravila o osnivanju hrvatskih katoličkih župa«. Ta »Pravila«, suprotno očekivanju reformaša, nadležni državni organi nisu odobrili. Razlog tome bio je stav odgovornih državnih faktora da nije uputno podržavati jedan slab pokret nasuprot dobro organiziranoj međunarodnoj organizaciji Katoličke crkve.

Svaka aktivnost pokreta zamrla je sve do pred kraj 1921. godine kada je, tajni pristaša, M. Kalogjera dao nove poticaje (u sklopu toga je i njegova akcija u Beogradu).

Od izuzetne je važnosti za cijeli pokret bilo služenje prve mise na hrvatskom jeziku u Zagrebu (8. XII 1921). Ta je misa bila povod za diferencijaciju liberalnog tiska u Hrvatskoj u odnosu na reformni pokret. Dok su stranačka glasila demokrata i dalje podržavala taj svećenički pokret, prijašnji simpatizeri (»Obzor«, »Hrvat«) pokret više nisu gledali sa simpatijama, štoviše, počeli su ga smatrati štetnim i to prvenstveno s nacionalnog aspekta. Uzrok tome držanju treba tražiti isključivo u političkim razlozima (Vidovdanski ustav; osnivanje opozicionog Hrvatskog bloka). Takvo raspoloženje javnosti olakšalo je A. Baueru da posegne za ekskomunikacijom (Vidušić, Doković, Luketić). Budući da crkvena kazna, sama po sebi, ne bi bila dovoljno efikasna, zatražena je intervencija Ministarstva vjera (I. Krstelj). S obzirom na to da centralna vlada nije bila zainteresirana za zahtjeve reformnog svećenstva, energično je zahtijevala od pokrajinskih vlasti u Hrvatskoj (J. Demetrović) da se prestane s bilo kakvim pomaganjem toga pokreta. Za ministra vjera (a time i vladu) reformni je pokret bio nelegalan te nije bilo uputno da se zbog njega dopije u sukob s jednom javnopravnom institucijom kao što je bila Katolička crkva u Kraljevini SHS. Budući da su neke vodeće ličnosti Demokratske stranke u Hrvatskoj bili članovi masonskih loža ili barem u vezi s njima, službeni predstavnici Katoličke crkve napadali su reformni pokret kao masonsku zamisao namijenjenu potkopavanju osnova katolicizma i u krajnjoj liniji rušenju kršćanske vjere. Neovisno o tome koliko su pomoć reformni svećenici uživali od jugoslavenskih masona, a njihovim posredovanjem eventualno i kod centralne vlade u Beogradu i kod pokrajinske u Zagrebu, oni nisu bez velikih poteškoća (pa čak i progona od organa državne vlasti) uspijevali ostvariti svoje zamisli.

Cijela 1922. godina prošla je u nastojanjima da se reformni pokret ozakonji. Nasuprot toj tendenciji, naredbe ministara vjera nastojale su, na temelju tadašnjih zakona, suzbiti taj pokret.

Osnivanje prve »hrvatsko-katoličke župe« u Zagrebu (Sv. Križ) predstavljalo je važan korak — udareni su temelji HSC. Premda ta župa nije bila zakonski priznata, ona nije imala nekih većih problema u svome radu.

To se prvenstveno moglo pripisati u zaslugu držanju Demokratske stranke u Hrvatskoj i osobno J. Demetroviću.

Godina 1923. dovela je reformaše u najdublju krizu. Mjere ministra vjere (Lj. Jovanović) gotovo su potpuno uništile reformni pokret.

Osnivanjem HKC nije se moglo zaustaviti produbljivanje krize, ali je to bio odlučni korak u pravcu definitivnog prekida svih veza reformnih svećenika s Katoličkom crkvom (Prvi hrvatski katolički sabor i proglašenje autokefalnosti).

Situacija je bila takva da se jedini izlaz vidio u prijelazu na starokatoličku vjeroispovijest. Provedbu te ideje, koju je S. Menziger zastupao još od 1919. godine, preuzeo je na sebe M. Kalogjerá, koji je postao i prvi biskup HSC.

Razvoj reformnog pokreta nižega katoličkog klera u Hrvatskoj (od preteča, preko »Boljševičke sinode« i koprivničke spomenice do osnivanja HKC i prijelaza na starokatolicizam) pokazuje da reformske ideje, čak i onda kad su se odnosile na disciplinarna pitanja, nisu imale izgleda da budu provedene u život. Katolička crkvena organizacija pokazala se dovoljno snažnom da suzbije reformni pokret u svojim redovima (vlastitom snagom i uz pomoć državnih vlasti).

Podrška političkih stranaka (i pojedinaca) reformnom pokretu pokazala se kao dvosjekli mač. Naime, politički su faktori (HP(R)SS, Demokratska stranka) gledali na pokret prvenstveno u kontekstu svojih interesa. Takvo je držanje protagonista međuratne hrvatske građanske političke scene samo povremeno, ali nikako trajno, bilo korisno zagovornicima ostvarenja reformnih ideja u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.

Rezultat nastojanja najupornijih reformaša nije bilo samo provođenje reformi disciplinarnih uredbi Katoličke crkve, nego i prijelaz u vjersku zajednicu koja je provela i neke dogmatske izmjene.

Tako su, zapravo, reformni svećenici u nastojanju da ostvare svoje zahtjeve (u okviru Katoličke crkve) »uvezli« starokatolicizam u Hrvatsku, a time i u ostale jugoslavenske zemlje.

PRILOG I

O. Jeronim Tomac, Rijeka 1918. god.

NAČELA ZA UREĐENJE I REFORMU ŽIVOTA U NAŠIM SAMOSTANIMA

I. O zvanju i redovničkom životu uopće.

1. Dobri Redovnici mogu biti samo oni, koji su po svetom zvanju za to posebnu milost od Boga primili. Zato je griješno, nedostojno i škodljivo siliti nekoga na redovnički život, koji nema zvanja, bilo što tu milost nije od Boga primio, bilo što ju je nepovratno izgubio.
2. Redovnici, koji imaju zvanje, vrše svoje redovničke dužnosti s razumijevanjem i veselo, jer ih vrše iz ljubavi prema zvanju. Zato nije nužno niti razborito, da Poglavar Redovnike sili na vršenje njihovih dužnosti nasilnim ili bolje reći policijskim sredstvima.
3. Ako tko trajno ne će da vrši svoje redovničke dužnosti svojevóljno iz razumijevanja i iz ljubavi, znak je, da u njega nema zvanja. Takav treba da ostavi samostan. Zato ga pak ne treba proklinjati i prezirati kao apostatu, nego blagoslivljati, cijeniti i ljubiti kao poštena, iskrena i značajna čovjeka.
4. Ali ako tko i dođe u Red bez pravoga zvanja za redovnički život, Redovnici mogu i moraju nastojati, da ga čitavim svojim životom, osobito međusobnom ljubavi i ljepotom života u bratskoj zajednici osvoje te on dobije zvanje.
5. Prema tomu mora se nastojati, da se onima, koji nijesu zvani ili nijesu sposobni za redovnički život, što više olakša časni izlazak iz Reda.

II. O ljubavi i bratskom sporazumu.

1. Temelj redovničkoga života ima biti: ljubav i bratski sporazum. Zavjeti u praksi imaju toliko vrijednosti, koliko ima u Redovnicima ljubavi prema Bogu i bratskoga sporazuma među njima.
2. Zavjet ljubavi se ne polaže u Redovima, ali je ljubav nad svim zavjetima. Najstrožije obdržavanje triju redovničkih zavjeta u samostanima gdje ljubav ne vlada, jeste karikatura pravoga redovničkoga života.
3. Iz ljubavi izvire bratski sporazum, koji ima da drži Redovnike na okupu. Prema tomu na mjesto strahovlade sa strane Poglavara ima da stupi bratski sporazum u svim stvarima, što se tiču zajednice.
4. Bratski sporazum je samo onda moguć, ako među Redovnicima vlada potpuna iskrenost i otvorenost. Zato je najopasniji neprijatelj redovničke zajednice — hipokrizija ili licemjerstvo.
5. Da se zapriječi licemjerstvo i strahovlada, a da se uzdigne bratski sporazum i iskrenost, želimo, da se u samostanima drže barem dva puta na mjesec sastanci sve braće, na kojima će Poglavar moći dijeliti opomene i ukore te izdavati svoje naloge; ali će isto tako i svaki od braće slobodno i otvoreno

iznijeti sve svoje teškoće, predloge i pritužbe (pa bilo i protiv Poglavara) pred ostalu braću, a drugi imaju pravo, da o iznesenim stvarima izreknu svoj sud i vijećaju, da se dođe do sporazuma i da se pogreške isprave.

III. O molitvi i pobožnosti.

1. Molitva neka bude u duhu Evanđelja to jest radije kratka pa od srca nego duga i dosadna.
2. Neka se ne zamjera pojedincima, ako iz valjanih razloga propuste propisanu molitvu.
3. Siliti nekoga na molitve ili meditacije — pa bile one i propisane — nije razborito ni uputno, kad nije za to sposoban ili časovito raspoložen.
4. Braću treba tako odgajati, da meditiraju više nego što su po tradicionalnim običajima i propisima dužni to jest da čitavi dan — u svim svojim djelima — promišljeno nastoje učiniti ono, što je Bogu milo.
5. Među pobožnostima treba — po našim tradicijama — gojiti na osobiti način pobožnost k Presv. Euharistiji i k Majci Božjoj.
6. Za razmišljanje neka nam služi najviše knjiga sv. Evanđelja. Zato bi dobro bilo više puta imati sastanke, na kojima bi se zajednički čitalo i tumačilo Evanđelje, tražeći načine, da se principe Evanđelja primijeni na suvremene forme života.

IV. O radu.

1. Najljepša i najuzvišenija molitva jest rad na slavu Božju i za dobro duša.
2. Za Redovnike — pa bili oni i svećenici — nijedna vrst čestitoga rada nije nedolična, već je nedolično samo besposličarenje.
3. Neka se nastoji, da se svaki bavi onim radom, za koji je više sposoban. Ali neka svi nastoje, da se po primjeru i nalogu sv. Franje bave i težačkim poslovima, prema duhu i potrebama današnjega vremena.
4. Redovnička zajednica kao takova neka se što više bavi karitativnim djelima.
5. Pojedincima, koji se osjećaju sposobnima za to, neka se olakša, da što više zalaze među radništvo i siromašne slojeve puka te neka podupiru borbu radništva i proletarijata protiv Mamona to jest kapitalizma i društvenih nepravda.
6. Ako redovničko odijelo smeta kod težačkoga posla ili kod drugoga rada, neka bude slobodno odložiti ga i poslužiti se svjetovnjačkim po načelu, da nije nečasno radi časnoga posla odložiti redovničko odijelo, već je nečasno redovničko odijelo nositi i sramotno besposličiti.

V. O odgoju.

1. Odgoj naše mladeži redovničke neka ne bude licemjerski nego otvoren.
2. Zato mladićima, koji stupe u Red, treba dati prigode, da sve spoznaju, što im je potrebno za stvaranje odluke o zvanju. Osobito im se otvoreno moraju prikazati poteškoće u obdržavanju čistoće.

3. S istoga je razloga nužno, da im se ne zabrajaju knjige i spisi, iz kojih mogu upoznati realnost života, objekcije proti vjeri, Crkvi i redovničkom stališu.
4. Od početka ih treba priučavati na težačke poslove, koji čovjeka oplemenjuju, i osobito u današnje doba podaju čovjeku posebnu vrijednost.

VI. O Poglavarima i Upravi.

1. Nije dobro, da bude Poglavar Redovničkoj Zajednici nametnut. Zato se mora nastojati oko toga, da Poglavare izabire sama zajednica.
2. *Poglavar treba da bude predstavnik volje i bratskoga sporazuma svih onih, koji ljube svoje redovničko zvanje i redovničku zajednicu*, te hoće da sami sebe prisile na točno vršenje svojih dužnosti.
3. Prema tomu Poglavar ne treba da žandarskim sistemom, a još manje špijunskom, pazi na obdržavanje reda, već treba da je samo izvršitelj volje cijele zajednice.
4. Poglavar treba da pokazuje pouzdanje u braću i svoje podložnike, a ako se dokaže, da koji toga pouzdanja ne zaslužuje ili ga zlorabi, neka mu sudi cijela zajednica i po potrebi izbací iz svoje sredine.
5. Poglavar neka udovolji potrebama pojedinaca po svojoj savjesti. Ako on toga ne bi učinio, slobodno je svakomu, da iznese svoju potrebu na zajedničkom sastanku, gdje će svi suditi i odlučivati o opravdanosti njegove pritužbe.
6. Hoćemo, da se odmah odstrane uzroci, radi kojih popušta u nas zajednički život (kao loša kuhinja i dr.).

VII. O općenju sa svijetom.

1. Vrijeme je takovo, da se ne može izbjeći mnogome općenje sa svijetom, ako hoćemo raditi u svijetu.
2. Zato neka se ne brani pojedincima, da radi apostolata zalaze u kuće, da sudjeluju u raznim društvima, da organiziraju osobito mladež muškoga spola, da drže predavanja ili konferencije i t.d.
3. Ako se opazi, da je netko uslijed svoje mladosti, neiskusnosti ili strastvenosti u općenju sa svijetom više štetan sebi i drugima, pa ako ne će ili ne može da se popravi, treba da istupi iz Reda, jer će možda tako više koristiti.
4. Hoćemo, da i u općenju sa svijetom izbjegavamo svako licemjerstvo te se pred očima svijeta pokazujemo takvi, kakvi u istinu jesmo, sa svim našim vrlinama i pogrješkama — po pravilu evanđeoske prostodušnosti.

(*AH, Ostavština dra Tomca, knj. 2, fasc. 6*).

PRILOG II

O J. Tomac: rukopis prijedloga za suradnju između HKS i reformnih svećenika u Hrvatskoj; Zagreb 1919. god.

HRVATSKOM KATOLIČKOM SENIJORATU
Zagreb.

Potpisani predstavnici pokreta kat. svećenstva za reformu crkvenih prilika u državi SHS žele da stupe s Vama kao predstavnicima organiziranoga katoličkoga pokreta u kooperaciju, koju drže sasvim logičkom, opravdanom a dapače i nužnom iz slijedećih razloga:

1. *Naš je pokret čisto katolički* te odbijamo od sebe svaku sumnju težnje za razdvajanjem jedinstva u katoličkoj Crkvi ili nepriznavanja zakonitih crkvenih poglavara.
2. *Naš pokret ide za uvođenjem onih reforma u Crkvi katoličkoj*, a napose u državi SHS, koje se i Vama — barem en bloc — čine nužnima.
3. *Reforme, koje mi želimo postići, u velike će pospješiti i olakšati nastojanje Senijorata oko moralnoga i vjerskoga preporoda naroda u našoj državi.*
4. *Senijorat se već dosada mogao uvjeriti, da pokret za reformom mora početi odozdo i da moramo više crkvene krugove na svaki način moralno prisiliti, ako hoćemo, da ozbiljno i na vrijeme poduzmu što god za sanaciju naših tužnih crkvenih prilika.*
5. *Mi smo odabrali taktiku, koja će — nadamo se — uspješno djelovati u tom pogledu, a da se ipak ne povrijedi priznavanje zakonite oblasti u Crkvi i jedinstvo Crkve.*

Zato Vas molimo, da [...] poduprete naš pokret ili barem odustanete od onoga animoznoga i neprijateljskoga držanja prema našem pokretu, kakvo ste dosada pokazivali, pa da nas u našim opravdanim zahtjevima pomognete.

U tu svrhu molimo:

- a) da listovi, koji su pod upravom ili pod uplivom Senijorata, ne pišu protiv našega pokreta, ako već ne će da ga otvoreno zagovaraju;
- b) da ti listovi ustupe prostora onima, koji bi htjeli pisati u prilog našega pokreta i reforme, koje tražimo, ako će primati članke uperene protiv pokreta;
- c) ako je pak ikako moguće, neka Senijorat solidarno s nama istupa barem u onim točkama, koje se ne tiču čisto staliških interesa (celibat i sl.) klera nego općenitih savremenih reforma u Crkvi.

Ako bi nam pak Senijorat uskratio i ovo najmanje što tražimo, ne će biti naša krivnja, što ćemo morati stupiti u otvoreni boj protiv Senijorata i što će si time Senijorat pribaviti mnogo protivnika iz redova klera, od kojih su neki pristaše našega pokreta i ugledni članovi Senijorata.

Očekujući što brži i što povoljniji odgovor bilježimo se sa štovanjem [...] (AH, *Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1*).

PRILOG III

O. J. Tomac: *Rukopis teza o reformi Katoličke crkve; Varaždin 1919. god.*

Sveti Oče!

Prostrt pred nogama Vaše Svetosti, ne pripisujem sebi kakovu izvanrednu misiju poput vizionara ili proroka, nego čovjek griješnik doduše no ipak vjerni sin Sv. Rimske Crkve, kao svećenik Kristov i navjestitelj Evanđelja te sin onog Serafskog Oca, koji je zaslužio ime velikoga obnovitelja čudoređa u crkvi — najponiznije tražim i molim, da mi Vaša Svetost podijeli slobodu usmeno i pismeno braniti i širiti slijedeće ideje i načela o reformi Crkve Kristove:

I. O reformi svjetovnoga klera.

1. Nitko neka se ne zaredi za svećenika, osim u posve zreloj dobi (naime poslije svršene 25. godine) i neka se u tome ne dozvole iznimke.
2. Ako tko pako želi prijeći u drugi stalež, neka mu se to dopusti bez poteškoće, tako da odriješivši ga od svih obveza ostane mu sam neizbrisljivi karakter.
3. Norma za raspoznavanje svećeničkog zvanja u mladićima neka bude revnost za spas duša i spremnost za podnašanje svih trudova i boli, da se bolje postigne ova svrha — ne pako sklonost na uzvišeniju savršenost samoga sebe.
4. Klericima, dok se pripremaju za svećeništvo, neka se dozvoli oblačiti svjetovno odijelo i stanovati izvan seminara, da se ne usude neiskusni i kao među zidovima zatvoreni pristupiti tako velikoj i svetoj dužnosti, te da se — ako su pravo zvanjani — u svome zvanju prije ređenja još većma učvrste.
5. Neka se dozvoli svećenicima da se u izvanjskom načinu života što većma asimiliraju sa svjetovnjacima pa zato neka im bude slobodno, da mogu, koji nose, poput misijonara nositi bradu, biti bez tonzure, i uvijek izvan službe obući svjetovno odijelo.
6. Recitiranje Breviara neka se zamjeni s adoracijom Presvetoga, koja bi se triput na dan činila, no bez obveze pod grijeh.
7. Nevrijedni svećenici, koji svoju dužnost svećeničku zanemaruju ili su vjernicima (pa i nevjernicima) na sablazan, neka se odmah strogo kazne, te iza ponovnih bezkorisnih opomena ili kazna bez okljevanja proglase odriješ od svake svećeničke obveze, i uz pridržani karakter sakramentalni — neka povrate se u stalež svjetovnjački.
8. Svećenicima neka bude zabranjeno odviše se uplitati u političke stvari, a tvrdoglavi neka se liše svećeničke službe.
9. Svi naslovi čisto začasni i izvanjski znakovi hierarkije ili časti neka se ukinu izvan službe. I sve, što već i izvana nije u skladu jednakosti i demokratskom duhu vremena neka se ukine.

II. O reformi Redovnika.

1. Neke kongregacije Redovnika *neka se pretvore* u društva lajika (bilo muškaraca bilo žena) živeći u zajednici bez zavjeta (o kojima govori Kodeks u Titulu XVII.).
2. Neka se ne dozvoli Redovnicima svečana profesija, osim poslije dovršene tridesete godine, no tada također najviše za vrijeme od deset godina.
3. Norma za razpoznavanje zvanja redovničkog neka bude trajna sklonost na vođenje uzvišenijega života duhovnoga i da se postigne savršenost evanđeoska samoga sebe ne samo iznutra, nego također izvana posebnim načinom života.
4. Redovi — prepunjeni Redovnicima bez redovničkoga zvanja — neka se bez otezanja očiste, proglašivši svima slobodan izlaz među kler svjetovni odnosno u stalež svjetovnjački, bez ikakve daljnje obveze zavjeta.
5. Recitiranje Brevijara neka bude obvezatno samo za Redovnike svećenike — no ne pod smrtni grijeh. Isto vrijedi o dužnosti kora u Redovima, koji su obvezani na kor.
6. Prošnja u sadašnjoj formi neka se ukine, jer je odijozna i za same Redovnike pogibeljna, a uzdržavanju prosjačkih Redova neka se pomogne na drugi način (primjereno siromaštvu) pod upravom biskupa.
7. Neka se dozvoli Redovnicima dok borave izvan samostana, osobito na putu, nošenje svjetovnog odijela.
8. Redovnicima jednostavnih zavjeta neka se općim zakonom olakša izlaz iz Reda, bez ikakvih obveza zavjeta; svečano zavjetovanima neka sv. Stolica u pojedinom slučaju bez ikakve poteškoće podijeli dispenciju od zavjeta.
9. Poglavari provincijalni i mjesni neka se od sada izabiru općim glasovanjem sviju svečano zavjetovanih članova Provincije odnosno samostana.

III. O reformi u odgoju vjernika.

1. Protiv tako zvanog formalizma (t.j. protiv precjenjivanja forme na štetu bitnosti života kršćanskoga) neka se energično propovjeda i praktično postupa bilo u molitvi i pobožnosti, bilo u primanju Sakramenata.
2. U odgoju vjernika isto tako neka se više pazi na ljubav među kršćanima, nego na obdržavanje onoga, što čovjeka *izvana* čini boljim kršćaninom kao što su n. pr. postovi, obdržavanje blagdana, pohađanje crkve i sakramenata i slično. Stoga neka se muškarci i žene, koji odviše često a bez plodova savršenije djelotvorne ljubavi kršćanske pristupaju sakramentima ispovijedi i pričesti, na lijep način odvrata, da ne bude takav način života kršćanskoga drugima povod sablazni i preziranja života kršćanskoga i sakramenata.
3. Svi postovi i zakon nemrsa neka se ukinu, da se umanje grijesi.
4. Cenzura i zabrana knjiga neka se posve ukine, no biskupi i vjernici katolički neka marljivo opominju vjernike, da se čuvaju pokvarenih i vjeri opasnih knjiga i časopisa.
5. Sve cenzure osim onih, koje se imaju prekršitelji zakona poimence udariti neka se proglaše ukinutima.
6. »Causa reservata« neka se posve ukinu.

7. U svim obredima neka se dozvoli uporaba živoga jezika; u sv. Misi neka se takova uporaba dozvoli barem u Epistoli, Evanđelju, Prefaciji i Pater Noster. U pojedinim slučajevima neka se tako dozvoli također i u drugim djelovima Mise.
8. Broj pobožnih bratovština neka se veoma smanji i neka se dopusti, da u istoj crkvi — osim župne — mnoge imaju sjedište. Neka se zadrže samo one bratovštine, koje po svojim pravilima imaju i karitativnu svrhu, a ne samo pobožnost i kult.

IV. O reformi unutarnje uprave Crkve.

1. U koliko to dopušta konstitucija Crkve, neka se uvede što šira demokracija uprave u Crkvi. Zbog toga, u koliko je moguće, neka se svagdje imenovanje zamjeni slobodnim izborom sa strane podložnika. N. pr. Biskupe neka imenuje Papa, koji će izabrati jednoga između trojice, od klera diecezanskog predloženih. Isto tako župnike imenuje biskup, koji neka jednoga između trojice, od vjernika župe predloženih, izabere. Slično neka bude u izboru drugih službenika veće važnosti.
2. Sv. Stolica neka podijeli biskupima što veće povlastice u upravi Crkve (poput onih u prvo doba kršćansko).
3. Odluke od veće važnosti za čitavu Crkvu ili za sav kler, neka se nikako ne poduzimaju bez savjetovanja sa biskupima čitavoga svijeta.
4. Neka biskupi u odlukama veće važnosti za sav kler ili sve vjernike nikada ne rade bez savjetovanja sa svojim klerom provedenog ili u Sinodi diecezanskog ili glasovanjem po dekanatima.
5. U glasicima dijecezanskim i drugim katoličkim listovima neka bude dozvoljeno svećenicima pa i katolicima svjetovnjacima razložiti vlastite ideje o reformi starih zakona ili institucija čisto crkvenog podrijetla. Isto neka je slobodno kritizirati na dostojan i objektivan način postupanja biskupa u poslovima crkvenim i u administraciji dijezeze.
6. Neka bude slobodna organizacija klera koja goji štovanje i poslušnost prema sv. rimskoj Stolici, te dosljedno neka budu dozvoljeni sastanci klera, koje neka bude dosta *najaviti* biskupu, sa slobodom u ostalom raspravljanju o stvarima, koje kler smatra zgodnim za raspravljanje.
7. U administraciji vremenitih dobara Crkve neka imaju udio također katolici svjetovnjaci po deputatima, koje neka vjernici slobodno izaberu po župama, a izabrani zastupnici neka imaju glas ne samo savjetujući, nego i odlučujući u svemu, što spada na administraciju vremenitih dobara. U izboru pako deputata neka imaju glas samo oni vjernici, koji su životom i čudoredošću dobri i praktični katolici, doprinosaju dio za ministra oltara, te kao takovi imaju potvrdu od župnika.
8. Vremenita dobra Crkve neka se bez oklijevanja podijele među službenike crkvene siromake s većom pravednošću i po pravednom razmjeru.
9. Institucija kanonikata u današnjoj formi neka se posve ukine. Kanonici neka budu pravi činovnici biskupske kurije i službenici katedralne crkve bez obveze kora. Nek primaju primjerenu mjesečnu plaću.
Dobra pako nepokretna, koja sada posjeduju, neka se upotrijebe za druge pobožne svrhe. Koji hoće, neka žive u zajednici poput klera redovničkoga,

no bez obveze da u takovu zajednicu spadaju. Podjelenje kanonikata neka na nijedan način ne imade vrst nagrade za zasluge svećenika nemoćna i izgled njegove mirovine, već neka se postave kanonicima ljudi posve zdravi, sposobni za rad i vršenje svoje službe. Napokon neka ne budu iz kanonikata neuklonivi.

V. O reformi odnošaja naprama državi.

1. Crkva neka napusti svaku tendenciju, da pomoću države steče veći upliv na društvo, jer izgleda da je to danas na veću štetu Crkvi nego korist.
2. Čini se, da bi bolja bila rastava Crkve od države, nego konkordati. Zato ako država ne će priznati Crkvi sva njezina sveta prava, osobito pravo imenovati i izabrati sebi posve neodvisno biskupe i župnike, konkordati neka se ne sklapaju. Bolja je za Crkvu rastava od države, dapače i progonstvo sa strane države, nego zagrljaj podmukle i pokvarene države.
3. Crkva i njezini službenici neka se ne drže samo indiferentno naprama kakovogod formi države, već neka to i uvijek djelom pokažu. Zbog toga neka se niti proti *komunističkoj* formi države kao iz principa ne pokažu neprijatelji, već ako si koji narod takav način uprave izabere, neka ga zakonitim priznaju; pače vjernike koji bi se protivili, neka upućuju, da umjereni komunizam nema u sebi ništa bezbožnog, nego izgleda posve skladan s Evanđeljem.
4. Crkva, da izbjegne veće zlo, neka napusti težnju, da imade u državnim školama posebna prava, što se tiče odgoja mladeži u Katoličkoj vjeri, već neka nastoji potaknuti vjernike, da osnuju konfesionalne i autonomne škole.
5. Crkva neka se svjetskog gospodstva, koje joj je već silom oduzeto, pred čitavim svijetom jasno i izričito odreče.

VI. O sjedinjenju sa šizmatičkim Crkvama.

1. Crkva rimo-katolička neka svojim vjernicima preporuči što veću toleranciju naprama šizmaticima, te dapače neka dopusti i preporuči mješovite organizacije katolika sa šizmaticima u svrhu da se obojima zajednička vjera u božanstvo Krista podupire i brani.
2. Isto tako neka Crkva odnošaje i privatne familijarne sastanke među katoličkim i šizmatičkim svećenicima tolerira i dapače prijaznim okom gleda.
3. Neka se dopusti šizmaticima surađivati u katoličkim časopisima, dapače i raspravljati o prijepornim pitanjima u tu svrhu i istom nakanom, da se što prije utre put savršenom jedinstvu, da bude »jedan ovčinjak i jedan pastir«, da »svi budu jedno« u Kristu Gospodinu našem.

U čvrstoj nadi, da ove ideje i ova načela ništa u sebi ne sadržavaju protivna vjeri kršćanskoj niti išta štetno ćudoredu, dok s druge strane u sadašnjim vremenima i okolnostima, čini se, da bi Crkvi vrlo koristila, tražim i ponizno molim, da meni nedostojnom Vikar Kristov milostivo dopusti ova načela slobodno propovjedati, širiti, braniti i zagovarati.

Najniži sluga u Isusu Kristu.

fr. Hieronymus a Nevinae
Ord. M. Cap.

Varaždin (u Hrvatskoj) u samostanu Manje braće Kapucina dne 14. studenog 1919. god.

PRILOG IV

Tomčevo pismo dru Tugomiru Alaupoviću u Beograd; Varaždin 1919. god.

PREUZVIŠENI GOSP. MINISTRE!

Budući da ste me, kad sam bio u Beogradu, s takvom srdačnosti primili, držim Vam mogu povjeriti s potpunom iskrenosti neke stvari, koje će Vama biti nužne za ravnanje, ali ja Vas molim, da ih sačuvate za sebe i da za sada nipošto ne upotrebljavate možda u razgovoru s drugima i u javnosti, *barem u koliko sam ja u svezi s tim stvarima*. Glede toga potpuno se u Vas pouzdajem, jer Vas poznajem kao prijatelja sinova sv. Franje. Stvar je ova:

U ime svoje i u ime jedne grupe mojih prijatelja — prigodom moga boravka u Rimu — razložio sam Kardinalu Drž. Tajniku potanko vjersko-crkvene prilike u Jugoslaviji, a napose u Hrvatskoj, s nakanom da zatražim od Sv. Stolice dozvolu za propagiranje ideje o nekim vjersko-crkvenim reformama, koje nam se čine nužne, da se narod ne odbije od Crkve i da Crkva — osobito u nas — sačuva svoj moralni prestiž i upliv na vjersko-moralni odgoj naroda, jednom riječi, da se otrese svog preživjelog formalizma, konzervativizma i petrifikacije, pa da se zatre klerikalizam, težnja za vlašću u državi i.t.d. Pripominjem, da je ova akcija skroz neovisna od akcije eks-fratra Miloševića, neovisna od pokreta »žutih svećenika«, skroz katolička i ortodokсна, dapače u slučaju dobivenih zatraženih koncesija bila bi uperena protiv svih onih, koji hoće da raskidaju jedinstvo kat. Crkve. Tako sam i izjavio Kardinalu i tražio, da budem uveden k Sv. Ocu Papi te da mu o tome govorim.

K sv. Ocu Papi nijesam bio pripušten, nego sam opširno raspravljao s Kardinalom Državnim Tajnikom te mu uručio jedan spis, u kojem su nanizane teze, koje bi se htjele propagirati u svrhu reforme Crkve na bazi potpune vjernosti Papi, jedinstva Crkve, ali i — Evanđelju. Spis je tri dana ležao kod Kard. Drž. Tajnika, a onda mi bio povraćen s odgovorom: »Non his defensoribus indiget S. Mater Ecclesia« — t.j. da ne treba Crkvi takvih branitelja, koji bi ujedno htjeli i reformirati Crkvu. Naišao sam na *skrajnju intrasigentnost* u svim pitanjima, osobito u pitanju reforme klera, demokratizacije uprave u Crkvi, ukinuća crkvenih cenzura i indeksa, u pitanju zajedničkoga organiziranja kat. i pravosl. svećenstva na putu do unije i t.d.

Razgovarao sam s Biskupom Mahnićem, a on mi je izjavio slične dojmove i sa žalošću konstatirao, da je Crkva zapravo *italijanizirana*, jer su na svim odlučnim mjestima sami Talijani, koji cijeli svijet promatraju na naočale svoga uskoga i tjesnogrudnoga talijanskoga ambijenta, a osobito naše prilike. To je konstatirao Mahnić, koji se niti sam uostalom ne slaže s mojim širokim vidicima o potrebi reforme Crkve.

Ovo povjeravam Vama, Preuzvišeni gospodine, jer Vas je Providnost postavila na to mjesto, da štitite *interese vjere*, i da Vam služi za ravnanje. Nijesu mi po bliže poznati Vaši osobni nazori u pogledu crkvene politike, ali držim, da je Vaše mišljenje slično mojemu, t.j. *da se interesi katoličke vjere i Crkve s ovakvom skrajnom tjesnogrudnosti podržavanjem jednoga preživjelog i trulog sistema koji se u Crkvi uvriježio, ne dadu štititi*. Dapače i oni, koji su najvjerniji Crkvi,

videći to, traže izlaz iz ovakova preživjelog ambijenta i kušaju, da nađu nove staze i nove načine, kako da se svijet preporodi u Evandelju, bez obzira na okosnicu službene Crkve, te od kojega izvora da se stane crpsti čista voda. Jer ovo će, ako dalje pođe ovim putem, doskora ostati samo okosnica, od koje je otpalo sve živo meso, i jedan presušeni izvor... Ostajem s izrazom dubokoga štovanja i moleći još jednom za potpunu diskreciju jesam odani u Kristu.

Varaždin, dne 19/XII. 1919.

P. Jeronim Tomac
kapucin

(AH, *Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1*).

PRILOG V

Memorandum J. Tomca i drugova upućen Narodnom vijeću SHS na Sušaku, Rijeka 1920. god.

SLAVNO »NARODNO VIJEĆE« Sušak.

Bit će Vam poznato, da je u našem kapucinskom samostanu na Rijeci nastao pokret za zdrave reforme u Crkvi analogan pokretu katoličkog klera u Češkoj i u Jugoslaviji.

Protiv naše volje umiješale se u taj pokret političke oblasti na Rijeci, pa kako sada iz principa liberalnosti i zdravoga shvaćanja i same te oblasti sa simpatijom prate ovaj naš pokret protiv zastarjeloga režima farizeizma i formalizma u Crkvi, dalo je to povoda elementima, koji radi svoje zasukanosti nastoje već u samomu zametku ovaj pokret na svaki način uništiti, da nas pred Hrvatskom javnosti ocrnjuju radi tobožnjega šurovanja s Talijanima u *političkom smislu*. Zato smatramo svojom dužnosti, da slavnom narodnom vijeću osvijetlimo naš položaj slijedećim činjenicama:

I. Naši poglavari — o. Odorik Ožeg i o. Bernardin Skrivanić — htijući da nas na svaki način maknu iz Rijeke i rasprše, a ne mogavši to izvesti legalnim putem, poslužiše se poznatim hrvatskim izrodom svećenikom Balasom te nas preko njega optužiše talijanskoj riječkoj policiji sa zahtijevom da nas policija kao opasne za mir i poredak istjera iz grada.

P. Jeronim i P. Filip kao vođe reforme bili su dne 17. ožujka (1920.) predvedeni na riječku policiju, gdje im bude saopćeno, da su od svojih poglavara optuženi radi ovih delikata:

- 1) radi religioznog boljševizma,
- 2) radi propagande za nacionalnu jugoslavensku Crkvu na Rijeci, i dosljedno tomu
- 3) radi antinacionalne (antitalijanske) propagande.

Ujedno im bude uručen dekret, da za 24 sata ostave Rijeku davši im pravo priziva na samoga Danunzija.

Slijedeći dan (18. III.) teškom mukom dobiše audijenciju kod D'Annunzia, kojemu je upravo taj dan bio imendan, u 4 sata poslije podne. Međutim na njihovo veliko iznenađenje nijesu bili primljeni u posebnu audijenciju, nego ih je D'Annunzio primio u velikoj sali u krugu svojih časnika i raznih čestitara. Iz pravila uljudnosti (a bez ikakove političke primjese) izraziše u par riječi i oni svoju čestitku, te odmah prijedohše na stvar, radi koje su došli. Uručiše D'Annunziu svoj utok protiv izгона i u kratko razložihše, o čemu se radi. Na to je on suspendirao nalog policije obećavši, da će stvar potanje ispitati i otpustio ih. Mi smo dakle bili *prisiljeni*, da idemo k D'Annunziu i to baš na njegov imendan, jer bismo inače isti dan u 6 sati po podne morali ostaviti grad, što ne bi bilo uputno. Oni pak, koji su nas tužili talijanskoj policiji radi jugoslavenske propagande (rada za jugoslav. nar. Crkvu) *sada* taj naš rekurs na D'Annunzia podlo izrabljuju da nas diskreditiraju pred jugosl. javnosti.

II. U »Vedetta d'Italia« u broju od 24. III. 1920. izašao je članak o nama, u kojemu je bilo netačnosti s obzirom na naš pokret, našu crkvu i naš samostan. Mi smo isti dan predali uredništvu toga lista ispravak [...]. »Vedetta« nije slijedeći dan donijela taj ispravak, nego je od svoje strane napisala članak, u kojemu lažno prikazuje, kao da smo mi njima dali razumjeti naše osjećaje »di fervidà italianità«.

Na to sam odmah napisali i danas uredništvu »Vedette« predali našu izjavu, kojom to ispravljamo [...].

III. Narodno Vijeće neke uzme u obzir naš teški položaj, koji se prikazuje ovako:

Naši protivnici iz Redova zasukanoga klera i klerikalaca služe se svim sredstvima pred talijanskim oblastima protiv nas, da nas protjeraju odavle radi zdravoga pokreta na polju crkvenih reforma. Kad mi u našoj samoobrani, tim oblastima prikazujemo pravo stanje stvari (t. j. da se radi o jednoj crkvenoj a ne političkoj stvari), onda nam to naši protivnici zamjeraju i prikazuju nas kao izdajnike narodne stvari.

No s druge strane opet talijanski krugovi nastoje da stvar izrabe u svoje političke svrhe, te su spremni u toliko zagovarati naš pokret, u koliko se nadaju, da bi iz našega pokreta mogli izbiti kapitala za sebe a protiv hrvatskoga klera u opće. Odatle njihova nastojanja, da nas prikažu kao svoje prijatelje i kao sudionike kod incidensa s Drom Kukanićem, što sve nema nikakvoga temelja. Najgore je, što mi nemamo našega lista, u kojem bi mogli cijelu istinu iznijeti i javnost o pravom stanju stvari obavijestiti. U naknadu toga smatramo svojom dužnosti barem Narodno Vijeće upozoriti da se i ono neda možda u bludnju zavesti raznim lažnim glasinama.

[...]

Držimo dapače i nadamo se, da će »Narodno Vijeće« sa simpatijom naš pokret pratiti i pomagati već radi svojih načela liberalnosti i slobode savjesti [...].

S osobitim štovanjem

Na Rijeci, dne 25. ožujka 1920.

Mladi riječki kapucini: P. Filip, P. Jeronim, P. Herman, P. Aleksander, fr. Stefan, fr. Venancije

(*AH, Ostavština dra Tomca, kut. 1, fasc. 1*).

PRILOG VI

Pravilnik za reorganizaciju reformnog pokreta; Zagreb 1921. god.

ORGANIZACIJA POKRETA ZA REFORMU KATOL. CRKVE [...]

§ 1.

Na čelu pokreta stoji »Središnji Odbor«, koji se prvi puta ne izabire, nego se sporazumom istaknutijih članova pokreta proglašuje vrhovnim vodstvom i ostaje na čelu sve dotle, dok se pokret toliko ne raširi, da se uzmogne pretvoriti u 'Savez hrv. katol. župa'.

§ 2.

U »Središnji odbor« pripadaju slijedeći osnivači pokreta za reformu i njegovi istaknuti članovi:

Svećenici: Stjepan Zagorac, Niko Petrić, Dr. Stjepan Vidušić, Stjepan Haberštok, Dragutin Tomac, Ante Donković, Nikola Cerjak, Juraj Lajtman, Dragutin Andres, Tomo Carić (Dr. Karlo Legin, Janko Hitrec, Rikard Merćep).

Svjetovnjaci: Emil Laszovski, Vjekoslav Vudi, Dr. Miho Đuranec, Ivan Novak, Viktor Vertačnik, Šimo Mačković, Vasilj Vojtanovskij —
Ivan Stemberger (Koprivnica), Rudolf Zličar (Koprivnica), Julije Jirušek (Jirušek) (Koprivnica), Vaclav Fuksa (Koprivnica) —
Stanko Žagar (Križevci), Ivan Vuković (Križevci) —
Ivan Vunak /Pitomača) —
Martin Gačić, Ilija Crnčić (Ruševac) —

§ 3.

Organizacija ide za tim, da se u što više postojećih katoličkih župa provede reforma »per viam facti« (u prvom redu hrv. bogoslužje, ženidba svećenika, slobodan izbor župnika i izbor crkvenog vijeća) odnosno da se osnuju nove župe na programu reformnoga pokreta.

§ 4.

U tu svrhu »Središnji odbor« nastojat će [?] oko toga:

1. da ishodi *odobrenje Pravilnika* za hrv. kat. župe;
2. da se ishodi *pristajanje naroda* u pojedinim župama;
3. da *organizira dovoljan broj svećenika*, koji će biti pouzdani pristaše pokreta i spremni prihvatiti namještenje u pojedinim župama.

§ 5.

»Središnji odbor« međusobnim sporazumom konstituira se na taj način, da izabere između svojih članova: predsjednika, tajnika, blagajnika i urednika glasila.

Ovi sačinjavaju *izvršni odbor* pokreta te moraju biti sa sjedištem u jednom te istom mjestu, da se uzmognu svakom zgodom sastati i sporazumno raditi.

§ 6.

Središnji odbor sastaje se na sastanak, kada i gdje to izvršni odbor zaključči, dok se izvršni odbor sastaje na poziv predsjednika.

Skupština svih pristaša pokreta obdržava se prema zaključku središnjega odbora.

§ 7.

Svaki organizirani član (ica) pokreta dobiva iskaznicu, koju ispostavlja središnji odbor.

Svako mjesto (župa), gdje se nalaze barem deseterica organiziranih članova pokreta, stvara svoju mjesnu (župnu) organizaciju pod imenom: »Privremeni odbor za osnutak hrv. kat. župa u...« te pripravlja teren za osnutak. Svaki član župne ili mjesne organizacije plaća godišnji ili mjesečni doprinos, koji se s odobrenjem izvršnog odbora odredi.

§ 8.

Izvršni odbor treba da vodi slijedeće knjige:

1. Imenik svih mjesnih (župnih) organizacija sa brojem članova
2. Iskaz dopisivanja (uručbeni zapisnik)
3. Zapisničku knjigu
4. Blagajničku knjigu.

§ 9.

Prema potrebi izabire se posebni izvršni odbor za pojedine pokrajine (Hrvatsku, Bosnu, Dalmaciju). Glavno glasilo treba da bude samo jedno i svi-ma zajedničko.

§ 10.

O svemu ostalom, što u ovom pravilniku nije navedeno, odlučuje izvršni odbor.

Ako bi u čemu nastale nesuglasice, odlučuje sastanak središnjega odbora većinom glasova. [...]

(*AH, Ostavština dra Tomca, kat. 2, fasc. 6*).

PRILOG VII

I. Krstelj — J. Demetrović; Beograd 1922.

V. K. Br. 879.

Beograd 29. marta 1922. godine

Gospodine Namesniče!

Odgovarajući na cenjeno Vaše pismo od 13. ožujka 1922. god. broj 1071. Povereništva za prosvetu i Vere u pogledu pravnoga stanja nastalog članom 12. Vidovdanskog Ustava, čas mi je dostaviti Vam radi znanja i upravljanja što sledi:

Vidovdanski naš Ustav ne daje ustavnim načelima i propisima de lege lata nikakove veće formalne pravne snage nad običnim zakonima. On je postojeće zakone izmenio samo utoliko, ukoliko sadrži specijalne norme, protivne dosadanjim zak. propisima, dok općenita njegova načela ostavljaju i nadalje na snazi i one specijalne zakone, koji se ne daju s njima u sklad da dovedu, jer *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali*. Pa jer o verama i verskim udruženjima Vidovdanski naš Ustav sadrži sve samo sasvim općenita načela, kojima se hoće detaljne zakonske provedbe, da budu u istinu u život privedene, prirodna je stvar, da je on postojeće pravno stanje u tom pogledu jedva u čemu izmenio, već je tek de lege feranda izdao nalog i uputu kako da se šarolike norme brojnih naših pravnih područja izjednače i dovedu u sklad sa slobodoumnim njegovim načelima. Ali jer će se pri tom imati da menja postojeće naše zakonsko pravno stanje, razume se samo sobom, da se taj posao ne može da izvrši jednostavno ministarskom naredbom, već konstitutivnim zakonima, koji će se imati da donesu u provedbi Ustava.

Time je Gospodine Namesniče, odgovoreno i na Vaše pitanje o ustavno usvojenim Verama i o njihovu pravnom položaju u našoj Kraljevini. Po Ustavu su naime načelno usvojene sve one vere, koje su ma u kojem delu Kraljevine već dobile zakonsko priznanje. Ali jer sasvim općenite zasade našeg Ustava nisu i onako u stvari izmenile postojećega pravnoga položaja pojedinih konfesija u raznim našim pravnim područjima, nije zapravo ni od kakova praktičnog interesa, da se rebus sic stantibus zvanično konstatuje, koje su to vere. A kako je uz to u teoriji izbila i kontroverza, jesu li ustavno usvojene sve one vere, koje su ma i u načelu samo bile u pojedinim delovima naše Kraljevine zakonito priznate, ili pak samo one od zakonito priznatih vera, koje u pojedinim našim pravnim područjima imaju i faktično svoje organizacije, ne smatram Ministarstvo Vera ni kompetentnim, da donese u tom pogledu autentičnu interpretaciju, već će se to pitanje imati da reši novim interkonfesijskim zakonom.

Isto tako mislim, Gospodine Namesniče, da Vam nakon gore izloženog ne treba napose da obrazlažem, kako Vidovdanski Ustav nije ostavio van snage ona osnovna načela hrv. slav. zakona o veroispovednim odnosima od 17. januara 1906., po kojima svaki zavičajnik hrv. slav. pravnog područja mora pripadati jednoj od zakonito priznatih veroispovedi, a verski mu je prelaz pravno moguć samo na koju od zakonito priznatih kršćanskih konfesija, a

nije ni u čemu izmenio ni onih konsekvencija tih načela, koje su došle do izražaja još u naredbi hrv. slav. dalm. zemaljske vlade od 12. Novembra 1895. Br. 12.200 a prema kojima se sledbenici vera koje nisu zakonom priznate, smatraju pripadnicima one zakonito priznate konfesije, kojoj su pripadali pre otpada usled česa imadu i za njih pravnu valjanost samo oni konfesijski čini, koji su izvršeni prema propisima dotične zakonito priznate vere, *dočim se roditelji, koji ne bi hteli svoje dece krstiti ili uzgajati u toj zakonito priznatoj veroispovesti, imadu na to prisiliti eventualno i oduzimanjem očinske vlasti.* S istih razloga ostaju, dakako i dalje na snazi i propisi § 3. citovane naredbe o verskim sastancima nazarena i baptista, pogotovo kad i Vidovdanski Ustav dopušta javno ispovedanje verozakona samo usvojenim veroispovestima, a pitanje se dali je koja od tih dveju verskih sekti Ustavom usvojena imade tek zakonom da reči.

Ali se zato izuzetne ustanove citovane naredbe, izdate specijalno za postupak sa sektama nazarena i baptista u Hrvatskoj i Slavoniji nemaju već ni po općenitim pravnim načelima da analogno primenjuju na pripadnike ostalih zakonito nepriznatih i ustavno neusvojenih vera, jer *exceptiones sunt stricte interpretandae et non deducendae ad consequentias.*

Pogotovo se pak ne sme rečena naredba da primeni na pristaše t. zv. reformnoga pokreta u katoličkoj crkvi, jer Vidovdanski Ustav dozvoljuje u čl. 14. udruživanje građanima samo u ciljeve, koji nisu po zakonu kažnjivi, a *reformni pokret katoličkoga sveštenstva sadrži sva kriterija objektivnog učina prestupka § § 302., 303. i 304., a u mnogo slučajeva i zločinstva § 122. d) krivičnog zakona od 27. maja 1852. god. Uz to reformni pokret katoličkog sveštenstva znači bez sumnje otvoreni napadaj na jednu od najjačih naših ustavno usvojenih verskih organizacija, kojima i Vidovdanski Ustav, kao javno-pravnim korporacijama, garantuje naročitu državnu pomoć i zaštitu. Pogodovati dakle od strane Države ma u kojem pravcu taj pokret značilo bi postaviti se na protustavno stanovište zvaničnog pobijanja katoličke crkve u našoj Kraljevini. Ali i kad svega toga ne bi bilo — kad postojeće ustavno i zakonito stanje ne bi izrekom branilo javnim organima i vlastima, da makar i indirektno samo podupiru reformni pokret katoličkog sveštenstva, barem danas, u ovoj fazi razvitka našega državnog života, na ovome stepenu kulture našega naroda, ne bi bilo od nas ni državnički mudro, ni politički oportuno da podupiranjem reformista žrtvuujemo dobre odnose sa jednom tako jakom verskom organizacijom kao što je katolička crkva za volju jednoga sasvim problematičnog pokreta o kojemu još nismo ni na čistu gdje mu je zapravo vrelo i koja mu je uistinu svrha.*

Zato Vas, kao odgovorni vodilac naše državne konfesijske politike, učtivo molim, Gospodine Namesniče, da izvolite priloženoj osnovi statuta hrvatsko katoličke župe u Zagrebu bezuslovno uskratiti nadležno odobrenje, a i čitavo držanje hrv. slav. zem. vlade *sptram reformnog pokreta katoličkog sveštenstva udesiti tako te će biti isključena mogućnost i najmanje sumnje, kao da državne vlasti taj pokret bilo ma u kojem pogledu podupiru.*

O stanovištu Kraljevske Vlade u tom pogledu izveštavam podjedno i Gospodina Nadbiskupa Zagrebačkog priloženim pod pismom u odgovoru na njegovu predstavku, kojom se žali na držanje Pokrajinske Uprave za Hrvatsku i Slavoniju spram reformnoga pokreta katoličkog sveštenstva. [..].

Ministar Vera Krstelj v. r.*

(Starokatolik, II/1926, br. 8, 2—4).

PRILOG VIII

Statut hrvatsko-katoličke župe.

§ 1. Osniva se »Hrvatsko-katolička župa« u u svrhu vjerskog uzgoja vjernika.

§ 2. U dogmatskom pogledu pridržavaju se sve vjerske istine katoličke crkve.

§ 3. Svi bogoslužni čini obavljaju se na živom narodnom jeziku.

§ 4. Vjernicima »Hrvatsko-katoličke župe« smatraju se svi oni, koji priznavši njezina vjerska načela potpisom pristupnice i ovog »Statuta« u nju pristupe i obvežu se na ispunjavanje svojih dužnosti, a župnik ih primi.

§ 5. Najkasnije mjesec dana nakon osnutka župe, a poslije prigodom upisa, dužni su vjernici doprinijeti obiteljsku iskaznicu (za cijelu obitelj njezina glava) u svrhu upisa u matične knjige župe.

§ 6. Članovima »Hrvatsko-katoličke župe« u mogu na isti način postati i oni, koji su daleko od i ostaju takovima, dok se u njihovoj blizini ne osnuje posebna župa.

Dužnosti i prava članova.

§ 7. Članovi župe ovlašteni su tražiti, da im župnik, odnosno njegov zamjenik, u smislu ovog statuta bez nagrade vrši svu dušobrižničku službu. Imadu aktivno i pasivno izborno pravo za sve časti i službe, do kojih mogu doći vjernici župe.

Članovi, koji pol godine ne uplate vjerski prinos, a nisu obzirom na siromaštvo od tog po župnom vijeću oprostili, nemaju prava zahtijevati od župnika da im bez nagrade obavlja župničke dužnosti — osim ispovjedi i pričesti, te providbe bolesnika. Jednako nemaju pravo glasa u župnom vijeću niti na glavnoj skupštini.

Župno vijeće.

§ 8. Predstavnik »Hrvatsko-katoličke župe« je župno vijeće.

§ 9. Članovi su župnog vijeća:

- a) Dušobrižnici župe za vrijeme svog službovanja.
- b) Vjernici župe izabrani u župno vijeće po glavnoj skupštini.

§ 10. Glavna skupština bira u župno vijeće predsjednika i 11 vijećnika, koji između sebe biraju potpredsjednika, tajnika i blagajnika. Osim toga bira glavna skupština 8 vijećnika zamjenika.

§ 11. Vijeće se bira na dvije godine.

§ 12. Svi vijećnici, osim župnika, potpisuju zavjernicu, da će ih u njihovom radu voditi samo nastojanje oko uspješnog rada, u korist »Hrvatsko-katoličke župe«, a nipošto lični ili kakovi drugi motivi.

§ 13. Župno vijeće saziva svaka dva mjeseca na redovitu sjednicu, a kad to traži 5 vijećnika i na izvanrednu sjednicu, predsjednik ili ako je on zapriječen potpredsjednik, a ako su obojica zapriječena tajnik. Ti mu i predsjedaju.

Za valjanost zaključaka potrebna je prisutnost barem sedmorice vijećnika.

§ 14. Redovite sjednice vijeća najavljuje predsjednik pismenim putem svima vijećnicima barem 8 dana prije, u prešnom slučaju okružnicom barem dva dana prije.

§ 15. O svim prijedlozima odlučuje se javnim glasovanjem, a ako to zahtjeva tri vijećnika, tajnim. Ako su glasovi raspoloženi, odlučuje žrijeb.

§ 16. Vijeće bira župnika (u potrebi i njegovog zamjenika), upravlja imetkom župe, te ga u potrebi može i opreteriti.

Brine se za uzdržavanje bogoslužja i dušobrižnika, za podizanje vjerskog života vjernika, te predlaže glavnoj skupštini štatut o vjerskom prinosu, polaže godišnji račun i predlaže proračun, te ubire vjerski prinos, koji određuje glavna skupština prema nacrtu predloženom po vijeću.

§ 17. Tajnik vodi zapisnike sjednice, te uz predsjednika potpisuje sve spise. Ako su ovi zapriječeni, supotpisuje ih najstariji nezapriječeni član vijeća.

Tajnik podnosi nadalje glavnoj skupštini izvještaj o upravnom radu vijeća.

§ 18. Blagajnik vodi blagajnu, te uz supotpis predsjednika odnosno njegovog zamjenika vodi i vrši isplate, te podnosi glavnoj skupštini izvještaj o financijskom radu vijeća.

§ 19. Rukovanje sa blagajnom i župnim imetkom uopće nadziru dva blagajnička nadzornika, koji mogu u svako doba, a dužni su svaka tri mjeseca pregledati blagajnu, te glavnoj skupštini podnose izvještaj o vođenju računa i predlažu apsolutorij. Eventualne nekorektnosti prijavljuju vijeću, pa ako se te dokažu, a važnije su naravi, dužno je vijeće u roku od 14 dana sazvati glavnu skupštinu.

Glavna skupština.

§ 20. Redovita glavna skupština vjernika saziva se početkom svake godine, najkasnije koncem veljače. Saziva ju predsjednik župnog vijeća.

Dan, mjesto, sat i dnevni red glavne skupštine najavljuje predsjednik župnog vijeća u glasilu hrvatsko-katoličkog pokreta i putem drugih javnih glasila barem 14 dana prije.

§ 21. Za održavanje glavne skupštine mora biti prisutno barem 1/3 punoljetnih vjernika. Ponovna glavna skupština održava se nakon osam dana bez ponovnog poziva i bez obzira na broj prisutnih članova na istom mjestu i u isti sat. Pravo glasa i stavljanja predloga imadu svi punoljetni vjernici, u koliko nisu isključeni § 7. al. 2.

§ 22. Glavnoj skupštini predsjeda predsjednik a zapisnik vodi tajnik župnog vijeća.

§ 23. Glavna skupština bira na dvije godine predsjednika i vijećnike župnog vijeća, njihove zamjenike i dva blagajnička nadzornika. Odlučuje o visini dušobrižničkih dohodaka, prima uredbu o crkvenom prinosu, te podijeljuje vijeću apsolutorij.

§ 24. Sve predloge vjernika, koji rade o koristi župe i nisu upereni protiv »Hrvatsko-katoličkoj župi« mora glavna skupština uzeti u raspravu, ako ih uz predlagачa potpiše barem 20 vjernika s pravom glasa i ako se predsjedniku uruče barem tri dana prije održavanja glavne skupštine.

§ 25. Glavna skupština odlučuje o predlozima većinom glasova prisutnih članova, a ako su glasovi raspolovljeni, odlučuje žrijeb. Na pismeni zahtjev tridesetorice prisutnih vjernika mora biti glasovanje tajno.

Župnik.

§ 26. Najkasnije osam dana poslije izbora polaže župnik pred župnim vijećem prisegu vjernosti načelima »Hrvatsko-katoličke župe« u prisutnosti još dvojice hrvatsko-katoličkih svećenika.

§ 27. Župnik zastupa župu u crkvenim stvarima.

§ 28. Župnika uzdržava crkvena općina. Posebnim štatutom urediti će se pitanje mirovine.

§ 29. Sve pastirske dužnosti obavlja dušobrižnik bez ikakove posebne naplate (prema § 7.) izuzevši možebitnu naknadu efektivnih troškova, kojih će naplatu regulisati župno vijeće.

§ 30. Svećenstvu se ostavlja na volju, hoće li se oženiti ili će živjeti u neženstvu.

§ 31. Ogrriješi li se župnik teško riječju, pismom ili životom o načela »Hrvatsko-katoličke župe« ili o svoju pastirsku dužnost, podnosi vijeće proti njemu prijavu središnjem odboru hrvatsko-katoličkog reformnog svećenstva, koje stvar riješava uz isključenje dotičnika, ako je i on član odbora.

Hrvatsko-katolička župa.

§ 32. »Hrvatsko-katolička župa« je moralna osoba, koja imade privatno-pravna i procesualna prava, kao i svaka druga moralna osoba. Kao takovu zastupa ju predsjednik župnog vijeća ili u posebnom slučaju osoba, koju župno vijeće odabere.

§ 33. U slučaju prestanka župe pripada imovina župe hrvatsko-katoličkoj crkvi, a ako takova ne bi postojala, gradu Zagrebu, da ju upotrijebi u korist siromašne katoličke djece grada Zagreba.

(Preporod, III/1922, br. 4, 29—30)

PRIOLOG IX

I. Krstelj — J. Demetroviću; Beograd 1922. god.

MINISTARSTVO VERA
KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA.
KATOLIČKO ODELENJE
V. K. BR. 1752

23. juna 1922. god. u Beogradu

Predmet: Refomni pokret katoličkoga sveštenstva.

Gospodine Namesniče!

Razlozi, što ste ih izvoleli izneti u cenjenom svome pismu od 26. V. 1922. godine broj 18.380. Odelenja za prosvetu i Vere protiv moga stanovišta spram reformnog pokreta među katoličkim sveštenstvom nisu me mogli da uvere o potrebi da reviziji podvrgnem svoje nazore u tom pogledu. Vi ste naime, Gospodine Namesniče *u nastojanju, da pobijete moje zakonsko stanovište po ovojme pitanju*, pošli sa dve pretpostavke, koje nisu tačne, pa Vam dakako ni svi na njima osnovani izvodi ne mogu da budu ispravni.

Vi držite, da se moje stanovište spram reformnoga pokreta među katoličkim sveštenstvom osniva isključivo na pretpostavci, da je taj pokret kažnjiv po krivičnom zakonu, pa remonstrirate protiv tobožnjega moga naređenja, da ga po želji katoličkih crkvenih vlasti silom ugušujete. Međutim ja sam Vas, Gospodine Namesniče, pismom od 29. 3. 1922. godine V. K. 879. izrekom zamolio da izvolite čitavo držanje Hrv. Slav. Zemaljske Vlade spram reformnog pokreta katoličkoga sveštenstva udesiti tako, *te će biti isključena mogućnosti i najmanje sumnje, kao da državne vlasti taj pokret bilo ma u kojem pogledu podupiru*, a u obrazloženju sam Vam odnosnoga moga uputstva samo in superfluum istaknuo i kriminalitet reformaškoga pokreta, *da Vam po mogućnosti što bolje prikazem svu apsurdnost podupiranja toga pokreta od strane državnih vlasti*. Ali i uzevši, per inconcessum, nad svaku sumnju opravdanim stanovište tamošnjega Državnoga Nadodvjetništva o posvemašnjoj krivičnoj neodgovornosti promicatelja reformnog pokreta među katoličkim sveštenstvom, ostaju ipak nepokolebani zakonski te crkveno i državno politički razlozi, s kojih sam Vas zamolio, da se okanite podupiranja reformaša od strane državne vlasti.

A onda napokon Vi treba da znate, Gospodine Namesniče, da upute što sam Vam ih u citovanom svome pismu dao s obzirom na Vaše držanje spram reformnog pokreta među katoličkim sveštenstvom, nisu samo izražaj mog ličnog mišljenja kao odgovornog vodioca državne konfesijske politike u našoj Kraljevini, *već da je to oficijelno stanovište Kraljevske Vlade spram ovoga pokreta od prvog njegovog početka*, o čemu ste se mogli da osvedočite i iz upute bivšeg ministra Unutrašnjih Dela, *blagopokojnoga Dr. M. Draškovića*, Banu Hrvatske i Slavonije od 30. X. 1920. godine Pov. H. S. broj 642. a i iz akta *sadanjega Gospodina Ministra Unutrašnjih Dela*, kojim Vam je, kako sam izvešten, naređeno, da se u pogledu reformnog pokreta među katoličkim sveštenstvom i vernicima striktno pridržavate mojih uputa. I kad dakle ne bi bilo svih onih zakonskih, te crkveno i državno političkih razloga, što sam Vam ih u obrazloženju izdatih uputa naveo, za Vaše je držanje, kao Poverenika *Kraljevske Vlade*, merodavno nadležnim putem *saopšteno Vam zvanično njezino stanovište*.

Smatrajući zato ovu raspravu time zaključenom i očekujući Vaš izvještaj o izdatim naređenjima u smislu izdatih Vam uputa [...].

Ministar Vera Krstelj v. r.

(Starokatolik, II/1926, br. 8, 3—4).

PRILOG X

Župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu« — Narodna skupština Kraljevine SHS; Zagreb 1922. god.

PREDSTAVKA HRVATSKO-KATOLIČKOG SVEĆENSTVA NARODNOJ SKUPŠTINI.

Potpisano župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu« u ime tisuća katoličkih državljana Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca upravlja Narodnoj Skupštini prešnu molbu, da čim prije uzme u pretres osnutak hrvatsko-katoličkih župa u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca i da ih u smislu člana XII. Ustava unese u broj priznatih vjeroispovjesti.

Na zahtjev brojnih pristaša u Zagrebu i pokrajini, Međimurju, Vojvodini, Bosni i Dalmaciji osnovana je »Hrvatsko-katolička župa sv. Križa u Zagrebu« prema priloženom »Statutu« (Vidi prilog VIII.), a već se osnivaju i nove župe, koje će se spojiti u Hrvatsko-katoličku biskupiju, odnosno Hrvatsko-katoličku narodnu crkvu. Razlozi, koji dovode do tog osnutka tako su zamašiti, da im Narodna Skupština mora priznati opravdanost, a u glavnom su slijedeći:

Oni krajevi naše države, koji su do nedavna spadali pod vlast Habsburgovaca, bili su u političkom i vjerskom pogledu izvrgnuti krutom ropstvu. Da dostignu svoj cilj, ponijemčenje i pomadžarenje brojnih narodnosti monarhije, nisu se Nijemci i Mađžari žalili ni zloporabe vjere i crkve. S teškom boli gledali su mnogi rodoljubi, a ujedno dobri katolici, i svećenici i svjetovnjaci, kako po zapovijedi bečkih birokrata i mađžarskih oligarha i sama crkva i vjera mora služiti kao plaćeno služinče njihovim šovinističkim ciljevima i kako se na taj način uzvišena Kristova ideja vuče po blatu.

Kod postavljanja na crkvene službe, najviše i najniže, pazilo se samo na to, daju li osobe, koje su dolazile u obzir, potpuno jamstvo, da u svom položaju ne će ometati ciljeve austro-madžarske politike. Naše crkve imale su postati mjesta, s kojih će se širiti ljubav i poštovanje prema tuđoj dinastiji i tuđoj državi, u kojoj su trebale izginuti tolike narodnosti, pa i milijuni Srba, Hrvata i Slovenaca. Zato su uz njemačke činovnike i učitelje po slovenačkim krajevima postavljeni i njemački svećenici, da narod i u crkvi zaboravi svoju riječ, da tuđu smatra boljom i ljepšom od svoje materinske, da djeca ni u školi ni najobičnije molitve ne mogu moliti slovenački. Zato su Mađžari osnovali »Mađžarsku — unijatsku biskupiju«, da po njoj stotine hiljada unijatskih Rusina odnarođe i stvore od njih »čistokrvne« Mađžare. Zato su toliko puta tražili odcjepjenje Rijeke od senjske i Međimurja od zagrebačke biskupije. Zato su stotine hiljada »Bunjevaca«, »Šokaca« i »Vodenih Hrvata« dobivale mađžarske svećenike, te mnoge župe kroz desetke godina nisu čule u crkvi svoje riječi, a svog biskupa nisu nikada razumjele.

Na zapovijed bečkih i peštanskih ministara moralo se i u crkvama poticati na rat i mnogi su slabici onima, koji u bratoubilačkom ratu budu pali za slavu monarhije, obećavali krunu Kristovih mučenika. U crkvama pozivani su vjernici na nalog ministara i biskupa na davanje ratnih zajmova, bez ijednog prosvjeda

davali su biskupi u te zajmove milijune crkvenog novca i tako upropastili sve crkvene fondove, bez ijedne riječi puštali su, da se odnosi crkveno posuđe i zvona.

Zaručnica Kristova, crkva, bila je zarobljena, pa mjesto da služi oplemenjivanju duša i srdaca, širenju mira i ljubavi, služila je cilju vrlo dalekom od nauke njezinog božanskog osnivatelja. Taj nedostojni položaj bolio je teško mnoge prave svećenike, odbijao od crkve i vjere rodoljubne svjetovnjake, ali se nije dalo pomoći. Crkveni poglavari, grijani na suncu bečke i peštanske milosti, nisu ni osjećali tog ropstva, nisu ni osjećali da su lanci teški, pa makar i od suhog zlata bili. A bili su doista zlatni, jer su naši lukavi neprijatelji, da po crkvenim poglavarima zarobe vjernike, one obasuli svim zemaljskim častima i dobrima, pa su tako i crkva i tuđinska država stupale ruku uz ruku, da se provedu ciljevi onih, koji su radili složno na propasti Slavenstva.

Svaki pokret, koji je težio za oslobođenjem crkve od takove države ili za ukinućem mnogih nepravda u samoj crkvi, bio je silom ugušen. Tek nakon propasti monarhije mogli su i katolički svećenici i svjetovnjaci podići svoj glas, a oni su to i učinili po svim katoličkim zemljama, gdje su to političke prilike iole dopuštale, pa tako i kod nas. Stotina svećenika zagrebačke nadbiskupije predala je početkom godine 1920. svom nadbiskupu dr. Baueru memorandum s molbom, da ga uz preporuku pošalje Sv. Stolici u Rim. U tom memorandumu traži svećenstvo u glavnom:

Samostalnu crkvenu pokrajinu za našu državu sa živim narodnim jezikom u cijelom bogoslužju, a toj bi crkvenoj pokrajini imao biti na čelu zagrebački nadbiskup kao primas ili patrijarha.

Potpunu rastavu crkve od države, odnosno crkvenu autonomiju, kako bi se crkva mogla nesmetano posvetiti svome cilju, moralnom uzgoju vjernika.

Demokratizaciju crkvene uprave, koja je sredovječna i skroz apsolutistička i u kojoj je svećenstvo podvrgnuto volji svog biskupa bez ikakove zaštite.

Reformu bogoslovske nauke prema zahtjevima sadašnjosti i reformu svećeničkog odgoja.

Izjednačenje svećeničkih dohodaka prodajom velikih crkvenih imanja i osnutkom vjerozakonskog fonda za uzdržavanje svećenstva.

Ukinuće žtolarine, lukna i rabote, tih ostataka sredovječnog kmetstva.

Sudjelovanje vjernika u postavljanju duhovnih pastira, te svećenstva i vjernika u upravi crkvenog imetka stvaranjem crkvenog katoličkog sabora.

Ukinuće prisilnog neženstva svećenstva, tog preteškog zla, koje tišti katoličku crkvu.

* * *

Taj memorandum nije zagrebački nadbiskup nikada predao Sv. Stolici, što više, on je na zahtjev nekih mladih zaneženjaka iz klerikalnog tabora i jezuita počeo nemilice progoniti svako nastojanje oko tih potpuno opravdanih reforma, koje se posvema slažu s naukom Krista i apoštola i koje su kroz stoljeća postojale u prvotnoj crkvi. Nadbiskup je vode pokreta lišio službe i dohodaka, ali nije postigao cilja.

Uvjereno o potrebi zatraženih refoma tako je jako u srcima vjernika i svećenika, da si je ono počelo sve jače probijati put. Želja za živim narodnim jezikom ne da se ugušiti, ona je u našem narodu stara već tisuću godina i mi smatramo zloporabom vlasti siliti naš narod, da u bogoslužju trpi tuđi potpuno

nerazumljivi jezik. U tom tuđem jeziku osjećamo kod najsvetijih čina i najuzvišenijih molitava prevlast tuđeg naroda i zapostavljanje našeg lijepog materinskog jezika pred Bogom. Ne možemo nikomu priznati prava, da nam brani moliti se Bogu u onom jeziku, koji otac svih ljudi i naroda jednako razumije kao i tobože »sveti« latinski.

Tužan život naših svećenika, osuđenih na neprirodni zakon celibata, duboko je uzdrmao u našim vjernicima poštovanje prema svećenstvu, podrovaio je vjeru i u mnogima ju potpuno uništio. Svećenik, redovno dijete nepokvarenog sela, pun najsvetijih ideala i domovinske ljubavi, prisiljen na grijешan život, prestaje biti svijetlo svijeta i sol zemlje, pa onaj koji bi oženjen pružao najljepši primjer pravog obiteljskog života, našem narodu baš danas tako potreban, daleko je od toga, da bude kome uzor. Prečesto je uzor zla.

Zalosna činjenica, previše poznata jer prečesto dokazana, da je vatikanska crkvena politika uperena na štetu našeg naroda, da bezobzirce gazi naše narodne svetinje, da je više talijanska nego kršćanska, urodila je željom, da se i crkvena uprava potpuno reorganizira, pa da se u ime crkve na užas našeg naroda ne događja ono, što se je dogodilo s otcjepljenjem Rijeke, skidanjem biskupa Karlina, progonom naših svećenika u Istri i t. d., pa je tako opravdana želja za čim većom crkvenom samostalnosti svih onih krajeva u kojima živi naš narod katoličke vjere.

Poradi tih razloga počeli su uz pokret pristajati u sve većem broju i svjetovnjaci i svećenici od kojih je osobito velik broj tajnih pristaša, koji jedva čekaju legalizaciju hrvatsko-katoličkih župa sa strane države, pa pokret nije prestao ni onda, kad je zagrebački nadbiskup javno izopćio iz crkve katoličke sve pristaše i uskratio im sakramente, pa i sam crkveni ukop.

Hiljade katolika ne mogu se uslijed toga ispovijedati, ne mogu primiti svete pričesti, ne mogu se vjenčati, ne smiju dobiti odriješnje u času smrti, ne smije ih svećenik mrtve sprovesti na groblje, ako nisu prije pogazili najuzvišenije ideale svoje duše. Ne spadaju u nijednu crkvu, ovce su bez pastira, lišeni su svake duhovne utjehe, nikad ne mogu sklopiti brak, nego su osuđeni da žive u konkubinatu, a to samo zato, jer ljube svoju vjeru i svoj narod. Naravna posljedica toga stanja je pristup samostalnoj crkvenoj organizaciji, osnivanju hrvatsko-katoličkih župa, da se katolici, pristaše reformnih ideja, mogu moliti Bogu i vršiti svoje vjerske dužnosti po nauci Kristovog evanđelja. To je u ostalom jedini put, da se uzdrži katolička crkva i da uzmogne vršiti svoju uzvišenu misiju.

Poradi toga molimo Narodnu Skupštinu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca:

Da prema članu XII. Ustava, koji predviđa zakonsko priznanje i onih vjeroispovijesti, koje još kod nas ne postoje, to priznanje proširi i na »Hrvatsko- (slovensko) katoličke župe« na cijelom području Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Mi nismo nikakova nova vjeroisposvjest, nego već priznata katolička sa istim vjerskim istinama i samo nekim nebitnim promjenama, koje iziskuju božje i naravno pravo i čast našeg naroda, a koje će i te kako blagotvorno utjecati, da se u katoličkom dijelu našeg naroda razvije pravi vjerski život, taj temelj za opći čudoredni napredak. Naš pokret je boj unutar crkve, a ne proti crkve, a na samostalnu organizaciju sile nas prilike.

Stojeći na stanovištu, da se vjera ne smije miješati u političko-strančarske stvari, baš kao što ne smije služiti tuđinskim interesima, hrvatsko-katolička crkva poći će onim putem, koji joj je odredio Isus Krist, šireći ljubav prema Bogu i bližnjemu.

Ne sumnjamo ni najmanje, da će Narodna Skupština shvatiti veliki čas i odobriti ono za što se katolički dio našeg naroda bori još od vremena slavnog Grgura Ninškog i da se ne će dati nikakvim obzirima skloniti na uništenje pokreta, koji je po svojoj važnosti ravan najvećim pokretima u našem narodu.

U Zagrebu, dne 9. kolovoza 1922.

Župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu«.

Tajnik:
Dr. Stjepan Vidušić

Predsjednik:
Aleksander pl. Lajer

Župnik »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu«:

Ivan Krst. pl. Cerovski

(*Preporod*, III/1922, br. 9, 77—78).

SUMMARY

REFORM MOVEMENT OF A PART OF THE LOWER CATHOLIC
CLERGY IN CROATIA (1919—1924)

The reform movement of a part of the lower Catholic clergy in Croatia had several phases. The activity of the precursors of the reform movement (until 1919) showed that a part of hierarchically lower clergy was not satisfied with the existing relations within the Catholic Church. At the same time it was an indication that soon a movement would be formed with the aim to carry out the reforms which were supposed to democratize the Catholic Church organization and improve the material and social position of its lower clergy. The reform movement got its full swing in the newly founded Monarchy of Serbs, Croats and Slovenes. »The contemporary wishes«, i.e. the demands of the Catholic priests in Croatia, formulated at the so-called »Bolshevik synod« (February 10, 1919), presented the orientation in the struggle for carrying out the reforms in the Catholic Church. It is significant that none of the demands touched the basic religious questions, i.e. dogmas, but were limited to the questions of the church discipline and organization. The Catholic Church authorities in Croatia condemned sharply the reform movement and its demands. The turn of 1919 to 1920 witnessed the differentiation among the priests regarding the question of further conducting of the action for the reform of the Catholic Church. Most of them resolutely stuck to their opinion that the required reforms had to be carried out in the legal way within the Catholic Church itself. But some thought that the success was possible only if all the connections with the Catholic Church were stopped and a new independent religious community formed. The Koprivnica phase of the movement (1920) showed that the Yugoslav Catholic episcopate, complying entirely with the attitude of the Holy Chair regarding the Czech reform movement, had no intention to accept the demands, now somewhat changed, of the subordinate clergy and that the occupation of the Roman Catholic parish by force and its transformation into the »Croatian-Catholic parish« was not realizable. Regardless of the strict church punishments, the movement was kept, more or less, within the range of the Catholic Church until the first excommunication in 1921.

In the last phase (the period between 1921 and 1923/24) the reform movement entered its seemingly hopeless crisis and stopped definitely its organizational and dogmatic relations with the Catholic Church.

Political parties and groups in Croatia looked at the reform movement of the priests solely from the aspect of their narrow political interests.

In order to stop the reform movement the Catholic Church authorities had the support, based on the law, by the highest state bodies. (However, even there exceptions existed.)

The only way to overcome the crisis of the movement and realize the longed for reform was to pass to the Old Catholic religion (in 1923).

The impossibility of carrying out the reform within the Catholic Church in Croatia made a part of dissatisfied lower clergy found a new religious community — the *Croatian Old Catholic Church*.